بێ کتیب هەڵناکەم

چەند تێڕوانینێکی ئەدەبی

شێرزاد حەسەن

2000

ناوی کتێب: بێ کتێب هەڵناکەم

بابەت: چەند تێڕوانینێکی ئەدەبی

نووسینی: شێرزاد حەسەن

تیراژ: 500

ساڵ: 2000

چاپی: یەکەم

چاپخانە: داناز

ژمارەی سپاردن: (461)ی وەزارەتی ڕۆشنبیری ساڵی 2000ی دراوەتێ

لەبڵاوکراوەکانی بنکەی ئەدەبی و ڕووناکبیریی گەلاوێژە

سلێمانی – گردی عەلی ناجی ☎ (23507)

مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوە

بێ کتێب هەڵناکەم

((بێ کتێب هەڵناکەم)) ئەمەیان تەنها قسەیەکەو هەموو کەسێك نایڵێ , تەنها ئەوانە نەبێت کەبەراستی پەرۆشی زانین و فێربون و پشکنین و گەڕانن بەدوای حەقیقەتدا, ئەوانەی دوورن لەکتێب و لەخوێندنەوەی کتێبان ,دیارە بەم پێیە , لە گەوهەری ژیانەوە دوورن , لەمەغزاو مانا شاراوەکانی دوورن , چونکە هیچ کەسێك تەنها بە تێکەڵبوونی لەناو خەڵکیدا فێری هەموو شتێك نابێ , دیارە کەکتێب یارمەتیمان دەدات پتر لەخۆمان و خەڵکی و ئەم گەردوونە تێ بگەین , هەموو کەسێك چەند ساڵیکی دیاری کراو دەژی و پاشان دەمرێ , تەنها ئەو کەسانە دەتوانن لەعومری خۆیان پتر بژین کەدەخوێننەوە , تۆ دەتوانی بەشێکی بە بەرەکەتی ئەزموونی تێرو پڕی , ڕەنگاو ڕەنگی مرۆڤایەتی , بە قۆناغە جیاوازیەکانییەوە هەڵمژیت : ئەوەشیان لەرێگەی ئەو سەدەها کتێبانەی دەیانخوێنیتەوە, لە کرۆك و نهێنی شارستانیەتی میللەتان تێبگەیت, من بۆ خۆم لە رێی چیرۆك و رۆمان و شانۆگەریەکانەوە خەڵکێکی زۆر ترم ناسی، بگرە پتر لەوەش خۆمم ناسی, ڕەنگە کەسێك بڵێ: ئەوانە چەند قارەمان و پاڵەوانێکی مردووی سەر کاغەزن و هیچی تر، هەرگیز وا نییە.. ئەو پاڵەوانانە من و تۆین. بگرە ئەو پاڵەونانە لە زۆربەی خزم و خوێ و برادەرانی من و تۆ زیندوترن، من لەوەتەی هەم کەسم لە "زۆربا" زیندوتر نەدیوە، لە ئاکاکی ئاکا کیڤیچ , یۆهان مۆریتس , رەجەب, مستەفا سەعید, راسکۆلینکۆف، ئەمیر مشکین، ناستاسیا فلیپۆفنا، سانتیا گۆو.. هتد. هیچ

کەسێك بەقەد ئەو زاتانەی سەر کاغەز فێریان نەکردووم , خۆ ئەگەر ئەخلاقێکم هەبێ: ئەوە ئەو زاتانە فێریان کردووم , کەسێك دوای خوێندنەوەی کتێبێك نەگۆڕێ درۆ دەکا, هەن دەڵێن : بۆ خۆمان بەشیعرو چیرۆك و ڕۆمانەوە خەریك بکەین؟ نەك هەر شیعرو چیرۆك , بەڵکو لای ئەوانە هەموو لقەکانی دیکەی ئەدەب دەستکردی خەیاڵو زیندە خەونە, بێ ئەوەی بزانن کەخەون و خەیاڵ دوو دەروازەی زۆر گەورەن بۆ دۆزینەوەی نهێنییەکانی نێو زاتی خۆمان و دونیای دەرەوە , ئایا لەبواری زانیاری و زانستدا خەیاڵ ئاسۆیەکی فراوانتری لەبەردەم مرۆڤدا نەکردۆتەوە ؟ بەر لەچوونە سەرمانگ ڕۆمانێك باسی ئەو فڕینەی کردووە بەر لە دروستکردنی فڕۆکە (دافینشی) ڕەسمی کردووە. تۆ بڵێی بێ هونەرو ئەدەب مرۆڤ بتوانێ لەهەق و پاکی و خێرو جوانی تێ بگات؟ بێگومان ئەدەب ئاینی ئەم سەردەمەی ئێمەیە, هونەرو ئەدەب نەبوایە مرۆڤ بەتەواوی لەدنیای ئاژەڵان دانەدەبڕا, بڕوا مەکەن هەست و نەستیش بێ هونەرو ئەدەب پاراو .. پاك بووایە, سیحری ئەدەب و هونەر لەوەدایە کەلەگەندو گوو خاوێنمان دەکەنەوە , کەسێك خولیای ئەدەب و هونەر بێ ڕۆحێکی پاك و بێگەردی نەبێ درۆ دەکا, بەر لەوەی ئێمە فریو بدا , خۆی فریو دەدا, ئەوانەی ڕۆحیان کوژاوەتەوە ناتوانن لەم پەرستگا پیرۆزەدا تەنها نوێژێك بکەن, من بەگومانم لەوانەی ڕۆحیان بەو جوانی و پاکییە نادرەوشێتەوە . وای بۆ دەچم کە کۆمەڵگایەکی درووست و خاوێن درووست نابێ تا ژمارەی هەرە زۆریان خەریکی.. خولیای ئەو سەودایە نەبن, تا هەریەکێکیان نەبێ بەخوێنەرێکی هەمیشەیی هونەرو ئەدەب. یەکەم پرسیار کەلەخۆمانی بکەین ئەوەیە: بۆچی دەخوێنینەوە ؟ دەتوانرێ زۆر بەکورتی وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە —((ئێمە دەخوێنینەوە تا تێ بگەین؟)) ڕەنگە بێ چێژ وەرگرتن خوێندنەوەی ئەدەب زۆر زەحمەت بێ , بێ عیشقی مەعریفەت هەموو خوێندنەوەیەك دەبێ بەمەحاڵ , چی وا لەمرۆڤ دەکا بخوێنێتەوە ؟ ئایا خوێندنەوە چ دڵنەوایی و دڵنیایی و ڕەزامەندییەك بەمرۆڤ دەبەخشێ ؟ تینوێتی بنیادەم بۆ فێربوون و نزیك بوونەوە لەزانست و زانیاری

وادەکـا بخوێنێتـەوە ,هـەن بـۆ خۆشـیو ڕابـواردن و کـات بەسـەر بـردن دەخوێننەوە، هەندێ کەسی دیکە عەوداڵی حەقیقەتنو دەشزانن حەقیقەتەکە بەپاڵدانەوە نایەتەبەر دەست, گەر بتەوێ وەك مرۆڤ بژیت دەبێ بیر بکەیتـەوە , بـیر کردنـەوەش بـێ سەرسـامیو گومـانو پرسـیار نابـێ , پرسـین گـەڕانو پشـکنینی دەوێ , گـەڕانو پشـکنینو درکانـدنی نهێنییـەکانیش تـەنها بەخوێندنەوە پێك دێ , خەڵکی دەخوێننەوە تا لەخۆیانو دونیا تێ بگەن , تا هـەر کەسـەو بزانـێ چ ڕۆڵێکـی لەسـەرە لـەنێو ئـەم گەردوونـەدا دەوری خـۆی هەڵسەنگێنێ , تا لە ماناو ئامانجی کێشە زاتییەکانی خۆی تێ بگات, ئەو کێشانەی پێیانـەوە سـەر قاڵـە .ماسـی مەلـەدەکا , باڵنـدە دەفـرێ , مـرۆڤ بـیر دەکاتەوە , مرواریو گەوهـەری بیری مرۆڤیش وا لـەنێو کتێبەکانـدا.. وا لـەنێو دونیای ئەدەبو هونەردا . ماوەی دوو هەزار ساڵە ئەدەب جیهانێکی پڕماناو جوانی پـێ بەخشـیوین.هـەر ئەدەبـە وامـان لێ دەکـا بـە پاڵەوانـەکانی هـۆمیرۆس سەرسام بین , بەزەییمان بەباڵا پیاوانی سۆ فۆ کلیس بێتـەوە , لەگـەڵ (یۆهـان مۆریتس)ی کاتژمێر بیستو پێنجدا لـەنێوان سوپای سوورو سوپای ڕەشدا شـەق شـەقێنمان پـێ بکـرێ , لەگـەڵ (چۆسـەر)ی شـاعیردا بـەمرۆڤی گێـلو دەبـەنگ پـێ بکـەنین , لەگـەڵ (زۆربـادا) فێـر دەبین سـەما بـۆ مـەرگو دۆڕانیش بکەین , لەگەڵ (ئۆتیللو–دا) (غیرە) بمانکوژێ, لەگـەڵ گریگـۆری سامسا ببین بەقالۆنچە, لەگەڵ (ملتن)دا رق لەشەڕ هـەڵگرین, بەرامبـەر بـە(رۆمیـۆو ژولیـت) هەناسـەی سارد هەڵکێشین.لەگـەڵ .لەگـەڵ.. هتـد. سـیحری ئـەدەب لەوەدایـە کۆتاییەك بۆ مەعریفەتو چێژوەرگرتن دانانـێ, مـن تـەنها سکم بـەو کەسانە دەسوتێ کەناخوێننەوە , ئەوانە بەهەزار قۆناغ لەجوانیو حەقیقەتـەوە دوورن, هـەزاران کـۆتو زنجیرو کەلەپچـە,یاسـاو دەسـتوور, دادگـاو پـۆلیس نـاتوانن کۆمەڵگا لەگەندو گوو, جۆرەها خراپەکاری پاك بکەنـەوە, وەلێ– لەوەدایـە بـە بەرپا بوونی مەعریفەت مرۆڤ سەرلەنوێ لەناوەوەڕا درووست بکرێتەوە , [هیچ شۆڕشـیك نییـە بتوانـێ لـەدەرەوە دنیـا بگـۆڕێ , گـەر ئـەو شۆڕشـە نـەتوانێ لەناوەوە مرۆڤ بگۆڕێ]. کەی کتێب هـەرزان بوو,لەمناڵییـەوە فێریـان کـردین

ڕێزی بگرین , پێ بەپێ, قۆناغ بەقۆناغ, وەك نان و ئاوی لێ هات, بوو بەپێویستی یەکەم : لەماڵو لەقوتابخانە , دایك و باوك و مامۆستاکان بوون بە رابەرو سەر قافڵەچی و کتێبیان لەلا خۆشەویست کردین , ئەوسا دەکرێ بڵێین ئایندەمان خێر دەداتەوە , ئاستی پیشکەوتنی هەر میللەتێك لەوەدایە خەڵکەکەی بایی چەند پەرۆشی کتیبە , یەکێ لە هەنگاوە پیرۆزەکانی ((سۆشیالیزم)), ئەگەر بەراستی بێتە دی, ئەوەیە کەدواجار((کتێب و نان)) هەرزان دەبن.

زۆر جار دەبیستی کە ئەدەب دەستکردی خەیاڵەو کاتی پێمەکوژە ، کەچی هەر ئەو زاتە بێ باکانە بە قومارو چە نەبازی و خواردنەوە دە ئەوەندەکات بە فیڕۆدەدا، جوانترین دیمەن لە ولاتانی شارستانیئەوەیەکەلەهەموپارك وباخچەکاندا، لەنێو پاس وشەمەندەفەرو میترۆکاندا خەڵکێك هەن عاشقانە دەخوێننەوە، هەرکەسەو بەپێی حەزو هەواو هەوەسی خۆی، ئەو ئەزمونەی لەو کتێبانەوە وەریان دەگرین دیوێکیساختەی ژیان نین ، بەڵکو نووسەر توانیویەتی ڕۆحی ئەو ژیانە هەڵمژێو بیخاتە بەردەستی ئێمە، کتێب نەخۆشێکی بەنجکراو نییە لەسەر تەختەیەك ڕاکشابێ، بەڵکو لەهەر وشەیەکی زیندوودا خوێنیکی گەرم دەگەڕێ، بەڵام ئەزمونی نێو کتێبانیش بێ ئەزموونی ڕەنگاوڕەنگی ژیان لاسەنگ دەبێ, هەردووکیان خوێن لێکدی قەرز دەکەن , ئێمە ئاژەڵ نین بەتەنها پابەندی ژیانێکی ساردو سڕبین , بخۆین و بخەوین و بڕین و زاوزێ بکەین و بەس. حیکمەتی کتێب لەوەدایە وات لێ بکات وردترو قوڵتر بروانیتە ژین و باوەشی بۆ بکەیتەوە , گرفتی مامۆستاکەی (زۆربا) لەوەدایە کە بەردەوام سەری بەسەر کتێبدا شۆڕکردۆتەوە، ژیان بەو پڕیو چڕیو دەوڵەمەندیەوە نابینێ, تا دواجار زۆربا ئاگاداری دەکاتەوە, گەر خوێنەرێك هەستو نەستی لە نەخوێنەوارێك تیژ ترو قوڵتر نەبێ, ئەوە دیارە ئەو کەڵکەی لە کتێب وەرنەگرتووە, یان ئەوەتا بابەتی نێو کتێبەکان ئەوەندە مردون کەهیچ پلەیەك ئەمیان سەر نەخستووە تا لە وێوە ئاسۆیەکی بەرفراوانتر ببینێ, من بۆ خۆم بۆسالانێك چەند کتێبێکی ئاوا بێ خوێن و .. بێ ڕۆحم خوێندەوە , بەتایبەتی کەهێشتا هەرزە بووم , چونکە دەلیلێکم

نەبوو کتێبی جوان‌و ناشیرینم بۆ لێکدی جیا بکاتەوە , کەواتە گرنگ ئەیە چەند دەخوێنیتەوە، بەڵکو لەوە گرنگتر ئەوەیە چی دەخوێنیتەوە دیارە کەم‌و زۆریش شوێن‌و کات سنوور بەندیەك بۆ ئەو خوێندنەوەیە دادەنێن و ژمارەیەکی یەکجار زۆر لەخوێنەرانی ئەورووپی‌و ئەمریکی رۆمانە پۆلیسی‌و سێکسی‌و پڕ لەسەرکێشی دەخوێننەوە , ئەمەیان بە تەنها کات بەسەر بردنەو لەچێژێکی ڕووت بەدەر ئەیە. رەنگە یەکێك بڵێ رادیۆ , تەلەفزیۆن ,سینەما سەرچاوەیەکی چاکن بۆ فێربوون‌و شت زانین , ئەوەیان راستەو نکوڵی لێ ناکرێ , بەڵام ئەم سەرچاوانە بەبەراورد لەگەڵ کتێبدا ئەو قورسایی‌و سەنگەیان ئەیە , هیچیان جێی کتێب ناگرنەوە ,هەر لەبەر ئەوەیە کەزۆر لەرۆمان نووسەکان گلەییان لەسینەما هەیە, گلەیی ئەوەی دەرهێنەرەکان مەغزاو ماناو کرۆك‌و رۆحی رۆمانەکانیان نەخستۆتە نێو فلیمەکانیان و بایەخی کتێب لەوەدایە کەتۆ دەتوانیت بەئاسانی بیخەیتە بەرباخەڵت‌و هاورێی هەموو سەفەرێکت بێ, کەچی ناتوانی لەهەموو شوێنێکدا رادیۆو تەلەفزیۆن بەکۆڵتە وە بێ, یان لەهەموو گوندو شارێکدا سینەمای باشت هەبێ.. یان هۆڵێك بۆ شانۆگەری.رێی دووری سەفەرێك کتێبێك تەواوی دەکا, ژووری زۆر چۆڵت کتێبێك ئاوەدانی دەکاتەوە , رۆژانی سەختی نێو بەندیخانەیەك کتێب سووکی دەکا, جگە لەوەش تۆ ساڵی چەند شانۆ گەریەکی کەم دەبینیت, یان سینەماکان بەپێی قازانجی خۆیان فیلم دەگۆڕن, لەو لاوە تۆگوێگریت‌و ناتوانی بەرنامەکانیئیستگەو تەلەفزیۆن بخەیتە ژێر رکێفی خۆت, بەڵام لەو ملوێنەها کتێبەی کەلە دونیادا هەن دەتوانی چەندەها کتێبی باش پەیدا بکەی لەو بوارەی کەخۆت حەزی پێ دەکەی, دیارە کە بە تەنها خوێندنەوەی چەند رۆژنامەو گۆڤارێك تینوێتی مرۆڤی رۆشنبیر ناشکێنێ . با بیرمان نەچێت کە بەقەد ئەوەی کتێبی بەکەڵك‌و سوود بەخش لەدونیادا هەن‌و زۆرن, کتێبی بێ کەڵك‌و زیانبەخشیش هەن . سەیرە هەردووجۆرەکەشی لە زۆر وڵاتی دونیادا قاچاغن, واتە کتێبە هەرە بەکەڵك‌و هەرە بێ کەڵکەکان لەبەر دوو هۆی زۆر لێکدی جیاواز قاچاغن, بەڵام هەمیشە کڕیارو فرۆشیاری خۆیان بۆ درووست دەبێ , هەردوو کیشیان سنوور

شـکێنن. هەمیشـە دوو ڕوانینـی جیـاواز هـەن: یەکـەمیان دەڵـێ بـا هـەموو کتێبـەکان , باش‌و خـەراپیان, بکەونە بەردەستی هـەر هـەموو خوێنـەران تابۆ خۆیـان سـەر پشـك بـن. دووەمیـان دەڵـێ: نـەخێر.. بـا بەتـەنها بـازاڕی کتێبـە باشەکان گـەرم بـێ‌و ئـەوانی دیکـە قەدەغـە بکرێن,بـەڵام پاکی‌و پیسـی کتێـب , جوانی‌و ناشیرینی بەپێی سەردەم‌و سیستەمی باڵادەستی ئەو وڵاتە دەگۆڕێ, بەتایبەتی ئایدۆلۆژیای چینی باڵادەست کەخۆی دەئاخنێتەنێو رەگ‌و ریشـەی ڕژێمـی رامیـاری‌و ئـابووری وکۆمەڵایـەتی, مـەرجیش ئەیـە ئـەو رژێمـە لـە جوێکردنەوەی پاك‌و پیسەکە لەسەر هەق بێ. ئاخۆ دەکرێ ئێمـەش دەرگـای گفتوگۆیـەکی ئازایانـەو زیرەکانـە بخەینـە سـەر پشـت ؟! ئـاخۆ چ بەرنامەیـەك بگرینە بەر بۆ گەیشتن بە ئامانجێکی پوخت‌و درووست. کەئـەم چـەند دێڕەم دەنووسی بیرم لەوە دەکردەوە کەلەبواری زۆربەی کایە مەعریفی‌یەکاندا هیچی ئەوتۆمان ئەیە, ئەوەتا ئەلە بواری فەلسەفەو نـە ئابووریناسی‌و دەروونزانـی , ئەلەزانسـتی رامیاری‌ونـە لـە هـیچ بـواریکی دیکـەدا: هەریەکـەو دە کتێبـی دانسقەمان ئەیە کە ئەوەی نوێ بیکا بەسەر چاوەو لێوەی فێربێ, بەتایبـەتی ئەو ئەوەیەی کەجگە لە زمانی کوردی لەهیچ زمانێکی تر ناگات, خۆ لـەدوای راپەرینەوە, ئەوە بوو بەپێنج ساڵ , پێنج کتێبی باش لەهیچ بوار یکدا بەچاپ نەگەیشـتووە , وا بـڕوات سـاڵێکی تـر دەگەینـەوە قۆنـاغی(دارا دوو داری دی) دەبـێ پێشـبینی هـاتنی جەهالـەت‌و وەحشـیەتگەری بکـەین , لەشـکری تارمایی‌یـە رەشـەکان‌و مۆمیـاکراوانی سـەدەکانی ناوەراسـت بەچـەك‌و تفـاقی خۆیان وا بەڕێوەن‌و دێن, لەئەشکەوتەکانەوە دێن‌و جوانی‌و پاکی رادەماڵن . پرسیارێکەو بالـەخۆمانی بکـەین:ئاخۆ لـەرەوتی خێرای شارستانیەت ئێمـەی کـورد وایـن لـەکوێ؟ تـۆ بڵـێی دەنێـو تـەپ‌و تـۆزی جێمـاوی کاروانەکـەدا نـەخنکێین؟ دڵنیـام کـەس ئەیـە هەنووکـە وەڵامـی ئـەم پرسیارە قورس‌و هـەم ئاسانە بداتەوە!

مایسی 1996

"تی. ئیَس. ئیلیۆت"
(کەڵکی شیعر.. کەڵکی رەخنە)

لە خوێندنەوەی سەرلەبەری ئەو کتێبە تێ دەگەین کە شاعیرێکی ناوداری وەك –ئیلیۆت– لەو کەسانە بووە کە بەردەوام توانیویەتی کەڵك لە کەلەپوور وەربگرێ، قەتیش دژە کەلەپوور نەبووە، هەرچەندە ئەدەبی هاوچەرخ قەرزاری ئەو شاعیرەیە بۆ تێپەڕاندن و خۆتازە کردنەوە. کەچی ئەوانەی کە بەم شاعیرە سەرسامن خۆیان هەر بەناوی ئیلیۆت–ەوە بانگەشەی رەتکردنەوەو فڕێدانی کەلەپوور دەکەن، ئەم بە پێچەوانەوە بڕوای وابوو کە پەیوەندییەکی توندو تۆڵ لە نێوان هەنووکە (ئێستا) و رابردوودا هەیە، پەیوەندییەك کە تەواوکەری یەکدین و وا تێکەڵن کە مەحاڵە ئەو بەناویەکداچوونە هەڵبوەشێ، خۆ ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ یەکەکانی ئەو کەلەپوورە کە کاریگەری خۆی لەسەر ئەو شاعیرە هەبووە" دەبینین کە ئەو بە "دانتی" سەرسامە، ئەو جۆرە شاگەشکە بوون و سەرسامییەشی بۆ "دانتی" لەوەوە هاتووە کە خودی "دانتی" توانیویەتی زۆر جوان و بە تۆکمەیی دەربڕینە ئەدەبییەکانی خۆی تۆمار بکات. توانیویەتی بەرجەستەی ئەو وێنانە بکات کە دەکرێ بەچاو ببیندرێن، وێنەی ئاشکراو روون، ئەم جۆرە دەربڕینە ئاشکراو بەرجەستەو وێنەدارانە یەکێك بوو لە شێوەکانی مامەڵەو روانینی –ئیلیۆت– لە بواری ئەدەبدا.. ئەوەیان بە ئاشکرا لە چامەی "وێرانەخاك"دا رەنگی دایەوە.

هەربۆیە لەلای ئەم شاعیرە بابەتێك نەبوو لە بابەتەكانی ژیان بەدەر بێ لە رۆحی شیعر، دەكرێ هەموو دیاردەو حاڵەت و شتەكانی دەوروبەر پڕبن لە شیعر، هەربۆیە ژنە شاعیرێكی وەك "ئیدیث ستۆیل" دەڵێ – "لە شیعردا جێی شێرو پەپوولە دەبێتەوە" ئەوپەڕی جوانی و ناسكی تا ئەوپەڕی هێزو دڕندەیی. تەنها مەسەلەیەكیش كەوا بكات شاعیرەكان لێكدی جوێ بكاتەوە چۆنیەتی نزیك بوونەوەیانە لەو دونیایەو دۆزینەوەی رۆحی شیعر لەو شوێن پانتایی‌یانەی كە دەكرێ فەرامۆش كراو بن، شاعیر هەر لە ڕێی وشەوە لەو جیهانە نزیك دەبێتەوە. بەدوو مەبەستیش كە دەكرێ هەردووكیان یەكانگیری یەكدی بن (مەبەستی مۆسیقا سازاندن و مەبەستی دۆزینەوەی مانا) چ لە خۆت و چ لەنێو جیهانێك كە لە دەرەوەی خۆتدایە، بەڵام تۆ بڵێی شتێك هەبێ ناوی (من) بێو شتێكی دیكەش ناوی (جیهانی دەرەوە) بێ.. یان زەمەنی (من) و زەمەنی (ئەوان)ی دیكە. لە حەقیقەتدا شاعیری گەورە كە لەسەر خۆیشی قسە دەكا، هەر بەهەمان ئەندازە قسە لەسەر ئەوانی ترو زەمەنیان دەكا، هەربۆیە شاعیرێكی وەك –ئیلیۆت– بڕوای بەو شیعرە نەدەكرد كە لەناو خۆی‌دا گیری بخواردایەو نەگەیشتبایە بەكەس، ئەو شیعرەی لەدەرگای دڵی خەڵكی نەدابا: شیعر نەبوو، هەربۆیە رووی لە شانۆی درامی كرد، هەرچەندە –ئیلیۆت– بە پێویستی دەزانی بگاتە خەڵكی و شیعرەكانی لێ وەربگرن، بەڵام زۆركەس لەو بڕوایەدا بوون كە شاعیر قەت نەیتوانیوە ئەو هەنگاوە بنێ، زۆر لەوان وا سەیری شیعرەكانی ئیلیۆت–یان دەكرد كە شیعری هوشیاری بێ، شیعری هەستەكانی مرۆڤ بێ ئەوەی سۆز بوروژێنێو لە دەرگای دڵ بدات. وای بۆ دەچوون كە پیاوێكی زۆر خوێندەوار دەیەوێ لە ڕێی شیعرەوە باس لە گەندەڵ بوونی شارستانیەتی رۆژئاوا بكات، لەودیو شیعرەكانی‌یەوە مانایەكی ئەخلاقی بە خەڵكی بفرۆشێ، گەرچی خۆیشی بڕوای وابوو كە شیعری مەزن دەگاتە بەر دەرگای دڵ بەر لەوەی لە دەروازەكانی عەقڵ بدات و بیدوێنێ. ئیلیۆت خۆیشی دانی پیادەنا كە شیعرەكانی ئەم بەچەند شەپۆلێكی ئاهەنگ سازو بەڕەزم و ئیقاعدار دەست پێ دەكەن. بەر لە هەموو

شت –ئیلیۆت– گرنگی بە مۆسیقای شیعر دەدا، لای ئەم خەیاڵێك کە لە گوێدا دەسازێ بۆ شیعر بایەخی زۆرە، رەنگە ئەوسا بیر لەو خەیاڵە جوانە بکەینەوە کە لەبەرچاوان بەرجەستە دەبێ. شاعیر بڕوای وابوو کە تازەگەری لەو وێنەیەدا بەرجەستە نابێ کە تیایدا هونەری شیعری ئێمەی تیا دەخولقێ، بەڵکو لەوەدا بەرجەستە دەبێ کە شاعیر بایی چەند توانای ئەوەی هەیە هەست بەسەردەمەکەی خۆی بکات، بایی چەند دەتوانێ لەگەڵ ترپەو لێدانی دڵی ئەو چەرخە رێ بکاو تێی بگا، بایی چەند دەتوانێ "هاوکێشەیەکی بابەتیانە" و تەندروست بۆ دەربڕین بدۆزێتەوە. تاوەکو بتوانێ ئەو هەستە بدۆزێتەوەو راو بکات کەوای لێ دەکا وەسفی سەردەمەکەی خۆی بکات، بایی چەند دەتوانێ (خەیاڵێك بۆ بیستن) بوروژێنێ، کە بەو خەیاڵە ناسکترین هەست و نەست و سەرەتاییترین جوانپەرستی لە مرۆڤدا وەئاگا بێنێ، هەر ئەو هەست و نەستە سەرەتایی و کێوییە تێکەڵ بە ناسکترین هەست و نەستی مرۆڤێکی هاوچەرخ بکات، هەر ئەوەشە وا دەکات کە شیعر بۆ خۆی بەتەنیا لەسەر پێی خۆی بوەستێ، نەك بەخۆگرتنەوە بە شتەکانی دەوروبەر. کەواتە شیعر واتا بەرزترین پلەکانی هوشیاری لە رێی ئاخافتن. ئیلیۆت لە شیعرەکانیدا قسەی لەسەر سەرجەم هەیکەل و بونیاتی ئەو شارستانیەتە هەبوو کە تیایدا دەژیا، ئەو گومانی لەوە هەبوو کاری ئەدەب قسەکردن بێ لەسەر دوو توخم یان بەتەنها دوو رەگەز، ئەدەب باوەش کردنە بەهەموو توخم و رەگەزەکان، هەر بۆیە سەبارەت بە "دی. ئێچ. لۆرانس" دەیوت ئەم (واتا لۆرانس) پیاوێکی وێڵە، وێڵە چونکە لە پەیوەندییەکانی دوو زاتی دەکۆڵیەوە، (نێرو مێ)، هەر دەنێو ئەو پەیوەندییەشدا بەدوای حەقیقەتدا دەگەڕا، رەنگە لەوەدا –ئیلیۆت– لە روانگەیەکی ئەخلاقیانەو مەسیح پەروەرانە. بڕوانێتە "لۆرانس" چونکە "لۆرانس" بۆ هەمیشە کۆی ئەو بونیاتەی دەبینی کە نێرو مێ تیایدا دەژین، هەرگیز لە دەرەوەی ژینگەدا قسەی لەسەر ئەو دوو توخمە نەکردووە، رەنگە هەر ئەو روانگە ئەخلاقییەی –ئیلیۆت– بووبێ کە بڕوایەکی وا پتەوی بە شاعیرەکانی وەك خۆی هەبێ کە

لـه پـاڵ شـاعیرێکی رۆمانسـی وەك (شـێلی)دا هـاوار بکـات و بڵـێ: ئـەوە شاعیرەکانن کە دەبێ یاسادانەرو رێبەرانی توخمی ئادەمیزاد بن، گەرچی لەم رووەوە کـەس دانیـان پیـا نانـێ. راسـتە لـە ئـەدەبی سـەدەی بیسـتەمدا، لـەم چـەرخەدا –ئیلیـۆت– هـەرگیز بانگەشـەی ئـەوەی نـەکردووە کـە بـاوك – پاتریارك– بێ، بەڵام وتەیـەکی وەك ئـەوەی دەرهـەق بـە "لـۆرانس" و ئـەدیبانی دیکـە هەیـەتی هـەر لـەو رۆحـی رابـەری ئەخلاقیـیەوە دێ کـە تـەواوێ وێنـەی پاتریارك بەرجەستە دەکا، ئەو وانەیـەی کـە ئێمـە مەرجـە فێـری بین ئەوەیـە کـە هـەرگیز مل کەچـی دەسـەڵاتی رابـەران و کەسـانی پێشـین نـەبین، کەسـانێك لـە نەوەی باوان، هـیچ شـتێك جـێی (یـەقین) نیـیە، هـەموو شـتێك جـێی گومانـە، هەرچی ئەوانی دیکە دەیڵێن، مەرج نیـیە، رێك و راسـت، بەوانەیـەکی پیرۆزی بـزانین، بەمـەرجێك واش نـەبێ هـەر بـە هـەوەس لـە دژیـدا بوەسـتین، هـەر لـە خۆمانـەوە بـە رق و کینـەوە ایـی نـەڕوانین، هـەر لـە خۆمانـەوە بـێ رێـزی پـێ نەکـەین، بـەڵکو تـەنها ئەوەیـە لـەنێوان خۆمـان و ئەوانـدا نێوانێـك لـە گومانـدا بێڵینـەوە، بـا بـڕوا بێـنین کـە ئێمـە خـاوەن ئـەزموونی تایبـەت بـەخۆمانین، ئەوانیش ئـەزموونی تایبـەت بـەخۆیان.. نـەوەی پێشـین، هـەرگیز، پادشـا نـین، ئێمـەش کۆمـەڵی نۆکـەر، دەکـرێ رێ رۆشـن کـەرەوە بـن، نـەك رێنمـایی کـەر. چونکە ئەوەندەی کە پەیوەستە بە ئـەدەبی ئێمـە زۆرجـاران، لـە هەندێ کۆڕو کۆبوونـەوەو نووسیندا هەست دەکـەی هەندێ لـە شـاعیرەکان کوێرانـە خـۆ بـە هەنگاو هەڵگری –ئیلیۆت– دەزانـن، بێئـەوەی تـەواوێك لـە فەلسـەفەو روانینـی ئەو شاعیرە گەیشتبن، لاسایی کردنەوەیەکی ئەوەندە شێواو دەبینـی کـە جگـە لە شیعر خۆی هیچی دیکە ناکوژرێ، لەولاوەش هیچ مانایەکی تازەش بەرهـەم نایـە. ئیلیـۆت بـۆ خۆیشـی وەك شـاعیرێك هـەر هـەمان دڵـەڕاوکێی فیکـری و هونەری هەبوو، بۆ نموونە: ئەو وەختـەی کە گـەنج بـوو بـە ئاشـکرا سـەرسامی خـۆی لەمـەڕ –شـێلی– دەردەبـڕی، بـەڵام کـە گـەورەترو پیرتـر بـوو لـەو سەرسامیـیە پەشیمان بۆوەو رەتـی کـردەوە، مەسـەلەکەش پەیوەندی بـەوەوە نـەبوو کـە ئـەو وەختـەی –ئیلیـۆت– گـەنج بـووە بـڕوای بـە بـیرو بـاوەڕە

شۆڕشگێڕییەکانی –شێلی– بووبێ، بەڵکو مەسەلەکە بەتەنها کەڵەکەبوونی ئەزموونێکە کە خۆی بڕوای پێ بووەو چێژی تازەو گۆڕاوی ئەو شاعیرە بووە بۆ شیعر خۆی. لەمەوە تێ دەگەین کە هەڵەکردن و گومانکردن، بۆ هەمیشە، کارێکە رووەو پتر کاملبوون دەمانبات. ئەو گومانکردنە بایەخی شتەکان ناکوژێ. لێرەدا قسەکەی "ریچاردز"ی رەخنەگرمان بیردەکەوێتەوە کە بڕوای وا بوو "دی. ئێچ. لۆرانس" یەکێکە لە (حاڵەتە چەوتەکان)، واتا حاڵەتی هەڵەی تاکەکەسێك، چ وەك نووسەر و چ وەك مرۆڤ، بەڵام گەورەیی ئەو زاتانە بەوەوە بەستراوە کە هەڵە دەکەن، کە بەردەوام گومان دەکەن، مەبەست لەهەڵەش ئەو هەڵەیەیە کە خاوەن هەڵەکەی پێ دەناسیتەوە، واتا هەموو کەس ئەو هەڵەیە ناکات، هەندێ هەڵەش ئاکامی جوانیان هەیە، هەتا بایەخی ئەو نووسەرانەش کە ئەو هەڵانە دەکەن بۆ ئەوەی داهاتووش هەر پەیوەستە بە خودی هەڵەکان خۆی، رەنگە هەر لەبەر ئەو هەڵانەو لەبەر ئەو کۆسپ و تەگەرانە مەزنتر بووبن، ئەو کۆسپ و تەگەرانەی نەیان هێشت ئەوان لەوە مەزنتر بن کە هەبوون، چ لە ژیانداو چ لە ئەدەبدا هەڵەکان پتر فێرمان دەکەن، "نیتشە" واتەنی: ئەو شتەی نەمکوژێ، دروستم دەکا، دواجار شیعر بۆ خۆی، لە قوولایی‌دا، رەخنەیەکە لەبەردەم ژیاندا، هەر شیعریشە رزگارمان دەکا، شیعر وامان لێ دەکا بۆگەن نەکەین، ئێمە بۆیە شیعر دەنووسین، چونکە نازانین لە خۆشیانا گۆرانی بڵێین و لەناخۆشی‌دا سترانێکی غەمگین بچڕین، ئەو دەمانەی پڕن لە گۆرانی خنکاو ئەو دەمانەن کە نازانن ماچ چی‌یە.. چ قورسە.. چ خەمە کە هەموومان شاعیر نین.. جیهان چەندە جوانتر دەبوو.. چەندە پڕ لە ئیقاع.. گەر شاعیرەکان بیانتوانیایە دایمەزرێنن.. هەر بۆیە دەبێ لەگەڵ –هاملێت–دا بڵێین: چ زەمەنێکی نارێکە تێی کەوتووین.. کە گەرەکە ئێمە رێکی بخەینەوە.. چ ئەستەمە کە توخمێك لە خەڵکی هەن کە نەشاعیرن و نە گوێ لە شیعریش دەگرن..!

"ئەیمانیکی نهیَنی"

چەندین ساڵە.. دەکرێ بڵێین هەر دوای بانگەوازی "روانگە" کە چەند شاعیرێکی بەتواناو سەرچڵی لەخۆ کۆکردەوەو ئەو گۆمە مەنگەی شیعری ئەو سەردەمەی شڵەقاند، هەر لەو ساوە "بەتایبەتیش لەم ساڵانەی دواییدا" لێرەو لەوێ پەتای جۆرە شیعرنووسینێك بڵاو بۆوە کە هەموو هێزی خستبووە سەر فەلسەفەی تێك شکاندنی زمان.. سەبارەت بە هەندێ تاقیکردنەوەی هاوشێوەی هەندەران "ئەورووپاو ئەمریکا، هۆیەکەی ئەوەبوو کە ئەوان بەتەواوی لە "مانا" کەوتنە گومان: مانا وەك ئەوەی کە دەرئەنجامی عەقڵ ئەبێ عەقلێك کە بە دیوێکیدا شەڕو کارەساتی خستەوە، ئەو "بێمانایی‌یە" جۆرێك لە بێهوودە بوونی دوای جەنگی جیهانی یەکەم و دووەم بوو.. سەبارەت بە خۆمان من ئەو روانینە: تەڵاقدانی ماناو خەیاڵ و تێك شکاندنی زمان بە رەوای هەق نازانم.. چونکە هەموو هەوڵی کورد ئەوەیە کە هێشتا "مانا"ی بۆ نەدۆزراوەتەوە–

"مانا بە چەمکە فەلسەفی‌و ئەخلاقی و ئابووری و کۆمەڵایەتی‌و سایکۆلۆژی.. هتد". چونکە هێشتا لە مەیدانی فیکرو ئەدەبدا پێویستمان بەوە هەیە مانا شاراوەکان بتەقێنینەوە نەك بێسەرو شوێنی کەین، ئەو پەتای تێك شکاندنی زمانە بەڕادەیەکی کەمتر "کە دەگاتە رادەی نەبوون" لە چیرۆکیش سەری هەڵدا.. دیارە رۆمان ناچێتە ئەو خانەیەوە "لەبەر کەمی

ژمارەی ئەو رۆمانانەی نووسراون" بەڵام لە شیعردا بەتەواوی بەرجەستە ببوو، زیاتریش گەنجەکان ئەو دروشمی پێشڕەوایەتی شیعری کوردیان هەڵگرت وەك شۆڕشێك بەسەر ناوەرۆك و شێوە تەقلیدییەکە: هەندێ لە ئێمە بە گاڵتەو لاقرتێوە سەیری ئەم دیاردەیان کرد، هەندێ بەتەواوی رەتیان کردەوە، هەندێ وتیان – "ئەمە دەستەو شێواندنی زمانی پیرۆزی کوردییە کە تاکە سەرمایەی ئێمەیە کە ناکرێ ئەویش ئەنفال بکرێ". هەندێ کردیان بە شەڕی سەلەفی و پێشڕەوایەتی "کۆنەخوازو نوێ خواز"، هەندێ لاپەڕە بە شەرمەوە ئەم شیعرانەیان بلاودەکردەوە.. هەندێ فڕێ دەدرانە نێو تەنەکەی زبڵەوە، بەڵام لەوساوە تا ئێستا هیچ شاعیرێك لەوانە یان هەتا ئەو رەخنەنووسانەی کە پاڵپشتی ئەو ئەزموونەیان دەکرد.. هیچیان بڵێی رستەیەك یان شیکردنەوەیەکی وایان نەنووسی تێمان بگەیەنن ئەم ئەزموونە تازەیە دەڵێ چی..؟! هەندێ لەو شاعیرانە دەڵێن – "گەر تۆ لە شیعرەکەم تێناگەی ئەوەیان گرفتی خۆتە نەك گرفتی من..!" ئەم قسەیە راستە گەر شاعیر شیعرەکەی بلاونەکردبێتەوە چونکە ئەو حەلە دەوترێ شاعیر فشەی بە دونیا دێ و بۆخۆی دەنووسێ، بۆخۆنووسینێك کە پتر لە گەمە دەچێ یان خەڵوەتکێشییە.. لە راستیدا زۆربەی ئەو شاعیرانە هێشتا لە بواری مەعریفەتدا ئەوەندە قووڵ نەبوونەتەوە کە وامان لێ بکا سەدەها سەرچاوەو پەراوێزی مەعریفیان بۆ بگەڕێین. "تی. ئێس. ئیلیەت" شاعیرێکی قورسی خاوەن مەعریفەت و زبان زان بە پەراوێزەکانەوە زۆر ئاسان مانای لە دونیا دۆزییەوە گەرچی باسی بێمانایی و هەڵتەکان و هەلاهەلابوونی شارستانیەتی رۆژئاواش دەکا، من بۆ خۆم رەنگە هیچ چێژێك لە هیچ ئەدەبێك نەبینم گەر مانای تیا ون بووبێ، چونکە سەرجەم ئەدەبی سەرگۆی ئەم زەوییە گەڕانە بە دوای (مانا)دا.. هەتا ئەدەبی "ناماقووڵ و پووچگەرا– اللامعقول و العبث" کە هەوڵێکە بۆ گومانکردن لە "مانا" بەڵام لە ڕێی هونەرێك–ەوە کە هەموو رەگەزە ئێستاتیکییەکان "جوانکاری" تیا بەرجەستەیەو هەر لەڕێی ماناوە لەو گومان و بێمانایی و هیچییە حاڵیمان دەکا.. ئەو هاوکێشەیەی کە لای

ئێمــە ئــاوەژوو بۆتــەوە، هــەر کەســێك هەقیــەتی چــۆن دەنووســێ و چــۆن بیردەکاتــەوە.. بــەڵام ئــەوەی کــە لای هــەمووان ناپەســەندە ئەوەیــە ئــەدیب خــۆی پڕوپاگەنــدە بۆخــۆی بکــا، خۆیــان بڵــێن — "ئێمــە پێشــڕەوین و ســەرقافڵەچــی و کاروان لەدوامانــەوە غــەرقی تــەپ و تــۆزە..˝" نووســەرو شاعیری هــەموو دونیــا بەبــێ دەنگی بەرهەمی خۆی فڕێ دەداتە نێو دونیاو ســووکێ دەکشــێتەوە، جا یــان پەســەند دەکرێ یــا ڕەت دەکرێتــەوە، ئــەوەی ســەیرەو هەســتی پــێ دەکرێ "بەستنی پەیمانێکی نهێنی"یە لە نێوان ئەو شاعیرانەدا.. ئەو پەیمانەی بەندە لەســەر سیاســەتی "هەڵمــدە.. تــا هەڵتــدەم، بــەرگریم لێ بکــە تــا بــەرگریت لێ بکــەم..!" ئــەم پەیمانــە چــەند ڕەخنەنووســێکی پێــوە بەنــدە کــە هــەموو شــتێك دەڵێن تەنها باسی شیعرەکان نەبێ.. چاکە.. پتر لە گوزەری ئاسنگەران دەچــێ کە هەمووان کاس و وڕن بێئەوەی ئاسنگەرێك لەوی دیکە دڵگیر بێ مادامــەکێ ڕێی دراوە چــەکوش بکوتــێ. ئەگــەر ئــەو شــاعیرانە "ئاینــدەخوازن" و ئیمــڕۆ خــەڵکی تێیــان ناگــەن و مێــژووی داهــاتوو لــە بەرژەوەنــدی ئــەوان حــوکم دەدا.. ئــەوە دەبــێ خۆیــان چــاوەڕێ کــەن و پشــوویان درێــژ بــێ.. مــن هــەموو جــار بــێ ئومێدانــە لــەخۆ دەپرســم گــەرچی وەڵامیشــم لایــە — "خــودا هــاوار.. بــۆ مــن لــە هەموو شاعیرە گەورەکانی دونیا حاڵی دەبم و تێیان دەگەم.. کەچی لــەو کــوڕە جحێڵەی گەڕەکی خۆمان کە بەس بە کوردی دەنووســێ و دەخوێنێتــەوە حاڵی نابم..؟!"

سەرسامی

گەر تۆ هونەرمەند یان نووسەربیت وا چاکە قەت نەهێڵیت ئەو منداڵەی "ناوەوەت" گەورە بێت، مەهێڵە گەورەتر بێت نەبا روانینەکانی لێڵ و تاریك بن.. هەموومان بە منداڵی بۆ یەکەمجار کە مانگ، ئەستێرە، مەرگ، لە دایك بوون، تاڤگە، دەریا، خوێن.. هتد ئەوانەو سەدەها شتی تر کە بۆ یەکەمجار دیمان گەڵ سەرسام و شاگەشکە بووین، سەرسامی یەکەمجار بەرامبەر هەموو دیاردەو رووداوەکانی سەر ئەم زەمینە سیحرێکی ئەزەلییەو دەبێ هەمیشە لە گەڵتا گەورە بێ، بەواتا لەگەڵ بەسەرچوونی چرکەکاندا سیحرەکە زیاتر دامانگرێ نەك بە پێچەوانەوە، کەسە زۆر ئاسایییەکان واز لەو سارسامییە دەهێنن و ئیتر عاقڵانە سەیری دونیا دەکەن و پێیان شەرمە گەر سەرسامی دەربڕن.. چونکە هەموو سەرسامییەك گەڕانەوەیە بۆ باوەشی منداڵی و پیاوە غافڵەکانیش قەت حەز ناکەن منداڵ ببنەوە، بەڵام هونەرمەندێك، شاعیرێك، یا چیرۆکنووسێك.. ئەو زاتەیە کە قەت ناتوانێ لە بازنەی ئەو سەرسامییە دەربازی بێت، هەمیشە کە سەیری هەر شتێك دەکات وا دەزانێ یەکەمجارە دەیبینێ و زار دادەپچڕێ.. بۆیە شێتانەو دەرویشانە باوەش بەهەموو رەگەزەکانی ئەم گەردوونەدا دەکا، گەورە بوونی پیاوەکان لای هونەرمەندو نووسەر گەورەبوونێك نییە تا رووتر شتەکان ببینێ. بەڵکو لێڵ بوونی روانین و دەمامك زۆربوون و چاویلکەی تەڵخ لە چاو نانە، کەسانی هەست ساردو

خەیاڵ مردوو کە گەورە دەبن تەنها پتر رووکەش شتەکان دەبیینن، ئەوەڵ سەرسامی ویڵ بوون و پرسیارکردنە لە گەوهەری شتەکان، نە منالّی لاسارو نە هونەرمەندی راستەقینە بە وەلّامە حازربەدەستەکان دڵیان ئاو ناخواتەوە، کیمیاناسێك قەناعەتی وایە کە ئاو دوو گەردیلە هیدرۆجین و گەردیلەیەك ئۆکسجینە (H2O) وەلیّ منالّ و هونەرمەند وا سەیری ئاوی رووبارو دەریاو تاڤگەو تنۆکی فرمێسکەکان ناکەن، یەکەم ترس و تۆقین و سەرسامی مەرجن.. هەر لەبەر ئەوەشە مرۆڤی سەردەمێکی زوو دیاردەکانی سروشتی پەرستووە، وێنەی کێشاون، سەمای بۆ کردوون، قوربانی بۆ داون.. "نیکۆس کازانتزاکی" دەڵی – (هیچ شتێك نییە لە چاوانی یەزدان بچیّ تەنها چاوی منداڵ نەبیّ) دیارە کە یەزدان و منالّ لە هەموو رۆژێکی تازەدا شتەکان لایان سیحری یەکەمجاری هەیەو لە چاوانی هەردووکیاندا شتەکان سەرلەنویّ و لە بەرگێکی تازەدا خۆیان دەنوێنن، هەموو هونەرمەندێکیش مادامەکیّ خوڵقێنەرەو سیفەتی خواوەندی پیّ دەبەخشریّ، دەبیّ شتەکان بە تازەیی یەکەمجاری لە دایك بوونیانەوە ببینیّ، نووسەر ە "عاقڵەکان" پرسیاریان نەماوە چونکە وەلّامی هەموو پرسیارێکیان دۆزیوەتەوە.. هەر ئەوەشە هۆی نەهامەتیو شکستی زۆربەی نووسەران، وەلیّ نووسەری راستەقینە منالّێکی لاسارو بزێوەو پرسیاری زۆرەو بە دەستگیربوونی وەلّامێك و دوو.. دە.. هەزار وەلّامیش ئۆقرە ناگریّ، ئەم قەناعەتی حازربەدەستی ناویّ و کە سەیری شتەکانیش دەکا بەو منالّە دەچیّ کە هەموودەم بە باوکی دەڵیّ – "ئەها باوکە سەیری ئەو مانگە، بولبولە، حوشترە.. هتد.." باوکەش چونکیّ لە سەرسامی منالّەکەدا ناژی گاڵتەی پیّ دیّ. ئەو نووسەرانەی زۆر گەورە دەبن و یەکەم وێستگەی سەرسامی بەجیّ دەهێڵن خیانەت و فێڵ لەخۆیان دەکەن.. "هەر منالّە کە باوکی پیاوە" نەك بە پێچەوانەوە.. ئەمەش رای –وێردزوێرث– ی شاعیرە کە لەو بڕوایەدایە تەنها منالّ روانینی نەشێواوەو هەر ئەمیشە کە رۆڵەی بەوەفاو رەسەنی سروشت و لە دونیای حەقیقەت و جوانیەوە نزیکە، بە بڕوای زۆربەی رۆمانسیەکانیش ژیانی پڕ لە سەرقاڵی و خەریك بوون و

راکەڕاکەی نێو بازاڕەکان وای کردووە کە پیاوان لەو حەقیقەت و جوانییە بەدووربن کە منالان تێی دەگەن و تامی لێ دەبینن. پیاوان هەرگیز دەرفەتی ئەوەیان نەماوە سەرهەڵبڕن و سەیری ئەستێرەکانی ئاسمان بکەن و بڵێن — "ئەڵلا..!" ئەو خانۆچکانەی کە بە منالی لە خۆڵ و داروپەردووی بێکەڵك دروستمان دەکرد گەلێ رەنگینتر بوون لەو کۆشکانەی کە ئیمڕۆ لەمەڕمەڕ بنیات دەنرێن، کەواتە عاقڵەکان دەڵێن — مالئاوا ئەی سەردەمی سەرسامی و پاکی منالی و خۆش هاتی ئەی سەردەمی پەرستنی کەل و پەلە مردووەکان. نەك هەر تەنها سەرسامی.. نووسەری دروست بە قەد قەوارەی سەرسامی یەکەمجاری بە جورئەتیشە.. لە چیرۆکی "بەرگی ئەفسووناوی" —ئەندرسن—دا تاکە پاڵەوانێك کە دەوێرێ بە پادشا بڵێ — "تۆ رووتیت و هیچت لەبەردا نییە..!" منالێکە، هەرچی وەزیرو دارودەستەی پادشا هەیە لە جورئەتی ئەو منالە دەترسن و درۆ لەگەڵ پاشادا دەکەن بەوەی پێی دەڵێن — "ئای لەو بەرگە جوانەی لە بەرتایە..!" بەڵام منالەکە حەقیقەتەکە دەبینێ و بێ ئاگایە لە دونیای پڕ درۆو ریاکاری و ترسی گەورەکان، منال و هونەرمەند هەردووکیان ئابڕووبەرن، لە فڕوفێڵی گەورەکان بێ ئاگان و تەنها حەقیقەت دەبینن، کەواتە هونەرمەندو شاعیرو چیرۆکنووسێك کاریان ئەوەیە بمانگەڕێننەوە بۆ سەرەتای حاڵەتەکانی ئەوکاتەی کە هێشتا روانین لێڵ نەبووەو خەیاڵیش پیس نەبووە، کە هێشتا حیکمەتی منداڵ لەناو نەچووەو ئیبراهیمێکە پێکەنینی بە گەورەکان دێ کە بتەکان دەپەرستن و ئەم قوڵنگی حەقیقەتێك هەڵدەگرێ و بتەکان دەشکێنێ، بیکاسۆ دەیوت : پێویستم بە هەوڵی حەفتا ساڵ هەیە تاوەك منالێکی حەوت ساڵانە رەسم بکەم، هونەرمەندی ئیسپانی "خوان میرۆ"ش بەوە بەناوبانگە کە بە ڕوانینی بێگەردی منداڵێك رەسم دەکا، شازادە بچکۆلەکەی "سانت ئەکزۆبێری" گەلێ پێی سەیرە کە گەورەکان وەختی خۆیان لە شتی زۆر هیچ و بێمانادا بەهەدەر دەدەن، سەد خۆزیا شێت بوونایە.. هیچ نەبێ شێتەکان بەوە ئازاد و سەرفرازن کە وازیان لە هەموو کەلو پەلەکان هێناوە.. ئەو کەل و پەلە مردوانەی سیحرو جوانی دەکوژن و

ناهێڵن مرۆڤ بۆ یەك سات بەرامبەر هیچ شتێکی جوان سەرسام بێ.. هیچ حاڵەتێك و هیچ دیمەنێك.. من بۆخۆم چەندین جار بەسەر کاتێیەکدا نووشتاومەتەوەو گوڵمێك ئاوم لێ خواردۆتەوە بێئەوەی هەست بکەم ئەو زیخ و چەوەی بنی مرواری بێ.. وەلێ بۆ یەکەمجار ئەم دوو دێڕەی "گۆران"م بەرچاو کەوت: کاتێیەکی روونی بەر تریفەی مانگەشەو

لە بنیا بلەرزێ مرواری زیخ و چەو..

سەرسام بووم.. ئەمێستا قەت وە ك ئەوسا سەیری کانی ناکەم، شیعرەکەی گۆران وای کرد کانی سەرسامم کاو جوانتریش لە جاران بیبینم، لەم دوو دێڕەدا گەر لەوێنە شیعرییەکەی دابڕیت بە تەنها سەرسامییەکی منالانە دەمێنێتەوە، نەك هەر گۆران.. زۆربەی شاعیرە چاکەکانی دونیا وامان لێ دەکەن سەرلەنوێ و بە چاوێکی بێگەردو شۆراوە سەیری ئەو شتانە بکەین کە هەزارەها جار لەمەوبەر سەیرمان کردوون بەڵام نەماندیبوون، چونکە جیاوازییەکی گەورە لە نێوان سەیرکردن و بینیندا هەیە، لە نێوان بیستن و گوێگرتندا.. هەر بۆیە هونەرو ئەدەب بە گشتی وا دەکەن قووڵترو هێمنتر و جوانترو زیرەکانەتر سەیری دەوروبەری خۆمان بکەین.. گەلێ سوپاس بۆ ئەو نووسەرو هونەرمەندانەی منال دەبنەوەو وا دەکەن ئێمەش لەگەڵ ئەواندا منال ببینەوە.. قەت پێیان شەرم نییە کە هەمیشە سەرسام بن و ئێمەش لەگەڵ ئەواندا سەرسام بین.. وەی لە نەهامەتی ئەوانەش کە لە سیحری سەرسامی بەدوورن..!

بەیەکەم بوون

لە نێوەندی هونەری و ئەدەبی کوردیدا دیاردەی سەیرو سەمەرە زۆرن و هەر ماوەو بەشتێکەوە دەمانگرێ و دەبێ بە پەتا زۆر کەس و بەرەو لایەن دەگرێتەوە. کە زۆرجار وای لێ دێ بە شتە زۆر لاوەکییەکانەوە خەریك بین و هەرچییەکی کە بنەڕەتەو پێویستە لە بیرمان بچێتەوە. بۆ نموونە جار هەیە لە نێوان دوو ئەدیب یان دوو هونەرمەندو.. زیاتر گفتوگۆ لەسەر مەسەلەو کێشەی وا دەسازێ کە جگە لە کات بەفیڕۆدان هیچمان دەستگیر نابێ، هەموومان بیرمانە چەند ساڵێك لەمەوبەر لەنێو چەند زاتێك مشت و مڕێك لەسەر ئەوە بەرپابوو کە ئاخۆ "نالی" شاعیر بەلامی قەڵەو بنووسرێ یان نا.. واتا "نالی"یە یان "نالی"یە.. وەك ئەوەی گرفتی گەورەو کێشەی ئەدەبی کوردی هەر ئەوەبێ. دیارە ئەوەیان جۆرێکە لە خۆدزینەوە لە ئەسڵی بابەت و مەسەلە هەڵایساوەکان، یان فلانە شاعیر ساڵی لە دایك بوون و کۆچ کردنی ساغ نەکراوەتەوە.. هەریەکەو قسەیەکی لێدەکا.. یان ئەوەتا کێ یەکەم چیرۆکی کوردی نووسیوە —"جەمیل سائیب" یان "فوئاد تەمۆ" یان "حاجی عەولا خۆشناو"؟.

ئەوەی من بزانم نە لە ئەدەب و نە لە هونەر بگرە نە لە بواری زانستیشدا زۆر گرنگ نییە کێ یەکەم چیرۆك و شیعرو رۆمان و تەلەفۆن و فرۆکەو رادیۆی دۆزیوەتەوە.. چونکە گەر بە وردی سەرنج بدەین "هەموو یەکەمەکان" ناتەواو و کاڵ و کرچ و پێنەگەیشتوون، راستە لەسەر لاپەڕەکانی مێژوو تۆمار

دەکرێ، بەڵام تەنها وەك ناو و خزمەتێك، ئەویش گەر بە راستی داهێنانی تیابێ نەك هەر یەکەم و هیچی تر، دیارە ئەو (رادیۆ)یەی مارکۆنی دروستی کرد قەت وەکو هی ئیمڕۆ نییە، هەر داهێنانێك لە رۆژی یەکەمییەوە تا دوا قۆناغ دەستی سەدەها زاناو دانای پێ دەگا تا دەبێ بەو شتەی ئیمڕۆ خزمەت د ەکاو لە رۆژانی ئایندەش گۆڕانی پتری بەسەردادێ.. کەواتە هونەرەکە بۆ ئەو کەسانە دەگەڕێتەوە کە دوای یەکەم داهێنەر دێن و داهێنانی جوانتری تێدادەکەن. لەم رۆژانەدا بەناوی یەکەم فیلمی کوردییەوە هەندێ کێشەو ململانێ پەیدابووە کە دوورە لە هەموو جوانی و فەلسەفەیەکی هونەری و ئەدەبی، مەسەلەکە تەنها ئەوەیە کێ لەم پێشبڕکێیەدا یەکەم دەبێ و هیچی تر، بەڵام ئایا گرفتی هونەرو ئەدەبی ئێمە لەوەدایە کامەمان یەکەم فیلم و رۆمان و شانۆگەری.. هتد دەردەکەین؟ یان هەقە بڵێین ئاخۆ ئەو کارە بایی چەند خزمەتگوزارو بەکەڵك دەبێ و لەو مەیدانەدا چ مەوداو پانتایییەکی راستەقینە داگیر دەکا..؟ یا بایی چەند بۆ پێشەوە بازمان پێدەدا..؟ رەنگە خەمی "بەیەکەم بوون" ململانێ و کێشەیەکی ناشەرعیو نابەجێ بخوڵقێنێ کە لەبری هونەر رزگارکردن ببێتە مایەپووچی، چونکێ حاڵەتی وا پەلە کردن و ناکامڵی پێوەدیار دەبێ، بەتایبەتی بۆ ئێمەش کە کات بەبەرییەوە نەماوە، دەبێ هەوڵی ئەوە بدەین کاری جوان بکەین.. ئەگینا کەڵەکەبوونی کارە ناشیرینەکان ئەمەش بەوە ناکرێ لەژێر سێبەردا بخەوین و خەونی خۆش ببینین.. بەقەد ئەوەی کەسانی خەمخۆرو زیرەکی دەوێ. گەلی برادەرینە چ گرنگ نییە کێ یەکەم دەبێ.. دەکرێ دواکەس گرەو لە هەموومان بەرێتەوەو چاومان بکاتەوە و تێمان بگەیەنێ کە چەندین ساڵە خۆمان و خەڵکمان فریو داوە بەناوی ئەوەی کە یەکەم بووین.. نەك هەر لە بواری هونەردا.. بگرە ئەوانەی کە لە قوتابخانەشدا یەکەم دەبن جێی گومانن چونکێ بۆ ئەوە ناخوێنن تا فێربن.. گرێی یەکەمیی لەسەری داون.. زۆربەی دانایان و زانایان و هونەرمەندانی دونیا نەك هەر یەکەم نەدەبوون، بەڵکو زۆربەیان تەمبەڵیش بوون و وازیان هێناوە. ئەوانەی مێژووی مرۆڤایەتیان بە بارێکی چاکتر گۆڕی.. تکایە با تۆزێ واز لەو "بەیەکەم بوون"ە بێنن.. چونکێ چەند سەیری بکەی سووك دێتە بەرچاو.."

لە ئەراویَزی ضیرۆکدا

راستە چیرۆك لەگەنێکە: دەتوانی هەموو شتێکی تێ بگوشیت، بەڵام خۆ دەبێ تام و بۆی ئەو شتانەی ئەوەندە دژو ناتەبا نەبێ کە کەس نەتوانێ پاروویەکی لێ بخوا.. کاتی خۆی لە هەولێر –حەمەشێت–یك هەبوو، لە دەرگای زۆر ماڵی دەدا تا خێرێکی پێ بکەن.. ئەویش نەیدەکردە نامەردی: هەرچیەکی وەربگرتایە دەیخستە مەنجەڵێکەوە، ئێواران مەنجەڵەکەی پڕ دەبوو لە باینجان و بامیەو برنج و ساوارو گەنمەکوتاو شەکرو پاقلەو فاسۆلیاو نیسك و نۆك.. هتد بەڵام تەنها –حەمە شێت دەیتوانی ئەوەی لە مەنجەڵەکەدا هەیە بیخوا، ئەگەر یەکێکی دیکە کەوچکێکی لێ بخواردایە: دەڕشایەوە، تەنها حەمە خۆی بەوپەڕی لەززەتەوە پاروی لێ بادەدا.. جاروبار هەندێ چیرۆك دەخوێنمەوە حەمە شێتم بیردێتەوە، چونکە چیرۆکنووسەکە وەك حەمە دەیان شتی ناتەباو ناڕێك و بێ تام و بۆی تێکەڵ کردووە.. سوێری و شیرینی و ترشیی.. ئەوسا چیرۆکەکە.. ئەوەندە بێتام دەبێ مەگەر تەنها چیرۆکنووسەکە.. خۆی بڵێ–"تەحا.. لەم چیرۆکە جوانەم..!" من نامەوێ بڵێم گشت خوێنەرێك سەنگی مەحەکی چیرۆکی نازدارە، بەڵام چاکترین چیرۆکیش لە هەموو دونیادا ئەو چیرۆکەیە کە گەورەترین ژمارە لە خوێنەران بەتام و چێژەوە دەیخوێننەوەو زۆر درەنگیش بیریان دەچێتەوە، چیرۆکی سەقەتیش وەك گۆرانی ناخۆش وایە.. گوێگری کەمەو چیرۆك هەر ئەوە نییە چی هات بە

مێشـــکتا بیخەیتـــە ســـەر کاغـــەز.. کەواتـــە (...) بکەیتـــەوەو دایخەیتـــەوە، نیشانەکانی پرسیارو سەرسوڕمان و فاریزەو نوختە بخەیتە دوای یەکدی، بە زمانێکی ساردو مردووانە لەگڕو گەوهەری ژیان بدوێی، چیرۆك و رۆمان گڕی ئەوســـات و رووداوانـــەن کـــە زۆرجـــار خـــەڵکی رەمـــەکی بـــە ســـاردی و کەمتەرخەمییەوە ایی ورد دەبنەوە، بەڵام چیرۆکنووسی کارامەو وەستا بە زیرەکی و بەهرەو رۆشنبیری و هونەری شیرینی چیرۆك خەڵکێکی زۆر لە دەوری خـــۆی کۆدەکاتـــەوە.. بـــۆ دووبـــارە تـــامی کارەســـات و حاڵـــەت و رووداوەکان.. سەرجەمی خۆشی و ناخۆشی مرۆڤ دەخاتەوە بەردەممان، گەر وانەبێ: چیرۆك نابێ بە هونەرێکی سەربەخۆ. نابی بە بەشێك لە ئەدەب، زۆر کەس واتێدەگا کە تەنها شیعر ئیقاعی گەرەکە.. نەخێر، چیرۆك و رۆمانیش گەر بێ ئیقاع بن ناخوێندرێنەوە.. ئەوەتا –ئیودۆراکس–ی مۆسیقاژەن لە رۆمانی –زۆربا–ەوە ئیلهامی جوانترین پارچە مۆسیقای وەرگرتووە. گومانی تێدا نییە کە بڕبڕەی پشتی چیرۆك زمانە، وێنەی جوان و وەسفی دیمەنەکان و حاڵەت و بابەت و رووداوەکەو شۆڕبوونەوە بە ناخی پاڵەوانداو.. دیالۆگ و مۆنۆلـــۆژ و.. هتـــد.. بـــە زمـــانی چـــیرۆکەکەوە بەنـــدە، هـــەموو رەشماڵێـــك کۆڵەگەیەکی گەرەکە تا بە پێوە بوەستێ، چیرۆك ئەو رەشماڵەیەو زمانیش کۆڵەگـــە، زمـــانی پوخـــت و شـــیرین و بـــەخوڕەمیش لەخۆیـــەوە پەیـــدا نابـــێ، چیرۆکنووس کە لەگەڵ دونیای چیرۆکەکەیدا نەژیابێ و نەهەژابێ.. ئەوە ئەو ئیقاعە نەفسییەی لەلا ناخوڵقێ کە ئیقاعی چیرۆکەکە پڕ بکا لە شەپۆل و تـــەوژم و قەڵبـــەزەو تاڤگـــەو وردە مـــرواری جـــوان.. زۆرجـــار دەبینیـــت چیرۆکنووسێك یاری بە زمان دەکاو وێنەی سەربەرەوخوار دەگرێ، لە منالێك دەچێ یاری بە ئاگر بکا.. کە نووسەر روانینەکەی لێڵ و تاریك بوو.. ئەوە بزانـــە کـــە چـــیرۆکەکەی رەش دەچـــێتەوەو هەرچـــەندی دەیخوێنیتـــەوە ســـیماو ئاکاری شتەکان ون و تەماوین، نە ڕووداو دیارەو نە پاڵەوان، بۆیە نووسەر کە پەنا دەباتە بەر "سێرکی زمان".. بە وێنەی شڕو شێواو، دابەش کردنی چیرۆکەکە بەســـەر ســـێ بـــەش و چـــوار بـــەش، یـــان هـــەر لـــە خۆیـــەوە کەوانـــە

دەکاتەوەو دایدەخاتەوە.. ئا بەم جۆرە کەم و کوڕی هونەرەکەی دادەپۆشێ.. یان ئەوەتا مۆنتاجی چەند لەقتەیەك دەکاو گوایە کابرا حەز بە ئەزمونگەرییەتی و فانتازیا دەکا.. لە کۆتاییدا لە خۆی بپرسەو بڵێ – "بەدوو دێڕ پێم بڵێ مەبەستت چییە لەم چیرۆکە؟" ئەوسا دەمی تەتەڵە دەکاو خۆیشی نازانێ چی وتووە، ئەم جۆرە چیرۆکانە نە دەچنە خانەی سریالیەت و نە فەنتازیاو نە ئەزموونگەری، ئەو چیرۆکنووسەی عاشقی بابەتەکەی خۆی نەبووبێ و لەگەڵیا نەکولابێ ناتوانێ مەوزوعێکی روون و ئاشکراو سەرسوڕهێنەر بدا بەدەستەوە، چیرۆکنوسی زیرەك دەتوانێ لە حاڵەت و رووداوی زۆر ئاسایی شتی نائاسایی بخوڵقێنێ، چیرۆکی چاك وات لێ دەکا سەرلەنوێ و بەچاوێکی ترەوە سەیری حاڵەت و کارەسات و رووداوەکان بکەیتەوە، سەدەها بیرو هەڵوێست و یادگارت لەلا دەتەقێنێتەوە، ئاشنا دەبیت بەو دونیایەی هەستی پێ ناکەی.. یان بە سادەیی و رێبوارانە بەلایدا تێپەڕبویت. ئێمە ناتوانین بڵێین شێواز –ستایل– یان پاڵەوان یان گرێ، یان تان و پۆ یا سەرەتاو کۆتایی، یا بابەت گرنگە.. ئەم هەموو رەگەزانە بەیەکەوە دەبن بە بناغەی چیرۆکەکە، بەڵام تەنها زمانیش دەبێ بەو خۆرەی گەرمی بە هەموویان دەبەخشێ، زۆر لە رەخنەگرەکان لەو باوەڕەدان کە سەرکەوتنی چیرۆك دەرك بردنە بە نهێنی زمان و بەس. مەرجیش نییە تۆ لە رێزماندا بلیمەت بیت.. مەرجی نهێنییەکە لەوەدایە بایی چەند لەگەڵ چیرۆکەکەی خۆتدا ژیاویت و تیایدا راستگۆی، کەمانچەژەنێکی عاشق و دڵ بریندار دەتوانێ کەمانچەکە بێنێتە گریان، ئیقاعی ناسك و بەخوڕەمو شیرینی چیرۆك لەخۆیەوە پەیدانابێ.. پێویستی بەو هێزە شاراوەیە هەیە کەوا لە خوێنەر دەکا لەگەڵ نووسەرەکەدا لە هەمان حاڵەتدا بژی کە پێوەی تلاوەتەوە، جگە لەوەش.. ئەو چیرۆکنووسەی بابەتی چیرۆکەکە لە مێشکیا نەخەملابێ.. ناتوانێ خوێنەر سەرسام بکا بەو جیهانەی خوڵقاندوویەتی، تەم و مژی سەر رووی چیرۆکێك پەیوەندی بە تەم و مژی ناو مێشك و روانینی لێڵی نووسەرەکەوە هەیە، گەورەیی لەوەدایە خوێنەرێکی ئاسایی و رۆشنبیرێکی

زۆر زیرەك خۆیان لە چیرۆكەكەدا بدۆزنەوە.. بەڵام بێئەوەی لایەنی جوانكاری ئیستاتیكی چیرۆكەكە بدۆڕێ، هەموومان دەتوانین بنووسین، بەڵام كێ دەتوانێ سەرنجی ئەو خەڵكە بەلای خۆیدا رابكێشێ، جارانیش.. لە شارێك.. یان لە گوندێكدا تەنها چەند حەكایەت خوانێك بەناوبانگ بوون كە لە ژمارەی پەنجەكانی یەك دەست تێپەڕیان نەدەكرد.. ئێستاش چیرۆكنووسی بلیمەت لە هەموو جیهاندا هەروا كەم و دەگمەنن. تا ماوەیەك لەمەوبەرو بگرە ئێستاش زۆركەس ئاگای لە ئیقاع و نەغمەی –هارمۆنی– چیرۆك نییە، بەڵام چیرۆكنووسی چاك هاوشانی مۆسیقاژەنی چاكە.. گەرچی هەر چەشنە چیرۆكێك و ئیقاعی خۆی هەیە: كۆمیدی، تراژیدی، پۆلیسی.. هتد.. ترس، گومان، خۆشەویستی، رق.. هەر یەكەو نەغمەو ئاووهەواو زمانی خۆی گەرەكە، چیرۆكی بێ ئیقاع ساردو خاوە، مردووە.. خوێنەر لە دێڕی یەكەمەوە.. یان لە لاپەڕەی یەكەمەوە لێی وەرس و بێزار دەبێ. كەواتە چیرۆكنووس كە ڕوانینی تەسك و لێڵ و تەماوی بوو نازانێ چۆن دەست بە چیرۆكەكەی بكاو چۆن كۆتایی پێ بهێنێ هیچ بابەتێكیش لە ئاسمانەوە دانەبەزیوە.. نووسەر دەربارەی شتێك دەنووسێ كە بینیویەتی، یان گوێی لێ بووە.. یا ئەوەتا بەسەرخۆی هاتووە، بەڵام نووسەرەكە سەرلەنوێ جیهانێكی مەزنترو باڵاتر لەو جیهانە مردووەی دەوروبەر دەخوڵقێنێ، هەموو چیرۆكنووسێكیش پێویستی بە روانینێكی شاعیرانە هەیە.. دەشێ بەر لە نووسینی چیرۆكەكەو لەكاتی نووسینەكەشدا هەزارەها موچڕكەو ختوورەو ختووكەو تەزووی خەم و خۆشی بە دەمارەكانیا مێروولە بكا.. سەراسیمە بووبێ، زۆر ئاسایی‌یە لەگەڵ چیرۆكێكی خەم ئامێز تێر تێر بگری، لەگەڵ چیرۆكێكی گاڵتەئامێز بداتە تریقەی پێكەنین، ئەگەر نووسەر خۆی هەڵنەچێ و كەف و كوڵ نەكاو هەست و سۆزی جوان رۆح و گیانی نەگرێتەوە.. گەر وانەبێ: چۆن دەتوانێ ئیقاع و مۆسیقا بداتە چیرۆكەكەی، پاشان چۆن دەتوانێ خوێنەر بهەژێنێ گەر خۆی وەك كۆمپیوتەر چیرۆكەكەی نووسیبێتەوە، بۆیە دەگەینە ئەو ئەنجامەی بڵێین: بێ سۆزی گەرم و هەست و

نەستی شیرین و شاعیرانە، بێکەف و کوڵ، بێ ختووکەی خەم و خۆشی چیرۆکنووسین دەبێ بە گەورەترین درۆ، بەڵگەش ئەو هەموو چیرۆکە زۆرو بۆرانەیە کە پیاو بە خوێندنەوەیان دڵی دەگوشرێو تەنگەنەفەس دەبێ.

(چارلز دیکنز) رۆمان نووسی گەورەی ئینگلیزی کە چیرۆکەکانی دەنووسی.. بە درێژایی ماوەی نوسینەکە هەر دەگریا.. بۆیە توانی سۆزی هەزارەها کەس ببزوێنێ و بیانگرێنێ. سۆزی جوان و شاعیرانە.. راستگۆیی ئیقاع و مۆسیقا دەبەخشن بە زمانی چیرۆکەکە.. ئەوسا هەست بە گرێ و گوڵ ناکەی.. چیرۆکەکە دەبێ بەو تاقگەیەی بەخوڕەم دەڕژێ.. رێزمان و رۆشنبیری و ئەزموونی گەورە یارمەتی چیرۆکنووس دەدەن.. بەڵام ناتوانن وای لێ بکەن نەمر بێ گەر لە نهێنی و سیحری مۆسیقاو ئیقاع تێ نەگا. ئەگەرچی چیرۆك باوەش بۆ پەخشان دەکاتەوە.. بەڵام بێ هیچ گومانێك شیعری ئەم سەردەمەیە.. چیرۆکنووسێکی بیانی دەفەرموێ — "بەر لەو ەی چیرۆکەکەت بڵاوبکەیتەوە.. هەر خۆت دە جار بیخوێنەوە.. ئەگەر بۆ دواجار بێزار بوویت.. ئەوە باشتر وایە فڕێی دەی".

لیَك دابران

مادامەکێ هەر کارێك کە جوان بێ جێی تێڕامانی هەموومانە.. نەك هەر بەتەنها تێڕامانی کۆمەڵە کەسانێك. سەبارەت بە لقە جۆربەجۆرەکانی زانستی وەك فیزیاو کیمیاو بایەلۆژی.. هتد هەموو کەس ناتوانێ لێی بدوێ، بەڵام سەبارەت بە هونەرو ئەدەب، بە هەموو لقەکانییەوە، ئەوەی ئاستێکی جواننناسی هەبێ کەم تا زۆر دەتوانێ بڵێ ئەمەیان جوانەو ئەوەیان ناشیرینە، ئەمەیان راستەو ئەوەیان درۆیە، ئەمەیان پەروەردەم دەکاو ئەوەیان تێکم دەدا.. ئەم گرفتەش یەکاندەردوو پەیوەستە بە ئیستاتیکاو هۆشیاری ئەو کەسانەی سەبارەت بە هونەرو ئەدەب رای جوان و ناشیرین دەردەبڕن، دیارە ئیستاتیکا "جواننناسی" بەپێی فەلسەفەو بەرنامەی دیارو نادیاری کۆمەڵگا دەگۆڕێ، سەبارەت بە ئێمەش کە لە جیهانی سێیەمداین و بە شەعبیەت کردنی هونەرو ئەدەب خۆی لەخۆیدا دووچاری کۆمەڵێ کێشەو پرسیاری قورسمان دەکا.. ئایا بە شەعبیەت کردنی ئەدەب و هونەر دابەزینە بۆ خوارەوە.. یان بەرزکردنەوەی ئەوانەی وان لە ژێرەوە بۆ ئاستێك کە لە ئەرکی جوانی هونەر تێ بگەن، گرفتەکە ئەوەیە میللەت تەنها یەك حاڵەت و رەنگ نییە، ژینگەی کۆمەڵی رۆشنبیران و هی جەماوەری رەمەکی جیایە.. کەواتە وەدیارخستنی راستگۆیانەی ژیانی هەموو چین و بەرەکانی کۆمەڵ کە میللەتێك پێك دێنێ دەبێتە مایەی بەشەعبیەت کردنی ئەدەب بە هەموو

لایەنێکەوە.. چۆنیەتی ژیان و داب و نەریت و هەست و نەست بە خەون و خەیاڵیان، لێرەدا دەبێ هەردوولا: واتا هونەرمەندو خەڵکی بەیەکەوە لە ئاستێکی وادا بن کە لە زمانی یەکدی بگەن، روانینیان بۆ جوانی تا دەکرێ لەیەك نزیك بکرێتەو ە.. بەڵام ئایا لە کۆمەڵگایەك کە هێشتا هونەرو ئەدەب دوو مەخلوقی زۆر غەریبن و هونەرمەندەکانیش چەندین پلە بەرز بوونەتەوەو کە هەموو شتێك لە خوارەوە بچووك دەبینن.. جگە لەوەی کە نەخوێندەواری سیفەتێکی سەرەکییە لەم کۆمەڵگایە، مەبەست لە نەخوێندەواری ئەوە نییە کە ئەلف و بێ نازانێ.. نەخێر.. نەخوێندەواری هەموو ئەو خاوەن شەهادانەش دەگرێتەوە کە جگە لە بابەتەکەی خۆی پەیوەندی بە هیچی ترەوە نییە، هەتا ئەو ئەدیب و هونەرمەندەش دەگرێتەوە کە یان شانۆکارە، یا وێنەکێشە، یا چیرۆکنووسە، یا شاعیرە.. یا مۆسیقاژەنە.. بەڵام هیچ کام لەوانە پەیوەندی بە خانە جیاجیاکانی هونەرو مەعریفەتەوە نییە، گەر درۆ لەگەڵ خۆمان نەکەین.. بگرە پێشەنگەکانیش لە مەعریفەتێکی هاوچەرخانەوە دوورن، بۆیە دابڕانێکی گەورە لەنێوان خوارەوەو سەرەوەدا هەیە، بڕواشمان بەوە نییە کە هونەرو شەعبیەت دوو شتی دژ بەیەك بن.. نەخێر.. بەڵام سەبارەت بە خۆمان ئایا کرێکارێکی ئێمەو کرێکارێکی ئەڵمانی یان رووسی چوون یەکن، رەنگە سەدەها کرێکاری رووسی یان ئینگلیزی رۆمان بخوێننەوەو لەزەت لە بینینی بالیە" و گوێگرتنی سیمفۆنیا بکەن، بەڵام رەنگە لای ئێمە ئەدیبەکەش لەزەتی لێ ناکا، بڕواشمان بەوە نییە بڵێین بە شەعبیەت بوونی ئەدەب مەترسییەکی گەورەیە بۆ مەعریفەتێکی جواننناسی مرۆڤ پەروەرانە. کەواتە بە شەعبیەت کردنی ئەدەب و هونەر لەم قۆناغەدا ئاسان نییە.. چونکە لە بنەڕەتدا خەڵکی وەك کەمالیات سەیری ئەرکی هونەرو ئەدەب دەکەن و کۆمەڵێ خەم و گرفت و گرێ و کێشەی تر لە ئارادا هەن کە کەسیان ئەو ئامادەبوونە لەخۆیاندا شك نابەن و روو لەو دونیا جوان و بەرفراوانە بکەن کە تەنها لەوەدا رۆحی خۆیان و میللەتەکەیان پێ بگەشێننەوە، لەو شوێنانەی کە هەستیان بەم کارەساتە کردووە بەرنامەی

تایبەتی دانراوە بۆ پەروەردەکردنی زەوقی خەڵکی لە ڕێگەی ڕادیۆو تەلەفزیۆن و ڕۆژنامەو قوتابخانەو هەموو دەروازەیەك کە مرۆڤ بتوانێ لەوێوە بچێتە نێو قەڵای پڕ سیحری فێر بوون و مەعریفەت هەڵخستن، سەبارەت بە ئێمەش ساڵانێکی زۆرە، لە بواری هونەرو ئەدەب، ئەو خۆراکە دەخەینە بەردەمی خەڵکی کە پێی بڕشێنەوە، بەڵام بە دووبارەبوونەوەی سەدەها جار گەدەی یەکەیەکەی خەڵکەکەی لەسەر ئەو خۆراکە خەراپە ڕاهێناوەو ساڵانێکی زۆری دەوێ تا گەدەی لەسەر خۆراکی پاك ڕادێتەوە.. بۆیە ئێستا لە بواری ئەدەب و هونەری کوردیدا کە هەندێ حاڵەتی جوان و باڵاو پاك و تەمیز پەیدابووە – (شیعر، ڕۆمان، چیرۆك، مۆسیقا، هونەری تەشکیلی.. ڕەخنە.. هتد). دەبینین دوژمنیان زۆر بووە، دوژمنەکانیش لە خەڵکانی ڕەمەکی و ئاسایی‌یەوە ذیی‌یە بەقەد ئەوە ی لەنێو هونەرمەندو ئەدیبەکانەوەیە، چونکە ئەوان بەوە ترساون کە تۆ مادامەکێ وەك ئەوان نانووسیت و بیرناکەیتەوە دیارە دەبێ تۆ پیلان گێڕو "موئامەرەچی" بیت، چونکە دروشمی ئەوان ئەوەیە – "گەر لەگەڵما نەبیت.. دوژمنمی". دیارە خەڵکیش هان دەدەن دژی ئەو حاڵەتە جوانانە، جا چ بەدەم بێو چ بە نووسین، زۆریشن ئەو کەسانەی کە گەدەیان لەسەر خۆراکە پیسەکە ڕاهاتووە دەچنە پاڵ ئەوان و دەرەنگ وەئاگا دێن.. دەرەنگ پێ دەزانن کە فێڵیان لێ کراوە، دیارە دەبێ ئەو ئەدیب و هونەرمەندانەی سوورن لەسەر ئەوەی کە شتی جوان بەخەڵکی ببەخشن ئارامیان هەبێ و پشوویان درێژ بێ تا ئەو کەسانەی لەسەر شتی ناشیرین ڕاهاتبوون هێدی هێدی کە شتە جوانەکان دەبینن خۆی لە خۆیدا دەبێ بە مایەی دەرکردنی شتە ناشیرینەکان.. چونکە لە کۆتایی‌دا هەروا دەکەوێتەوە شتی جوان جێی شتی ناشیرین بگرێتەوەو شاربەدەری بکا، هەڵبەتە شتە ناشیرینەکان لەم کاتەدا پتر یەکتری دەگرن چونکە دەزانن لە دەرەوەڕا ڕەشەبایەك هەڵیکردووەو گەر ئەوانیش وەکو قامیش بەتەنیا بوەستن ڕەشەباکە هەڵیان دەگرێ، بۆیە دەبێ هەر قامیشەو بچێتە تەك قامیشەکەی هاوڕێی.. ئەوەشیان قۆناغ و وەختێکی زۆری دەوێ تا دەستێکی بەهێزو

جوان.. یان هەموو دەستە بەهێزو جوانەکان یەکدی دەگرن و قامیشەکان لێکدی دەکەنەوەو.. ئەوانیش دەکەون. ئەدیب و هونەرمەندی بەتواناش ئەو کەسەیە کە بتوانێ لەم جۆرە کۆمەڵگایەی کە هوشیاری و روانین و زەوقی جیاواز هەڵدەگرێ ئەو سنوورە بدۆزێتەوە کە شۆڕ بێتەوە خوارەوە بێئەوەی فڕینی خۆی بیر بچێتەوە: مەبەستم لە فڕین پاراستنی ئاستی بەرزی هونەرەکەیەتی، چونکە ئەمەیان قۆناغێکە هونەرمەندی رەسەن دەبێ باجی (ضریبة) گەورە بدات.. یەکێ لەو باجانە ئەوەیە کە دەستی خەڵکی رەمەکی بگرێ و بیباتە ناو مەملەکەتی جوانی هونەرو ئەدەب.. لەوێوە پێی بڵێ – "سەیری ئەو مەملەکەتە سووتاوە بکە لە دواتەوە کە چەندین ساڵە بەناوی بەهەشتەوە تیایدا ژیایت". دیارە لەم حاڵەتەدا هونەرمەند وەك یاریکەرێکی سێرکی لێ دێ کە لەسەر پەتەکان یاری بکات.. باز بدا و خۆی فڕی داتە خوارەوە.. بەڵام بێ ئەوەی ملی خۆی بشکێنێ، ئەگینا گەر بەناوی هونەری باڵاوە زۆر بەرز بووینەوە دیارە کە لە خوارەوە هەموو شتەکان بچکۆلە دێنە بەرچاوو ئەوانەی خوارەوەش کە سەر هەڵدەبڕن ئێمە لە خۆیان بە بچوکتر دەزانن.. دەبا لەگەڵ هەر هەڵفڕینێکدا وەك ئەو چۆلەکەیە وابین کە بێچووەکەی فێری فڕین دەکا.. هەڵبەت هێدی هێدی لەگەڵ بەرزبوونەوەی خۆی بێچووەکەشی بەرزتر لەگەڵیا دەفڕێ.. گەر وا نەبێ لێکدی دادەبڕێین و پشیلەکانیش زۆرن کە خۆیان مات دابێ و چاوەڕێی ئەم لێك دابڕانە بن..!

کانوونی دووەم/ 1990

بآ بەرطری

زۆربەی رەخنەگران و پسپۆڕانی ئەدەب لەسەر ئەوە یەك ران کە رۆمانی (وێنەی هونەرمەند لە تافی لاوی)دا رۆمانێکی یاداشت ئامێزەو پەیوەندییەکی توندوتۆڵ لە نێوان (جێمس جۆیس)ی نووسەر و (ستیڤن دیدالۆس)ی کارەکتەردا هەیە، گەرچی رۆمان و ژیاننامەی جۆیس نابنە یەك چونکە هەموو رۆمانێکی راستەقینە لە بنەڕەتدا دەبێ بەکارێکی هونەری و باوەش بە خەیاڵدا دەکا با رەگ و ریشەشی لە زەمینەی واقیعێکەوە داکوتابێ، دەکرێ جۆیس بەوە (تاوانبار!) بکرێ کە نووسەرێکە کەم تا زۆر هێمای ئەوەت دەداتێ بە نووسەرێکی (وجودی) لە قەڵەم بدەی وەك کاك (عەتا فائق) لە نووسینێکیدا لە رۆژنامەی –هاوکاری–دا سەبارەت بەو رۆمانە درکاندبووی، بەڵام ئەو نامۆبوونەی (ستێڤن)ی کارەکتەر کە جۆیس خۆیەتی نامۆبوونی هونەرمەندێکە لە سەرەتای عومری جحێڵیداو نامۆبوونەکەش پەیوەستە بەو ژیانە زۆر سادەو ئاسایی و نزمەی کە لەشاری دەبلن –دا هەستی پێ دەکردو ئەمیش نەیدەویست ئەو ساردییە رۆحی ئەمیش ببەستێ، بەڵام هەتا کە لە (ئیرلەندا)ش دوور دەکەوێتەوە پشتی تێ ناکا.. بەڵکو لەسەرخوانی ئەدەب و لەبەرگی رۆمانێکدا هەمان ئەو ژیانە ساردە دەخاتە بەردەممان.. وەلێ بەگەرمی هونەر.. هونەرێك کە زادەی ئەزموونی پڕو رۆشنبیرییەکی بەرفراوان و خەیاڵێکی بە بڕشتە، پاشانیش کاك عەتا سەیرە

بەلایەوە کە جۆیس بەنووسەرێکی شۆڕشگێڕ لە قەڵەم بدرێ.. کە لە راستیشدا یەکێکە لە مەزنترین شۆڕشگێڕانی مەیدانی ئەدەب گەرچی باسی گوللەو تۆپو باروتی نەکردووە، بە بڕوای من دەرخستنی نەهامەتی بێوەژنێك لە چیرۆکێکی جواندا شۆڕشگێڕیەیە، مارکیز واتەنی شۆڕشی راستەقینە ئەوەیە چاك بنووسیت، بیریشمان نەچێ جۆیس لە رێگەی رۆمانەکانیەیەوە وای کرد هەموو دونیا ئاوڕ لە ئیرلەندا بدەنەوەو بایەخێك بە کەلتووری پڕی ئەو میللەتە بدەن، جگە لەوەش ئەم توانی هەموو شێوەو دەقە باوەکانی سەدەی نۆزدەهەم لەناو بباو لە بواری داهێنانی شێوەی تازەدا (فۆرم) یەکێکە لە گەورەترین شۆڕشگێڕانی نیو دونیای ئەدەب. بەڵام من تەنها لەیەك خاڵدا لەگەڵ کاك عەتا–دا یەك دەگرمەوە کە ئەویش ئەوەیە جۆیس خوێنەری قورسی دەوێ.. بۆیە خوێنەری زۆر نییە، خوێندنەوەی رۆمانەکانی زەوق و حەوسەڵەی دەوێ و پێویستی بە هیلاکی و ماندووبوون هەیە تا لە نهێنی و لەغزەکانی تێ دەگەی.. بە واتا پێویست بە پەراوێزو شیکردنەوەیەکی زۆر دەکا، جا نەك هەر لەنێو کوردو عەرەبدا، بەڵکو لەنێو ئەو میللەتانەشدا کە بە ئینگلیزی دەخوێننەوە کەمتر بەلای جۆیس دا دەچن، بەڵام ئەم بۆچوونەش لەهەموو حاڵەتێکدا راست نییە.. بۆ نموونە ئەو کەسانەی کە گرنگی بە رۆمانی هاوچەرخ دەدەن.. هەر لە رەخنەگرو قوتابیانی خوێندنی باڵاو نووسەرە خەمخۆرەکان تا دەگاتە ئەو خوێنەرانەی شت بە قووڵی دەخوێننەوە.. جگە لەو کەسانەش کە دەیانەوێ لە نهێنی شۆڕشەکەی تێ بگەن لە بواری فۆرمی رۆمان نووسیندا. ئا ئەوانەی هەر هەموویان جۆیس بەیەکێك لە مەزنترین رۆمان نووسەکانی سەدەی بیستەم دادەنێن، ئەم هەموو ژیانی خۆی بۆ رۆمانەکانی تەرخان کرد.. بۆیە هەقی خۆی بووە کە داوا لە خوێنەر بکا هەموو ژیانی خۆی بۆ رۆمانەکانی تەرخان بکاو هەمیشە خەونی بەخوێنەرێکی (نموونەیی)یەوە بینیوە.. خوێنەرێك کە دووچاری خەوزڕانێکی هەمیشەیی بووبێ. کەواتە مەرج نییە وەرگێڕانی رۆمانی (وێنەی هونەرمەند لە تافی لاوی)دا کارێکی نابەجێ بێ هەر تەنها لەبەرئەوەی کە ئیمڕۆ

خوێنەرێکی زۆر لە دەوری خۆی کۆنەکاتەوە.. چونکە رۆژێك دێ سەدەها کەس چاری نامێنێ و بەدوایدا دەگەڕێ، پاشان چی تێدایە گەر ئێمەش وەك میللەتانی دیکە ئاگامان لە دوا مۆدەو باری ئەدەبی ئەم دونیایە بێ، کاك عەتا پێشنیاری هەندێ نووسەری دیکەی کردووە کە دەبوایە لە بری جێمس جۆیس رۆمانەکانیان بکرێ بە کوردی.. لەوانەش مەسکیم گۆرکی و چەندانێکی تر.. راستە بۆ ئێمەی کورد لە بواری وەرگێڕان دا لە پێش و لە پێشتر هەیە.. بەڵام بە هیچ کلۆجێك هەق نییە جۆیس لە گۆرکی بەکەمتر دابنرێ.. جا لەهەر روانگەیەکەوە بێت.. تا ئەو رۆژەش کە کورد (لیژنەیەکی تایبەتی بە وەرگێڕان)ی دەبێ ئەم هەوڵە تاکە کەسییانەی هەروا دەڕواو کەسیش ناتوانێ زەوقی خۆی بەسەر یەکێکی دیکەدا بسەپێنێ، گەرچی هەموو وەرگێڕێك بە پێی زەوق و بۆچوون و رۆشنبیری خۆی شاکارەکانی دونیا هەڵدەبژێرێو هەرچەندە دەبێ ئەوەش رەچاو بکا ئاخۆ خەڵکی حەز بەچی دەکەن.. مەبەست لە خەڵکیش خوێنەرە هەرە سادەکان نییە.. بەڵکو هەموو ئەو خوێنەرانە بگرێتەوە کە لە نێوان دوو قوتبدان: ئەوانەی کاڵفامن و ئەوانەش کە بە قووڵی شت دەخوێننەوە.. بەم چەشنە دەتوانین پێ دزکە بەخوێنەر بکەین لە تەنکاوەوە رووەو قووڵایی مل بنێ.. کەواتە جۆیس لەسەر ئاستی ئەدەبەکەی خۆیدا شۆڕشگێڕ بووە.. شۆڕشێك لەسەر ئاستی تەقاندنەوەی زمان، شۆڕشێك لە بواری رێچکە شکاندن و لێدان لە داب و نەریتە رزیو و باوەکانی سەردەم.. تا وای لێهات بەوە تاوانبار بکرێ کە لە رادە بەدەر ئەدەبێکی بێ بەرگ و سیپاڵ دەنووسێ، سەبارەت بە وڵاتەکەشی (ئیرلەندا) ئەم وەك هەر نووسەرێکی زۆر تەقلیدی نەیویستووە باس لە خۆشەویستی خۆی بکا، لای ئەم ئیرلەندا وەك ئەو دایکە وایە کە زۆرجار منداڵەکانی خۆی دەچەوسێنێتەوە گەرچی خۆیشی وەك دایکێك چەوساوەیە. سەبارەت بەوەش کە ئەم ویستوویەتی لە هەرسێ هێزەکە دەربازی بێ (نیشتمان و ئایین و خێزان) هۆی دروستی خۆی بەدەستەوە بوو.. بۆ نموونە زۆر جار لای جۆیس کارەکتەری یان وێنەی باوك و یەزدان تێکەڵ دەبوون..

باوکێکی خەتابار، تووڕەو تڕۆ.. هەم خۆشەویست.. بۆیە بە گاڵتەو لاقرتێوە باس لە هەردووکیان دەکا، بڕواشی وابوو کە دەسەڵات و هێزی کڵێسا بۆتە مایەی کۆست کەوتنی ئیرلەنداو لە رۆمانەکەشدا هونەری کردووە بە جێگری ئایین، بگرە ئینگلتەرە هەمیشە کەڵکی لە کێشەو دووبەرەکی نێوان (کاثولیك و پرۆتستانت) وەرگرتووە، تاوەکو دەگە لە مەسەلەی ئیرلەندا بدا.. ئەمەش زۆر بە خەستی لە رۆمانەکەدا هەست پێ دەکرێ. کە چووش بۆ دەرەوەی ئیرلەندا مەبەستی نەبوو لە نیشتمانەکەی رابکات، بەڵکو ئەم بۆ ئەوە دوورکەوتەوە تا لە دوورەوەو بێلایانانە دەربارەی بنووسێ، مەبەستی نەبوو بە عاتیفەیەکی بازاڕی و بە روانینێکی زۆر تەسك و قەومیانە لە وڵاتەکەی بدوێ، ئەو نووسەرانەی خاك و میللەتی خۆیان خۆش بوێ هەمیشە بەچاوی رەخنەو گومانەوە دەڕواننە هەموو دیاردەکان و بگرە زۆرجاران رەخنەی زۆر قورس لەخۆیان و خەڵکەکە دەگرن، تەبابوون لەگەڵ ناڕێکیەکانی دەوروبەر یانێ خۆ گێل کردن، رۆماننوسی ئینگلیزی (جۆرج ئۆرۆیل) هەموو جار دەی وت (ئینگلتەرە.. تۆ کۆمەڵێ شێت و پیرەژن حوکمت دەکەن).

یان (دەبلیو. ئێچ. ئۆدن) دەی وت — (ئاه ئینگلتەرە چەندم رق لێتە) ئەم شاعیرە سەری خۆی هەڵگرت و ئینگلتەرەی بەجێ هێشت.. ئەم چەشنە رقەی ئەو نووسەرانە گەلێ پیرۆزترە هێشتا.. لە خۆشەویستی ژەنەراڵەکانی ئینگلتەرە جگە لەوەش ئەم دەیویست بەرگێکی ئەوروپی بکاتە بەر ئەدەبی ئیرلەندیو هەتا لەسەر ئاستی زمانیش پاڵەوانەکەی دووچاری غوربەتێك ببوو.. هەستی دەکرد زمانی ئینگلیزی ناتوانێ هەست و نەستی ئیرلەندیانەی پاڵەوانەکە دەربڕێ.. ئەمەیان ببووە مایەی خەفەت و شڵەژان.. هەر بۆیە لەسەر ئاستی زمان کەوتە شۆڕش بەرپاکردن.. کەواتە خۆ دەربازکردن لەو سێ بازنەیە (نیشتمان و ئایین و خێزان) خۆ ڕزگارکردن بوو لەو دەستەڵاتە بەزەبرو زەنگەی کە لەو سێ بوارەدا زۆر خەراپ و سەلبیانە دەخرێتە کار.. پاڵەوانەکەش ئاگاداری ئەوەیە کە ئەم سێ بازنەیە لە مەچەکی رۆحی گیر دەبن و بوون و کەسایەتی ئەم دەسڕنەوە.. زۆربەی دەزگا کۆمەڵایەتییە گەندەڵەکان

پشـتیان بـەم سـێ دەسـتەڵاتە ئەسـتوورە. (سـتیڤن)ی پاڵـەوانیش وەك هونەرمەنـدێك بـەدوای دۆزینـەوەی خـودو زاتـی خۆیـدا وێڵـە بۆیـە هەرسـێ دەستەڵاتەکە رەت دەکاتەوە، ئەو خۆ بەستنەوە توندە بە سەربەستی زات وای کردووە زۆرکەس وای لێك بدەنەوە کە جۆیس نووسەرێکی وجودی و تاك ڕەو پەرست بێ.. گەر واشبێ.. ئەوەیان نەتۆمەتەو نە لە گەورەیی ئەو نووسەرە کـەم دەکاتـەوە. جـۆیس یـەکێك بـووە لـەو نووسـەرانەی هـیچ دیـوارێکی وا ئەستووری لە نێوان (زات و مەوزوعدا) نەدەبینی، چونکە ئەگەر بمانـەوێ لـە جیهـانی دەرەوە بگـەین دەبـێ لـە خۆمانـەوە دەسـت پێبکـەین و لـەخۆمان تێبگـەین.. هـەموو بیرۆکـەی ئـەم رۆمانـەش گـەڕانی هونەرمەندێکـە بـەدوای سەربەستی و پێناسەی خۆیـدا، دەشزانی خۆدۆزینەوەکەش دەبـێ بە کلیلـی هەموو ئەو دەرگایانەی کە بەسەر دونیادا دەکرێنەوە.

ترس لة داهێنان

دیاردەی بەخالەت و ناکۆکی و رقەبەرایەتی وەك دەرەنجامی بەیەکداچوونی کۆمەڵێ حاڵەت و باری دژوار، لە نێوان نووسەران و هونەرمەندان، شتێکە ئاشکرا.. کەس ناتوانێ نکولی لێ بکا، ئەگەر چاوێك بە لاپەڕەی رۆژنامەو گۆڤارو نامیلکەو کتێبەکاندا بخشێنین، یان ئەو مشت و مڕەی لەسەر مێزی چایخانەو لە مەیخانەو یا لە کۆڕو کۆبوونەوە ئەدەبییەکان دا دەیبیستین: هەرهەموو ئەوە دەسەلمێنێ کە ئەدیبان و هونەرمەندان لەبری خامە شیرو تیر هەڵدەگرن، لەبری ماچ و ستایشی راستگۆیانە، یان رەخنەی نیازپاکانە جنێویان پێیە، لەبری گوڵ دڕك لە یاخە دەدەن... دەپرسین ئاخۆ بۆ ناتوانین بە هێمنی بیربکەینەوەو بدوێین و بە هێمنی بەرپەرچی بیرو بۆچوونی یەکدی بدەینەوە..؟ گەر زاتی ئەوە بکەین پرسیاری لەوە زەقتر بکەین و بڵێین ئایا ئەو رقەبەرایەتییە لە چ ئاستێکدایەو بۆ هەیە؟ ئایا هۆیەکانی زاتین یا مەوزعین..؟ ئاخۆ ئەو نوسەرانەی دوژمنایەتی یەکتری دەکەن تا دەگاتە ئەوەی قسەو قسەڵۆك بۆ یەکتری هەڵدەبەستن و بگرە جاروباریش لە کۆڵانە تەنگەبەرو سەرمێزەکاندا دەستەویەخەی یەکتر بن.. ئایا ئەوانە هیچ چەکێکی دیکەیان شك نەبرد لەوە زیاتر؟ ئەگەر ئەم جۆرە رەفتارە لەنیو هەرزەکارانی دونیای ئەدەبدا روویدایە ئەوە هەر قەیدی ناکا، بەڵام ئەگەر لەنێوان مامۆستاو ئاغایانی ئەدەب قەوما مەسەلەکە رامان و هەڵوەستەیەکی گەرەکە، خۆ هەندێك

لەو زاتانە بە قەڵەم لەگەڵ یەك دەدوێن. ئەلهەقی نووسینەکە بە سەرەتاو کۆتاییە.. بەڵام سەد خۆزگەت بە تیغەکە.. کورد واتەنی-((خۆ هیچ نەبێ جێی چەقۆیان ساریژ دەبێ)) مەسەلەکە چەند لایەنێك دەگرێتەوە هەمووشی وەك چەند رووبارێك دەرژێتە نێو زەریایەك, هەربەتەنها ئێمەی کورد گیرۆدەی ئەم حاڵەتە نین. بەڵکو کەم تازۆر میللەتانی دیکەش شەڕە دەنوکی خۆیان هەبووەو ئێستاش هەر هەیە وەڵ ناشارستانی ((زراعی)یانە کەوتۆتەوە .. ئەگەر لە هەرکامیان بپرسن ((کاکە ئەوە تۆ بۆ ئەو قیامەتەت ناوەتەوە ؟)) وەڵامی ناوێ.. دیارە کەخەمی داهێنانو بەرگری کردن لێی.. خۆ گیڤ کردنەوە لەسەر هەق شتێکی ڕەوایە.. مەسەلەکەش وای لێ هاتووە پیاو نەوێرێ بچێتە ئەوشوێنانەی ئەدیبێکی لێیە.. راستی ((جسری‌جوی)) بۆ رۆژێکی وەك ئیمرۆچاکە, هەقی ((زکریاثامر)) بووە کە وتویەتی ((من کە بەنێو ئەدیبان دا رێ دەکەم وا هەست دەکەم بەنێو ((کێڵگەی ئەڵغام)) دا تێدەپەڕم.. من بۆخۆم بیرم لەم ناکۆکیە کردەوە.. زۆرم هێناو بردو لێکم دایەوەو تەتەڵەم کرد, گەیشتمە ئەو قەناعەتەی بڵێم مەسەلەکە پەیوەندی بە (خەمی داهینانە))ەوە ئیە. بەڵکو پتر ((ترس لەداهێنانە)).

ترس لەداهێنان لەگەڵ خۆ خۆشویستنێکی لە رادەبەدەر.. تا دەگاتە ئەوەی ئەو دومەڵی خودپەرستیە ئەوەندە بئاوسێ کە بەری هەردوو چاو بگرێو جگە لەخۆت کەسی تر نەبینیت, کەسێك بەمانای هەرکەسێك هەنگاوێك پیش تۆکەوت, کەمیە بۆ تۆ تازەو بۆت دەکرێ پاش قولێکی لێ بگرە لە پەوڕوو بکەوێ هەلنەستێتەوە بەڵێ.. هەندێ لە ئەدیبو هونەرمەندان وا تێگەیشتوون کە ((ئەدەبو هونەر)) تەختی شاهانەیەو دەشێ هەر بۆ بنەماڵەی ئەوان بێ, عەقڵە سەلەفیەکان باوەریان بەوە ئیە لە دوای خۆیان کەسێك هەبێو زاتی ئەوە بکاو بڵێ ((خاڵۆ.. تۆ وەختت بەسەرچوو ..)) بەڵکو ئەوەندە سوورن لەسەر مانەوە کە وای لێ هاتووە بەنینۆك‌و دان بەرگری لەو تەختە ڕزیوە بکەن کەبێ ئەوەی بەوە بزانن کەئەمان -((لەسەر هیچ عەرشێك دانەنیشتوون.. بەڵکو لەسەر پاشەڵی سڕبووی خۆیان دانیشتوون)) و هەندێك لەوانە

وەختێکی زۆری خۆیان بەوە بەسەر دەبەن چۆن بەرامبەرەکەی بڕوخێنێ, بەتایبەتی گەر ئەو بەرامبەرە داهێنەر بێ: پیلان و کودەتاو .. خۆ خواردنەوەیەکی زۆر بێ ئەوەی ئاگای لەوەبێ گەر بیەوێ ((بەهەمان ئەو کاتەی بۆ روخاندنی بەرامبەرەکەی تێدەکۆشێ: دەتوانێ بەو وەختەجوانە خۆی بنیات بنێ)) دەگەڕێمەوە سەر ئەسڵی مەسەلەکەو دەلێم بەشێك لەو ناکۆکییە ترسە لەجێ لەق بوونیخۆیان, هەڵبەتە نووسەرێکی ناهوشیارو بەستەزمان لە داهێنەرێك دەترسێ. بەڵام دەبێ ئەو کەسە بزانێت کە داهێنەری مەزنتر ئەو زاتەیە کە بتوانێ ئازایانەو مەردانە قبووڵی داهێنانی بەرامبەرەکەی بکا.. نەك لێی بترسێ..!

بۆ ئەوەی لە داهێنانی کەس نەترسی تەنها دوو رێگەت لەبەر دەمدایە: یا ئەوەتا دەبێ خۆت داهێنەر بیت یان ئەوەتا ئەوەندە هۆشیارو لێزانو کارامە بیت کە لە مانای داهێنان تێ بگەیتو بشزانێ ئەو هۆیانە چین کەدەبنە بەردی بناغەی داهێنان, کە دەڵێین هۆشیارو لێزان مەرج ذییە ئەو زاتە هوشیارە لە بواری هونەرو ئەدەبدا کارساز بێ. سەرچاوەکانی داهێنانو هۆشیاریش فرەلایەنەو دەروێشو عاشقی گەورەی گەرەکە، بەڵی بەداخەوە.. لەنێوەندی ئەدەبی ئەمڕۆماندا بە چاوی ((موڵکایەتی تاکەکەس)) سەیری سامانی ئەدەبی دەکرێ.. بۆیە چاومان بریوەتە یەکدی.. هەرچۆن بازرگانو قۆنتەراتچییەکان بە دزیەوە سەیری ((حیسابی جاریو تەوفیری)) یەکتری دەکەن: ئێمەش ئاوا هەندێکمان خەرمانی خۆیو ئەدیبێك بە ژمارەی کتێبەکان بەراورد دەکا بێ ئەوەی بیر لەوە بکەینەوە کە ئەگەر پارەو دراو بۆ بەرژەوەندی تاکە کەسێك بێ.. ئەوەسامانی ئەدەبی موڵکی هەموو خەڵکێکە, خۆئەگەربەهای ((دۆلار)) هەمیشە لە بەرزیو نزمیدابێ.. ئەوە بەهای ئەدەبی رەسەنو راستە قینە هەمیشە لە برەودایەو تا زەمەن بڕوا گرانبەهاتریش دەبێ .. بەڵام هەزار حەیفو موخابن..!!

کۆتایی‌یەکراوەکان

چیرۆکنووس لەدونیادا ئێجگار زۆرن, بەتایبەتی لەم سەردەمەدا کە هەموو رۆژنامەو گۆڤارێك داوای کورتەچیرۆك لەنووسەران دەکەن, بەلاّم ئەوانەی لەم بوارەدا گرەویان بردۆتەوە زۆرکەمن, لە هەموو فەرەنسای سەدەی نۆزدەمدا ((گی.دی. مۆباسان)), گەیشتە لای ئێمە, لە ئەمریکا ((ئۆ. هێنری)) و ((ئیدگار .ئالان.پۆ)), لە ئینگلتەرە زۆربەی رۆماننووسەکان چیرۆکیان نووسیوە بەلاّم لە ڕێگەی ئەم هونەرە ناسکەوە نەمان ناسیون, ئەوەتا لە رووسیا بەتەنها ((چیخۆف)) وەك سوارچاکی ئەم مەیدانە سەرسامی کردووین, کەواتە کورتە چیرۆك هونەرێکی ئەوەندە سادە نییە, هەر کەسەو بیەوێ حاڵەتێك یان رووداوێك بگێڕێتەوە, یان سکێجی کارەکتەرێکمان بۆ بکێشێ نابێ بە چیرۆکنووس, کورتە چیرۆك بەشیعری لیرکی ((غنائی)) ومۆسیقا بەراوردکراوە, زۆر رۆماننوسی گەورە لە بواری کورتە چیرۆکدا سەرنەکەوتوون, هەروەك چۆن زۆر چیرۆکنووسی بلیمەتیش لە نووسینی رۆماندا شکستیان هێناوە.. نموونەشمان زۆرە. دیارە شتێکی سەیر نییە ساڵ لەدوای ساڵ لەسەر هونەری چیخۆف کتیبی تازە دەربچێو هەندێ دوورگەی تازە لەنێو زەریای هونەری ئەم زاتەدا بدۆزرێنەوە .

((کۆتایی‌یەکراوەکان)) یەکێکە لەو کتێبانەی لەهونەری چیخۆف دەدوێ.

ئەوەی لەم کتێبەدا وەدیار دەکەوێ ئەوەیە نووسەرەکەی ((شاکر النابلسی)) دەیسەلمێنێ چیخۆف تاسەرئێسقان بروای بە مرۆڤ هەبووە, مرۆڤ بەهەموو چاکەو خراپەیەکەوە, لە رێچگەی چیرۆکەکانیدا پیرۆزی بەخشیوە بەمرۆڤ نەك لەو حاڵەتەی کەچاکەی لێ دەوەشێتەوە, بەڵکو مرۆڤ لەکاتیخەراپەکاریدا, مرۆڤ کە دەترسێو دەبەزێ, کە هەرەس دێنێو دەرووخێ. چیخۆف وەك نووسەرێك خۆی مرۆڤێکی خاکیو سادە بووە ئەو مرۆڤەی کە رقو کینەی نەزانیوە بۆیە لەچیرۆکەکانیدا هەست ناکەی بەوەی کە پاڵەوانەکانی رادەبوێرێ, هەتا گەر مەزاقیشیان پێ بکا, مەزاق کردن بە پاڵەوانەکانی بۆ ئەوە نەبووە کە خوێنەر گەلۆرانە پی بکەنیو پاڵەوانەکەی خۆی سووك بکا, بەڵکو مەبەستی پەردە هەڵماڵین بووە لە کۆمەڵێ عەیبو کەموکوڕی کۆمەڵایەتی خوێنەر قەت هەست ناکا چیخۆف ڕقی لێیانە هەتا گەر شەڕخوازیش بن, نوسەرێکە هەمیشە بێلایەنە لەوەی وەك دادوەرێ حوکم بەسەر پاڵەوانەکانی خۆیدا بدا.. تەنهائەوەیە دەستت دەگرێو پێت دەڵێ ((ئەوەتا شەڕو مەینەتی لێرەدایە)). لە روانگەی نووسەردا چیخۆف یەکێکە لە نووسەرانی چینی مام ناوەندی بە بەڵگەی ئەو هەموو کۆسپو تەگەرەیە لە کۆمەڵگای رووسیای ئەو سەردەمەدا رێیان پێ گرتووە, ئەشکەنجەی سەردەمیمنداڵیو جحێڵی, کە هەر لە تەمەنی حەوت ساڵیەوە کەوتۆتە هیلاکیو نان پەیدا کردن.. سەرباری زوڵمی باوکی خۆیو هەموو باوکەکانی کۆمەڵگای ((پاتریارکی)) دەبوایە بۆخۆیو خێزانەکەی نان پەیدا بکاو لەسەر خوێندنیش بەردەوام بێ, ئەوەتا لەنامەیەکدا نووسیویەتی ((لەدایك بووموو گەورەبووموو فێربووم .. دەستم کرد بەنووسین, لە بارو زروفێکدا کە تا رادەیەکی زۆر پارە هەموو شتیك بووە.. ئەو بارو زروفە خراپ کاریان تێ کردووم.,, کەچی چیخۆف سەبارەت بەم حاڵە لای پێچەوانە دەکەوێتەوە, تا عومر دەڕوا ئەم پتر رقی لەماڵو سامان دەبێتەوە هەرچەندە لە هەموو قۆناغەکانی ژیانی پێویستی پێ بووە. چیخۆف لەگەڵ مۆباسان دا توانیویانە ببنە دوو قوتابخانەی گەورەی هونەری چیرۆکنووسین, زۆربەی جار کە

ئامۆژگاری چیرۆکنووسێکی گەنج دەکرێ کە حەز دەکا بنووسێ پێی دەوترێ ((چیخۆف و مۆباسان بخوێنەوە)). دیارە چیخۆف یەکێکە لەو وێستگە هەرە پێویستانەی کە دەبێ لای هەموو چیرۆکنووسێك بایەخی خۆی هەبێ بەتایبەتی کە چیخۆف توانیویەتی تیکەڵییەکی سەیر لە نێوان ریالیزم و رۆمانسیەتدا بسازێنێ, چیخۆف لەچیرۆکەکانیدا شاعیرێکی گەورەیە, دوور لە زبانی هەواڵ و حەکایەتی رووت و راپۆرتنووسین و چیرە درێژی بێ تام و بۆ, هەتا لەدیالۆگی کارەکتەرەکاندا هەست بە هەمان شاعیریەت دەکەی, ئەوەش بۆ چیخۆف سەیر نییە کە خۆی شانۆ نووسێکی دەست رەنگین بووە. زۆربەی پاڵەوانەکانی چیخۆف بازنەیی بوون (round) بەواتا هەموولایەنێك و گۆشە تاریکەکانی ئەو کارەکتەرە دەخاتە بەرچاو.. هەموو بیرو بۆچوون و حاڵەتێکی ناوەوەی, کێشەو ململانێو خودی خۆیی و کۆمەڵ بەجووتە, لەنێو ئاخنی چیرۆکەکانیدا ماناو مەبەستی بەرتەسك و خنکاو نییە.. بەڵکو تا خەیاڵ بڕبکا مەودا بۆ تێڕامان و خووردبوونەوە هەیە. هەر چەندە نووسەر لەو بڕوایەدایە کە چیخۆف ناچێتە نێو نووسەرانی سەر بە قوتابخانەی ((ریالیزمی سایکۆلۆژی)) بە بەڵگەی ئەوەی کە ((مۆنۆلۆژ)ی کەمە سەبارەت بەم رایەی نووسەر پێچەوانە کەوتۆتەوە لەگەڵ هەموو ئەو ڕاوبۆچونانەی رەخنە گرو خوێندەواران کە پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کە چیخۆف بە یەکێك لە نووسەرانی سەر بە قوتابخانەی سایکۆلۆژی گەرەکە حیسابی بۆ بکرێ, بەڵگەیەکی دیکەی نووسەر ئەوەیە کە کورتە چیرۆك مەودای ئەوەی تیا نییە ((تەوژمی هۆشی تیا بخرێتەکار چونکێ ئەم هونەرە بە تەنها لەنێو ئاخنی رۆمان و چیرۆکی درێژ سەقامگیر دەبێ, ئەوەندەی من تێگەیشتبێتم کورتە چیرۆك کە بەپاڵەوانی تاکڕەو باوەو واش رێك دەکەوێ کە بەڕاناوی کەسی یەکەمی قسەکەر بدوێ, بۆیە زۆر چاك بواری ((تەوژمی یان شەپۆلی هۆش–stream of consiousness)) دەداو هیچ خەوشێك لەوەدا نابینم, بەڵکو دەکرێ بڵێی چیخۆف پێشەنگی چیرۆکی نەفسییە. لە لایەکی دیکەوە نووسەر پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ کە چیخۆف خاوەنی هیچ قوتابخانەیەکی فەلسەفی نەبووە, خۆ ئەگەر بڕوای بە

فەلسەفەیەکیش هەبووبێ ئەوە لەنێو منداڵانی هەر وشەیەك و ڕستەیەکی چیرۆکەکانیدا هەبووە, هەموو فەلسەفەکەشی لەوەدا کۆبووەتەوە کە حەقیقەتێکی تازە بخاتە ڕوو, ئەوەی لە چیخۆفیش زانراوە کەسەر بەهیچ ڕێبازێکی سیاسی دیاری کراو نەبووە.. ئەم وەك نووسەرێك هەموو دەستەڵاتێکی ئایدۆلۆژی رەت کردۆتەوە, مرۆڤی لە دەرەوەی هەموو بازنەیەکی داخراوی ئایدۆلۆژی بینیوە, چونکێ بە قەناعەتی چیخۆف سیاسەت سەربەخۆیی رۆحی هونەرمەند دەکوژێ و هەقی دەخوا, ئەم ژیانی بە چڕوپڕی بینیوە نەك لە گۆشەنیگای پارتێکەوە ... دەبا چیخۆف دەرسیکی بەکەڵکی خولق و هەوای هونەرمەند بێ .. ئەو هونەرمەندەی کە باوەش بە هەموو ژیاندا دەکات بەجوانی و ناشیرینیەوە.. ئەو هونەرمەندەی کە هونەرەکەی ناکا بە قوربانی تاکە ئایدۆلۆژیایەك چونکێ ژیان بەردەوامە.. کەچی ئایدۆلۆژیا لێرەو لەوێ .. لە سەردەمی جیاجیادا هەناسە سواری تێ دەکەوێ.

ئاسانء طران

هەر بابەتێك كەهونەرمەندێك یان نووسەرێك مامەڵەی لەگەڵدا دەكا ئاستی سەركەوتنو سەرنەكتنی وەدیار دەخات, كەواتە مەرجی سەرەكی لەداهێناندا ئەوەیە كەتۆ بەچ پێوانەیەك بابەتەكەی خۆت هەڵبژێریت , وەك هونەرمەندێك سانا ترین یان گرانترین بابەت كامەیانە, وەك چیرۆكنووسێك كێ دەكەی بەپاڵەوان : خۆت یا دراوسێیەكەت..؟ یان خەلقەندەیەكی نێو ئەفسانەكان ,رەنگە هونەر مەندێك بتوانێ تابلۆیەك بنەخشێنێ كەسیش تێی نەگاو لەدوا جاردا ناوی بنێ((خەونەكانم)) واتە بێ مانایی تابلۆكەی بەخەونە بێسەرو بەرەكەی بشوبهێنێ, یان دەتوانێ رەسمی دەعبایەك بكاو ناوی بنێ دێو ,یان باڵندەیەكی ناجۆرو سەیر ناو بنێ قەقنەس,یان زەلامێكی ناشیرینو دەمامكدار كەهەشت دەستی هەبێو ناوی بنێ شەیتان.. ئەوەیان گەلێ ساناترە.. چونكێ نەكەس دێوی دیوە , نەقەقنەسو نەشەیتان , دەتوانێ دەمی خەڵكیداخات ,بەڵام لەوە گرانترئەوەیە كەرەسمی بولبولێك بكا, ئەسپێك .. یان چرایەك.. گرانیەكەیلەوەدایە كەهەموو كەس بولبلو ئەسپو چرای دیوە , بچوكترین هەڵە زەق وەدیار دەكەوێ. چیرۆكنووسێك یان رۆماننوسیك سەر ناكەوێ هەر لەبەر ئەوەی توانیویەتی باسی خۆی بكا یان برادەرێكی یان گەڕەكێكی خۆیان، سەرناكەوێ هەر لەبەر ئەوەی توانیویەتی رووداوەكانی شەڕی بەردەركی سەرا بگێڕێتەوە, یان لەشۆڕشی شێخ مەحمود بدوێ. ئەو بابەتانەی دەكەونەوە نێو بازنەی ژیانی رۆژانەو یان مێژووی

میللەت لای هەموو کەس ئاشکراو ڕوونەو دواجار ئەگەر ئەو نووسەرە وەك هونەرمەندێکی دەست رەنگین و وەستایانە مامەلە لەگەڵ ئەو بابەتەئاسانە نەکا ئەوا بێ گومان بە لەوەی کەمەرگی خۆی دەنووسێتەوە , لەکەسێك وایە ئەگەر خۆی کرد بەپاڵەوانی چیرۆکێك یان شانۆگەریەك ئەوە گرەو دەباتەوە , بەڵام ئەو بۆچوونە بەپێچەوانەوە دەکەوێتەوە لەبەر دوو هۆ:یەکەمیان ئەو کەسانە زۆرکەمن کە بتوانن سەبارەت بەخۆیان و نهێنی و حەقیقەتەکانی ناوەوە بدرکێنن .. دووەمیان :لەبەر ئەوەی سەبارەت بەخۆی هەموو شتێکی لائاشکراو ڕوونەبۆیە دەکەوێتەوە نێو بازنەی یاداشت یان مێژوویەکی ساردو سڕ..ئەگەر وەك ((هیگل)) لەهونەر بڕوانین دەبێ بڵێین هونەر ئەوەیە کەدونیای دەرەوە لات زیندوو تر بێتەوە .. ڕۆح بکەیتەوە بەریشتە زۆر سادەو مردووەکان کە تیایدا هونەرمەندو نووسەر بتوانن خۆیان لەشتەکانی دەوروبەر بەرهەم بێننەوە تا ئەو ئاستەی کە مرۆڤ سەر لەنوێ شاکارە هونەری و ئەدەبییەکانی خۆی بناسێتەوەو بدۆزێتەوە)) ئەم رازەی درکاندم لەوەوە خوڵقا کە هەست دەکەین دوای راپەڕین و لەنێو کەش و هەوایەکی سەر بەخۆداهەموو بابەت و ڕووداوەکان بین بەکەرەستەی داهێنەران: هەر لەکوشتن و بڕین, کارەساتی هەڵەبجە, راپەڕین و تەقینەوە , برسیەتی و ماڵ وێرانی, راگوێزان وکۆڕەو..بەڵام مەترسی لەوە دایە هونەرمەندان و نووسەران وا تێبگەن کەئەمانە بابەتی ئاسانن وهەموو کەسێك بۆی هەیە هەرگۆشەیەکی یان حاڵەتێکی لەبەر گێکی هونەری دا داڕێژیتەوە , بەڵام نووسەرو هونەر مەندی راستەقینە ئەوانەن کەدەزانن زانینی هەموو وردو درشتێك سەبارەت بەهەرەس و کارەسات و ڕەوکردن مەرج نییە ببنە داهێنان گەرسەر لەنوێ ڕۆحیان بەبەردا نەکرێتەوە .. کەواتە دەگەینە ئەو هاوکێشەیەی بڵێین نزیکترین و ئاشناترین بابەت رەنگە گرانتر بکەوێتەوە و گرانەکەش ئاسان.. بەڵام پیاوی داهێنەر پێوانەی بۆ خوڵقاندن لەم دوو ڕوانینە سادەیە گەورەترە چونکە لای ئەو شتێك نییە مەحاڵ بێ.

992/2/8

سلێمانی

دوورة ئەریَزی

هـیچ کەسـێك بەقـەد هونەرمەنـدو ئـەدیب پیویسـتی بـەوە نیـیـە کەتێکـەڵ بـەدونیا بـێ, تێکـەڵبوون بەهـەموو ئاسـتەکانیـیەوە, بەهـەردوو دیـودا: هـەم رۆحیـو هـەم مـاددی , وەلێ دوو ئەوەنـدەش پێوسـتیبەدوورەپەرێزی هەیـە , چـونکە ئـەرکی هونەرمەنـدو ئـەدیب وا دەخـوازێ لەخـەڵوەتگای خۆیـدا سـەر مەشقی خوردبونەوەو رامان بـێ.. ئـەوە جگـە لـەوەی کەکردەی داهێنـان خـۆی لەخۆیدا پێویستی بەتەنیایی هەیە , ئەو نووسەرەی لەژوورێکدا خـۆی مـەڵاس داوەو تۆ بەتەنیای تێدەگەی .. دەستخەرۆمەبە .. ئـەم دونیـای لـە ژوورەکەیدا کۆکردۆتـەوە , نووسـەرانو پێغەمبـەران هـەردوولا هـەمان رەوتو رێڕەویـان هـەبووە, سـەرەتا تێکـەڵبوونێکی خەسـتو خـۆڵ, پاشـان کشـانەوە بـۆ نێـو ئەشکەوتی رۆحو خوردبونەوە لەوهـەموو ئەزموونـە ڕەنگاو ڕەنگانـەی دیویانـە ,ئەوەتا((مارسیل برۆست)) دەچێتەوە ژوورێك کـەدیوارەکانی فلین بەنـددەکاو بـەرووی هـەموو دەنگێکـی دەرەوەدا دایـدەخات چـونکێ دەنگـەکانی نـاوەوەی دەنگدانەوەی هەموو ئەو دەنگانـە بـوون کەلـە دەرەوەو لەمناڵیـیەوە بـەرگوێی کەوتبوون , جابۆیە رۆمانی "گەڕان بـەدوای زەمـەنی بەسـەرچوودا" "دەنوسـێ (جێمس جۆیس) ((دەبلن جێ دێڵێو دەیەها شاری دیکە دەگەڕێودەپشکنێ, بـەدوور لـەخاكو مەفتـەنی خـۆی ژیـان دەگوزەرێنـێ, بـەڵام جوگرافیـای رۆمانـەکانی هـەر (دەبلـن)ە , ئـەم قـەت دەبلنـی جـێ نەهێشـتووە , بـەڵکو لەزۆریخو تریستو رۆما–ش دا دەبلن لـەنێو دڵو کاسـەی سـەری دا جێگیرە, زۆرن ئـەو هونەمەندو نووسـەرانەی کـەفڕێ درانـە نێـو تـاریکی زیندانەکانـەوە

,وەلێ ئازادتر بوون لەیاساوڵو پۆلیسەکان, تاکە کەسێك کە((کات و شوێن)) ناتوانن بیخنکێنن نووسەرە, چ لەژیان و چ لەمەرگیدا ,نووسەر تاکە ئادەمیزادێکە کە سنوورو تخووبی وڵاتان دەبڕێ, بەنێو هەموو چاخ و سەردەمەکاندا سەربەستانە دێت و دەچێ , نووسەر تاکە مرۆڤێکە لەزۆر شوێنی قەڵەباڵغدا هەست بەتەنیایی دەکاو لەزۆر شوێنی چۆڵیشدا مێشکی لەقەیسەریەکان و قاری بازاڕ جەنجاڵترە,خاوەنی سیحرو هێزێکی ئەو تۆیە کەهەموو دەم دەتوانێ خۆی لەت بکاو ببێ بەدوو کەس و بکەونە ململانێ, هەندێکیان ئەوەندەبەختەوەرن دەتوانن خۆیان بەدە لەت و پارچە بکەن.. دە زەلام هیچیان لەوی دیکەیان نەچێ,((دۆستۆیڤسکی))یەکێ بوو لەو زاتانە, بێجگە لەنووسەری راستەقینە هەموو کەسێك سواڵی پەیوەندی درۆزنانە دەکات,بۆیە گەر بەوردی مێژووی ئەدەب بخوێنیتەوە دەبینی نووسەران لەنێو گۆرەپانی ژیاندا دەرکراون یان جیاجیا خراونەتە بەردەمی دادگا: گۆستاف فلۆبیرو جێمس جۆیس و دی. ئیچ. لۆرانس و ئۆسکاروایلدو بۆریس باسترناك و زاخارۆف.... هتد. نووسەر سەبازێك نییە تا بەئەدەبەوە بوەستێو ڕیز تێك نەدا, بالەگەڵ هەموانیش تێکەڵ بێت.. تێکەڵبوونی ئەدیب بۆ توانەوە نییەلەگەڵ رەنگە دزێوو ناشیرینەکانی کۆمەڵ , قەتیش ئەوەندە گوێرایەڵو تەبا نابێ, بەڵکو زۆر زیرەکانە ناکۆکە لەگەڵ دونیای دەرەوە , بەڵکو ئەو نووسەرەی ئازاو زیندووبێ لەگەڵ خودی خۆیشی ناکۆکە, هەر ئەو جۆرە نووسەرەش کە لە هیچ ئەزمونێکی تازە ناترسێ بەڵام لەهەموو حالەتێکدادوای ئەو تێکەڵبوونە کەپڕ بوو دەکشێتەوە , دەچێتەوە خەڵوەتگای خۆی ,تاووتوێی ئەزمونەئادەمییەکان دەکاو پاشان بەهێزو گوڕێکی تازە دێتەوە ناو کۆمەڵگا,بەچەکێکی تازەوە ,نووسەر هەمیشە لەکشانەوەو هێرش بردن دایە, نابێ کەسیش واتێ بگاکەبەهاو رەمزە کۆمەڵایەتییەکان لای نووسەر هیچ بایەخێکیان نییە, بەڵام ئەوەیە نووسەری نەترس و راستگۆوعەگیدلەدیدەگای خۆیەوە سەیری دەورو بەر دەکا. زێدە رۆیی نییە گەر بڵێین نووسەر ئەو پاڵەوانە بێ ناوەیرۆمانی ((دۆزەخ))ی ((هێنری باربۆس))ە کەلە کونی دیوارێکەوە دەڕوانێتە هەموو رەنگەجۆر بەجۆرەکانی مەرگ وژیان, جوانی و ناشیرینی, خۆشەویستی و ڕق,خۆی تەنیایەو کەچی سیخوڕێکی جوامێرەو نهێنییەکانی شارێك وا لەهەگبەکەی دا, کەهەڵیرشت

کەم خوێنەر دەوێری سەیریان بکا,کەقسەی کرد زۆر بەعەزابەوە گوێی لێ دەگرن , ئەم هەموو ئەو دەمامکانە لادەدا کە کۆمەڵگاکە خستویەتیە سەر ڕووخساری تاکەکانی ئەو کۆمەڵە , هەر بۆیە دەیەوێ خۆی لە سووکە شەڕان وەلا داو بشارێتەوە دوورە پەرێز دەوەستی, یان ئەوەتا زەحمەتە لەدیوەخانەی پیاوە ماقوڵەکان کورسیەکیبەتاڵی دەست بکەوێ, ئەو ئیبراهیمەیە کەبتەکانی باوو باپیرانم دەشکێنی, لەهەموو سەردەمێکدا تەبابون ئاسانە ,تەبا بوون لەگەڵ بیرو بۆچوونی باوی سەردەم, هەمیشە ناتەبایی سەر ئیشەو ئەشکەنجەو شار بەدەربوونە,کۆمەڵگای کوردەواری ئێمەش بەحوکمیسیستمی پاتریارکی-باوك سالاری- هەمیشە بەدوای تەبابووندا دەگەڕێ, ناتەبایش لادانە لەڕێو رەسمی پیرۆزی باوكوسزای توندی دەهەق رەوایە ,بەهەر حاڵ ,لەو هەموو سیستەمە رامیاریو کۆمەڵایەتیانەی تائیستا وەدی هاتوون هیچ کامیان بارتەقای خەونی ئەدیبو هونەرمەند گەورە نەبوون , دواجاریش گەرنووسەر ویستبێتی دونیای ناڕێك بەڕێکتر ببینی لەناڕێکیەکانی نێو دونیا دواوە .. دیارە هیچ سیستمێك لەخۆی رانەدیتووە نەترسانە گوێ بۆ دەنگی هەقی نووسەر بگرێ, چاری ناچار بووە, دواجار دوورە پەرێزی هەڵبژاردووە .. چۆتەوە خەڵوەتگای مەعریفەت ,نەك وەك نووچدانو بەزین, بەڵکو بۆ تێڕامان و خۆ ئاماەدکردن بۆ هێرشێکی دلێرانە تر, ئەوەتا زۆربەی ئەدیبانو هونەرمەندانی دونیا تووڕ هەڵ دەدرێن و دەردەکرێن, یان خۆیان بەخوایشتیخۆیان((مەنفا)) هەڵدەبژێرن, سەرەتا دەچنەوە پەراوێز .. بەڵام لەدوا قۆناغدا دێنەوە جەرگەی مەیدان.. مێژووی هەقو رەوای ئەدەب دەیان هێنێتەوە,ئەوەتا جێمس جۆیس((دەبلن))ی لا دەبێ بەدۆزەخو رووەو پاریس سەر هەڵدەگرێ,رامبۆ لەپاریس رادەکات تاحەبەشە راوەدووی خۆی دەنێ, دەبلیو . ئیچ. ئۆدن. ئینگلتەرە جێ دێڵیو روو لەئەمریکا دەکاو لەسەر دێڕی شیعرێکدا دەڵێ-((ئاخ ئینگلتەرە چەندە رقم لێتە)) تۆلستۆی نەك هەرلەرووسیا.. بەڵکو لەماڵەکەی خۆیشی جێی نابێتەوە , کەزەویەکانی بەسەر جوتیارەکانیدا دابەش دەکا ژنو منالەکانی بەشێتی دەزانن, بۆریس باسترناك لەگوندێکدا دەست بەسەر دەبێ,هیچ ولاتێك ولهێلم رایش ناگرێتە خۆی تادواجار لەشێتخانەیەکی ئەمریکادا سەر دەنێتەوە, کۆلن ولسن-یش خۆیی‌و کتیبەکانی بەرەو گوندێکی باکوری

لەندەن دەچێ چونکە قەناعەتی وایە بەهەوای پیس نا.. بەڵکو بەبوونی بنیادەم پیس و ژەهراوی بووە , بەکورتی هونەرو ئەدەب پێویستییەکی زۆریان بەتاکڕەوی هەیە .. لەکاتێکدا بنیادەمی ئەم چەرخە لەناوەوە داگیر کراوەو دیل کراوە , دەنگ و رەنگی تێکەڵ بە دەنگ و ڕەنگەکانی دیکە کراوە , ئەدیب ئەو کەسەیە دیواری ئەو بەندیخانەی دەرەوە دەبڕێ و دەچێتەوە نێو پەناگای ئەو سەربەستییە ڕۆحییەی خۆی, لەوێوە ئازادانە لەکۆت و بەندی دونیای دەروە دەدوێ, ئاخۆ دەبێ نووسەر لەچی بدوێ , چ شتێك هەیە لە دەرەوەی ئەو زاتەی خۆی لەنێو بۆتەی رۆحی ئەمدا نەتوابێتەوە ..؟ ئۆقیانووسی ماناکان لە کانی تەقیوی رۆحی خۆتەوە سەرچاوە دەگرێ, خوشکانی برۆنتی (ئانا-شارلۆت-ئەمێلی) هەرسێکیان نەخۆش و تەنیا لە ماڵە چەپەکەکەی خۆیاندا نەچوونە دەرەوە کەچی رۆمانی پڕ لەهەراو هوریایان نووسی ,پرۆست لەژوورێکدا گیرسایەوە کەدیوارەکانی فلین بەند بوون , تۆلستۆی هەر لەسەر کێڵگەکانیدا مایەوە , تۆماس هاردی لە (وێسیکس) دانەبەزێ و کەچی ئیمڕۆ گەورەترین ژمارەی خوێندەورانی رۆمانەکانی ئینگلیزی دەروێشی ئەون .لە تۆلستۆییان پرسی ئاخۆ (ناتاشا کێیە ؟) لەوەڵامدا ووتی : خۆم, گۆستاڤ فلۆبیریش لەنامەیەکدادەنووسی((مەدام بۆ ڤاری خۆمم))هەموو ئەدیب و هونەرمەندێك لە تاراو گەدا ((مەنفا)) دا دەژی , جا چ بەزۆری بێ و چ بەخوایشتی خۆی بێ, ئەدیب بەتەنیاش بێ دونیایەکی پڕو تێرە بۆ خودی خۆی .. هەر خۆیشی سنوورو مەوداکانی ئەو دنیایە دادەڕێژێ.. داهێنەری کات و شوێن و کەسەکانە.. سەرجەمی ئە شتانەش کەدەکەونە نێوان زەوی و ئاسمان.. سەرجەم خەون و خولیاو ختوورەو ئەفسانەکان..!

بەفرانباری/1992

سلێمانی

دۆن کیشۆت شاعیری دۆراو

رەنگە هەموومان لەسەر ئەوە ڕێکەوتبین کەرۆمانی ((دۆن کیخۆتە-یان-دۆنکیشۆت))ی رۆماننوسی ئیسپانی (سیرڤانتس -یان -ثربانتس)) بۆتە تەوراتی سەرجەم نووسەرانی دونیا, نەمریی ئەو رۆمانە لەچەند ئاستێکدا خۆی دەبینێتەوە, لەسەر ئاستی میللی رەنگە خوێنەری سادە چێژ لەو هەموو سەرکێشیو کەوتنو هەستانەوەیە وەربگرێ, بەڵام بۆ خوێنەرێك چاك تێفکرێ کێشەی سەرجەمی رۆمانەکە ململانێی رۆح و جەستەیە:

((دۆن)) رۆحی بنیادەمەو ((سنشۆ))ی خزمەتکاریشی لەشیەتی. مێژووی مرۆڤایەتی هەر لەسەرەتاوە دابڕ نەبووە لەچەوساندنەوەی مرۆڤ بۆ مرۆڤ, هەمیشە خەون بەوە بینراوە کەسێك هەبێ لەو زوڵمو ستەمە ڕزگاری کا, کەسێك تەرازووە لاسەنگەکان رێك خاتەوە , کێشەو گرفتو دەردەسەریەکان چارەسەر بکات, پێغەمبەرێك بێو لەو جەهالەتە قورتاری کا, مەسیحێك شەلو کوێرەکان ساغ کاتەوە , کەسێك بێ تۆڵەی ئەوەمان بۆ بکاتەوە کەبەدرێژا یی تەمەن سووکایەتیمان پێ کراوە, پاڵپشتی لێقەوماوو بێ دەرەتانان بێ, تۆقێنەری زاڵمان, هەموو شەڕو شۆرێكو بەیەکدا چونێك لەگەڵ دوژمنان هەر ئەو سوارچاکە سەرکەوتووبێ.. پشتو پەنای هەژاران بێ.. لەنێو هەموو میللەتێکدا سوارچاکی وا لەنێو حەکایەتو داستانەکانیاندا هەیە کەشەودادێو بە دەمامکێکەوە کوچەو کۆڵانان دەگەڕێو بەهانای برسیو

قەلەندەرانــەوە دێو چەوســێنەران ئــەتك دەكــا..خــەیاڵی هــەموو میللــەتێك لــەقۆناغێكی زوودا ئــەم جــۆرە پاڵەوانــەی درووســت كــردووە وەك پارســەنگ دانەوە بۆ ئەو مەینەتییەی كە دووچاری بووە . ئەگەر ئەو سوارچاكە جارێك لەجاران وەك (دۆن كیشۆت) بیدۆڕێنێ گوناهی خۆی نەبووە.. بەڵكو سیحری لــێ كــراوە .. بــەڵام ئەگــەر ســەركەوتوو بوبــێ ئــەوە هێــزی لەئاسمانــەوە .. لەغەیبەوە بۆ هاتووە.

هــەر هــەموومان رۆژێــك لــە رۆژان خــەیاڵمان وەك هــی دۆن كیشــۆت بەفــەڕو بەرەكەت و بەربڵاو بووە.. بووینەتە پاڵەوان .. جامێكمان لەســەر ناوەو كەچی وامان زانیوە كلاوی ئاسنینە، سواری پیرە كەرێك بووین وامان زانیوە ئەسپی كەحێلــە, لەتەویلەیەكــدا لەگــەڵ ئــەو پــیرە كــەرەدا خــەوتووین و وامــان زانیــوە قوولەی سوار چاكانە, پارچە تەختەیەك بووە بەشمشێرو كچێكی شەرمن و ترسنۆكی لاكۆڵانێك بۆتە شازادەی نێو ئەفسانەكان و بانگی كردووین رزگاری كەین لــەو هــەموو كۆت و بەنــدە.. ئــەوەتا ((دلثنیــاش)) لای((دۆن كیشــۆت)) كــە كچە لادێیەكی ســەرو قژ ڕشكنە لێی دەبــێ بەشازادەی ئەڤین و عــەوداڵی.. پەروانــەی ئاشــەكانی لــێ دەبــێ بــەدێوو درنــج و دوژمنــە ســەرســەختەكانی . هــەموو هێــزە دەرەكیــەكان كەكوشــندەو ترســناكن .. هــەموو دەســەڵاتەكانی دەرەوەی زاتی خۆمان كە لەگەڵیاندا دەكەوینە شــەڕ كت و مت لــە بەگژاچوونی (دۆن كیشــۆت) دەچــێ كەلەگــەڵ پەروانــەی باكــانی ئاشــێكدا كــەوتبووە شــەڕە شمشــێر.. ((روثیناتــە))ش كــەپیرە كــەری ((دۆن كیشــۆتە))ە دەبــێ بەدوڵــدوڵو ئەسپی بوراق. دۆن كیشــۆت بــەر لــەوەی دونیــای لاســەنگ رێك خاتــەوە بــەڵێن بــە((سنتشــۆ-یــان-پنتــا)) دەدا: ئــەو جوتیــارەی گوندەكــەی خۆیــان كــەدەبێ بــەهاوڕێو هــاودەم و هــەڵگری چــەكەكەی دۆن كیشــۆت, بــەڵێنی دەداتــێ كــە دورگەیــەكی پێشــكەش بكــا.. خوێندنەوەیــەكی خەســت و خــۆڵی (دۆن) بــۆ ڕۆمانەكانی سوارچاكی ئەو خەیاڵەی لەلا دەخوڵقێنێ ئەمیش ئەو سوارچاكانە ئاسا ببێت بەپاڵەوان.. وای لەكتێب، كتێب زۆر لــەبیرو بۆچوونی ئێمــە رەنگ رێژ دەكا, كتێب وادەكات كە خــەونی رەنگاو رەنگ ببینین, لــەڕێی كتێبــەوە

دەتوانین نەخشەیەك بۆ ئەو دونیایەی گەرەكمانە بسازێنین, زۆر فەلسەفەی تازە كتێب بۆمانی دادەرێژێو زۆر فەلسەفەش هەڵدەوەشێنێتەوە.

((باشلار)) بەهەشتو ئاسمان وەك كتێبخانەیەكی گەورە دەبینێ, دەخوازێ هەموو بەیانیەك كەلەخەو هەڵدەستێ بەسەبەتە كتێبی بۆ داباری, هەر بەم پێیە سیحری كتێبەكانی سوارچاكیە ئەو خەیاڵە لەمێشكی دۆن كیشۆتدا دەچێنێ, خەونی ئەوەی ببێت بە سوارچاكێك لە سەردەمێكدا كە ئاسن تیایدا فەرمانڕەوایە: گەرچی ئەم خۆی لەباروت دەترسێ.. وا تێبگەم ژمارەیەك كە ڕەنگە زۆربێ.. لە ئەدیبانی خۆمان لەساتەوەختی تەمبەڵیدا كە باوێشك دەدەنو كتێبۆكەیەكیان چاپ كردووە خۆ بەو سوارچاكە دەزانن, بەڵام سوارچاكی مەیدانی ئەدەب.. نەك شەڕو شۆڕو خۆ لەمەیدانی سیاسەتیش دا ئەوەی بەدزییەوە یەكجار بڵاوكراوەیەكی لە لاكۆڵانێك فڕێ دابێت هەر دۆن كیشۆتە. ئەم ڕۆمانە چ گاڵتەو رابواردنێكە بەعەقڵێك كە خۆی نەناسێ, بەرجەستە كردنی ئایدیاڵو بەها نەگیراوەكانە, دیوی ئایدیاڵی بوونێكە ((وجود)) كەواقع بە هەموو قورسایی خۆیەوە هەڵی دەتەكێنێ, مرۆڤ ئازادە لەوەی خەون ببینێ، خۆی بەسوارچاك بزانێ.. لەوەی ببێ بەمەسیح یان دۆن كیشۆت.. بەڵام دەكرێ لە خاچ بدرێ وەك مەسیح, یان لەناوەراستی سەفەرەكەیدا پیرەكەرەكەی بتۆپێ وەك دۆن.. ئەو پیرە كەرەی ئەم بە ئەسپی كەحێلی دادەنا, هەموو ئامانجی ئەم ڕۆمانە گاڵتە پێكردنە بەچیرۆكەكانی سوارچاكی سەدەی شانزەی ئیسپانیاو سەردەمو سەدەكانی زووترو دواتر.. سوار چاكی لەخۆ گۆڕاو, واقع نەبین, گاڵتە كردن بەهەموو دەزگاو دەسەڵاتە جۆراو جۆرەكان, پەردە هەڵماڵینە لەسەر پاڵەوانبازیەكی درۆزنانە. سەرەڕای هەموو حاڵەتە پڕ لە شورەییەكانی ژیانی رامیاری و كۆمەڵایەتیو ئەخلاقیو كارگوزاری. دۆن كیشۆن پالەوانی سەردەمێكە كە مەودای خەیاڵی تیا نەماوە.. دەكرێ بڵێین ئەم دەبوایە زووتر لەدایك بێ.. هەموو ئەو سوارچاكانەی خەون بەگۆڕینی دنیاوە دەبینن درەنگ لەدایك دەبن.. سەیرئیە كە دەبینین خەونو تەماعەكانی دۆن كیشۆت زۆریشن كەچی

هیچیان, ناگەن بە ئاکام.. خەونەکانی کورت دێنن, لە دواجاردا هەست دەکا زۆر لەوە لاوازترە کە لەگەڵ دونیای دەرەوەدا بجەنگێ, دونیای دەرەوە بەهەموو چەکە کوشندەو شەرانگێزەکانی, هەموو خەونە جوانەکانی دۆن کیشۆت لە بەرانبەر ئەو بێ باکیو مل هوڕیەی هەموو خەڵکی پووچەڵ دەبێتەوە.

((سیرڤانتس)) تاڕادەیەکی زۆر نائاسایی وێنەیەکی رەنگاو رەنگی کێشاوە کە تیایدا رۆحی گاڵتەجاڕی تێکەڵە بەکارەسات, بە دیوێکی دیکەدا ئەو((سوارچاکە ڕووخسار خەماویە)) لە کۆتایدا ئەو دونیا خەیاڵییە رەت دەکاتەوە کەتا ئەو حەلە تیایدا دەژیا, ئەوەشیان هیچ ڕەگەزێکی کۆمیدی تیاذییە, بەڵکو وەك(بیلینسکی)) وتوویەتی-((جگە لە خەمێکی قووڵو پاك هیچی دیکە لەرۆحمان دا وە ئاگا ناهێنێ)) قەهرو پێکەنین, تراژیدیاو کۆمیدیا)) لە دوا ئاکامیشدا دۆن کیشۆت وەك کارەکتەرێکی کۆمیدیو قۆشمە دەکەوێتەوە, رەنگە هەندێ لەو بەهایانەی دۆن بگەرێتەوە بۆ قۆناغی دەرەبەگایەتی.. وەك سۆزێكو گەرانەوە بۆڕابردوو.. بەڵام ڕەنگ رێژ کردنی دۆن کیشۆت بەرۆحی سەردەمی دەرەبەگەکان بەتەنها: بۆچوونێکی راست نییە, لە حەقیقەتدا دۆن بنیادەمێکی تەنیاو پاکە, ڕەنگە سەیرو سەمەرە بێ.. ئەم بەهەموو قەناعەتێکەوە دژ بەهەموو ستەمو جەوری سیستمی دەرەبەگیو بۆرژوازییە، ساحێبی هەستێکی کوشندەی تراژیدیە.. هەستی کەسێکە چاوەڕێی ئایندەو داهاتوویەکی ئاسوودەیە کە هەرگیز نایبینێ, هەرگیز گەورەش نەدەبوو گەر ئەو هەموو کۆسپو تەگەرەیە نەهاتبایەتە ڕێ.

دۆن کیشۆت شاعیر بووە.. چونکە تەنها شاعیر ئەوەندە خەیاڵی بڵاوەو لە نەخشەی هەمیشە حازری بەردەمی دونیای تازە دەخوڵقێنێ, بەڵام ڕۆحە شەڕانگێزەکانی دەرەوە هەمیشە لە خەونی شاعیرانەی کەسانی دۆن کیشۆت ئاسا بەزەبرو دڕترە, شیعر دەبێ بەو شمشێرە دارینەی دەست دۆن کیشۆت کە لەگەڵ دونیایەك دەجەنگێ رۆح تیایدا گڵاو بووە.. دیارە کە شاعیریش هەوڵ دەدا ئەو زمانە پاکەی سەردەمێك بگەرێنێتەوە کە هێشتا بازاڕو

پەیوەندیــە پیســەکانی ژیــاریو رامیــاریو ئــابووریو کۆمەڵایــەتی نــەیان شێواندووە..

بەڵام دواجار دۆن کیشۆت تێ دەگا تەنیایەو ئەو هەموو ڕۆحە گڵاوە بەو پاك نابنەوە, دۆخی شاعیر تێدەگا لەو مەملەکەتی خەیاڵ و شیعرو سوارچاکیەیە بەتەنیایەو ئەم بە زوبانێك دەدوێ لەبازاڕ پوولێك ناهێنێ..

ئاکامیش شاعیری خەیاڵ پاك دەیدۆڕێنێو دونیای دوژمنکار تا قۆناغێکی دوور شەڕەکە دەباتەوە.

سلێمانی/ ڕێبەندانی/1989

---

* ئەم نووسینە نە ڕەخنەیەو نە شیکردنەوە.. ڕەنگە ڕوانینێکی شاعیرانە بێو.. هیچی تر.

ڕەهەندەکانی فەنتازی

لەژمارە (184)ی ئەم هەفتە نامەیەو لەیەکێ لەهەڵقەکانی (سوورو ڕەش)ی چیرۆکنووس کاك حەمە عارف و لەژێر ناوی((هەنگڵە شەلێ) راووبۆچوونێکی ئەوم سەبارەت بەیەکێ لەرەگەزەکانی ئەدەب بەگشتیو ڕۆمان و چیرۆك بەتایبەتی خوێندەوە کە ئەویشیان ((فەنتازیا))یەو لەڕوانینی کاك حەمەدا(یەکێك لەگیرگرفتە گەورەکانی ئەدەبی کوردی ئەوەیە کەنووسەر پشت بەخەیاڵو فەنتازیا دەبەستێ تا بەئەزموونی راستەوخۆی ژیان.) کەدیارە لەم دەست پێکردنەوە تاکۆتایی بانگی نووسەر دەکا خۆی فڕێ بداتە ناو جەرگەی ژیان, لە قووڵبوونەوە لەخۆمان و دەوروبەرمانەوە زیندوێتی وەدست دێنین و شەقڵی مرۆڤ دۆستیو جیهانگیری وەر دەگرین.

لەپاڵ لێدوان لە ((فەنتازیاو خەیاڵ)) هەندێ مەسەلەی لابەلایی دیکەی وروژاندووە کەهەریەکەیان هی ئەوەیە بابەتی هەڵقەیەك بێ, بەڵام سەبارەت بەوەی گیروگرفتی گەورەی ئەدەبی کوردی (بەتایبەتی لەبواری چیرۆکدا) ئەوەبێ کە نووسەر پشت بەخەیاڵو فانتازیا ببەستێ, من دەقاودەق پێچەوانەی ئەوە دەبینم کە گرفتی ئەدەبی کوردی بەتایبەتی چیرۆك لەوەدایە کەخەیاڵ و فانتازیا تیایدا ونەو لەهەندێ هەوڵی سادەو شەرمنانەی ئەو نووسەرو ئەم نووسەر بترازێ کەسێك زاتی ئەوەی نەکردووە لە((فەزای فەنتازیا)) نزیك بێتەوە ئەزموونی نوسەر گەر بەتەواوی پڕوتێر نەبێ ناتوانێ

پرکێشی بکاو خۆی لەقەرەی فانتازیا بدات, بەپێی خوێندنەوەی خۆم بۆچیرۆکی کوردی لەوە گەیشتووم کە زبانی گواستنەوەی واقیع لەدەرەوەڕا بۆناو ئەدەب سیفەتێسەرەکی بووە, شەقڵی کۆپی کردنی ڕاستەوخۆ و وەسفی شتە دەرەکییەکان و رەسم گرتنی ئەوحاڵەتانەی کە هەموومان هەستی پێ دەکەین بۆتە ئەرکی تەمبەڵانەی چیرۆك نووسان, خاڵی لاوازیش ئەوەبووە لای چیرۆکنووسی کورد ((خەیاڵو فەنتازیا)) بوونی نەبووە, لەژێر ناوی ڕێبازی ڕیالیزمی شۆسیالیزمی کە بەسەقەتی هەرسی کردبوو سەرجەم ئەدەبەکەی بەشێواوی لەدایك بوو, چیرۆکی کوردی شەقی لەو زبانە پڕلە ئەفسوون و ئەفسانەیییە هەڵدا کە هەندی جار پێویستی دەکرد لەو ڕۆحە خەرافیو ئەفسانەییە نزیك بێتەوە کە کەلتووری کوردی لەسەر بەندە کە هەموو جار بەپێی مەنتقی عەقڵو هەر پێنج هەستەکە بەڕێوە ناڕوات, نابێ ئەوەش لەبیر بکرێ کە زیرەکترین خوێنەر مەیلێکی خۆرسکی هەیە بۆ قەبووڵکردنی ئەو حاڵەتە سەیرو سەمەرانەی کە لە رادەبەدەر غەریقی سیحرو خەیاڵی سەربەستە. ئەگەر یەك تۆز لەفەنتازیا ورد بینەوە رەهەندەکانی شیبکەینەوە دەگەینە ئەو قەناعەتەی کەئەدیبی کورد (چیرۆکنووس) مەخسووسەن هیچ خزمایەتییەکی لەگەڵ فەنتازیادا نییە, سادەترین پێناسەی فەنتازیا ئەوەیە خەیاڵێکی پڕو بەربلاو زێدە سەربەستەو هەموو سنوورو دیوارو تخوبێکی مەنتیقی دەبڕێ, هەموو رۆمان و چیرۆکێکیش ئەگەر بیەوێ خۆی لە قاوغی تەقلیدی ڕزگار بکات دەبێت باوەش بەخەیاڵدا بکات, دەتوانین بڵێین هەر شتێك کە بوترێ یان دەربکەوێ بەمەرجێك بەعورفی مەنتق سەیرو سەمەرەو چاوەڕوان نەکراو بێ دەچێتە نێو بازنەی فانتازیاوە وەك دەرکەوتنی ((ئەکاکی ئەکاکیفیچ)) پاڵەوانی چیرۆکی ((پاڵتۆ))ی ((گۆگۆڵ)) کەدوای مەرگیش واز لەخاوەن پاڵتۆکان و پیاوە ستەم کارەکان ناهێنێ, یان دەرکەوتنی باوکی ((هاملێت)). وشەی فەنتازیا دەگەڕێتەوە سەرسەرچاوە لاتینییەکەی , ئەوەندە نابێ لەنێو بازاڕی ڕەخنەی ئەدەبیدا بەکار دەبردرێ, بەڵام کەش و هەوای فەنتازی لەچیرۆك و رۆماندا زۆر لەپێش زاراوەکەشدا

بوونی هەبووە , ئەدەبی چیرۆکیش بەتەنها خۆی لەو شتانە نزیك ناخاتەوە کەڕوو دەدەن, بەڵکو لەو شتانەی کە دەشێ ڕوو بدەن, هەر لە زوویکەوە ئەرستۆ باوەڕی هەبووە کە شتە هەرگیز نەبووەکانیش شیاوی خۆیان هەیە.

کەواتە فەنتازی لەڕوانگەی ئەو کەسانەوە کەچاوەڕێن واقعو دەوروبەر وەك و خۆی پیشان بدرێ ڕەگەزێکی زیادە کە بەقەناعەتی من چیرۆکی کوردی هەر لەم دیدەوە لە فەنتازیا دوور بووەو چەقی بەستووە, هەندێ لەوانەی بە ڕۆحێکی ماتریالزمیەوە دەڕواننە کیشەکان (فەنتازیا) بە عەیبێك دەزانن بەوەی کەبازنەی فەنتازیا لەگەڵ خەرافەتو ئەفسانە تێکەڵ دەبێتەوە کە لە حەقیقەتیشدا وانیە, چونکە لەناوەوەی هەر یەکێك لەئێمەدا مناڵێك هەیەو قەت گەورە نەبووەو قەتیش گەورە نابێ, گەر کەسێکیش ئەو مناڵە بکوژێ, ئەو مناڵە سەرسامەی ناوەوە, ئەوە مەحاڵە لە فەنتازیا بگات کەمن دیسانەوە دەڵێم ژمارە زۆرەکەی چیرۆك نووسانی ئێمە ئەو مناڵانەی نێو ناخی خۆیان خنکاندووە, ئەو منداڵەی هێشتا خۆشی بەئەفسانە دێو گوێ لەچیرۆکی جنۆکەو دێوو درنج دەگرێ, تا ڕۆژی ئەمڕۆش ئەفسانە بە گەنجینەیەکی گەورەی زانین و لێوە فێربوون دەژمێردرێ, هەمو چیرۆکە ئەفسانەییەکان و فانتازیا, تادەگاتە چیرۆکی خەیاڵی زانستی, یەکەم ڕۆمان کە بابەتەکەی سەبارەت بەچوونە سەرمانگ بوو, ئەوسا, بە فانتازیا لەقەڵەم دەدرا, زۆربەی چیرۆکەکانی نێو تەورات و ئینجیل و قورئان بەشێکن لەفانتازیا, زۆربەی ئایینەکان پشتیان بە فانتازیا ئەستوورە. ڕۆماننووس و چیرۆکنووسەکانی ((ئەمریکای لاتین)) کە بە ریالیزمی سیحری ناوبانگیان دەرکردووە هەر هەموویان لەسەر خوانی فانتازیا دەلەوەڕێن، نموونەی ئاشکرا((گابریل گارسیا مارکیز, ئەستۆریاس, ئەلیخۆ کاربینتی, بۆرخیس, خوان رولفۆ, جۆرج ئامادۆ, ساباتۆ... هتد)) قەبووڵکردنی فانتازیا واتە گەڕانەوە بەرەو منداڵیەتی مرۆڤایەتی- الطفولە البشرية- بەڵام فانتازیاش چەکێکی دووسەرە, دەکرێ بە تەنها خەیاڵ پلاوی خۆش بەسەربردنی کات بێ و دەشێ ئامانجێکی فیکری پیرۆزی لە هەگبەدا بێ, ئەوەشیان بەپێی نووسەرەکە

دەگۆڕێ, جۆری یەکەم بۆ ئەوەیە خوێنەرەکە بۆ تاوێك لەو واقیعە وشكو برینگە بێتە دەرێو بە سەربەستی بە ئاسمانی خەیاڵدا بفڕێ, بەتایبەتی لەو شوێنانەی جیهانی پیشەسازیو ئامێرە مردوەکان هیچ بوارێکیان بۆ خەونی مرۆڤ نەهێشتووەتەوە، ئەو حەقیقەتەی لەئەدەبی چیرۆکدا هەیە هەمان ئەوحەقیقەتە ئەیە کە لە واقیعدا هەیە, بەوەش هەموو ((غەرابەت))یك لەگەڵ فانتازیادا یەك دەگرێتەوە, چیرۆکیش خۆی لەخۆیدا گەمەیەکە بەوەی کە وات لێبکات بڕوا بە شتەکان بهێنیت, بەڵام گەمەیەکی دروستو هونەرمەندانەیە, هەر ئەو پاڵەوان و هەڵوێستو ڕووداوە پڕ لە خەیاڵاتە راستیەکی پترمان پێدەبەخشن لەو راپۆرتو بەسەر هاتانەی کە لەسەر لاپەڕەی ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا بەرچاو دەکەون.

(گریگۆری سامسا)کەی ((کافکا)) ئەو بەیانیەی لەخەو هەڵدەستێ تا بچێتە فەرمانگەو کەچی ناتوانێ: چونکە خۆی دەبینێ بۆتە قالۆنچە, ئەمەیان ئەوپەڕی فانتازیایە, بەڵام مەغزای ئەم ڕۆمانە بە دەعەجاتیو بەئامێربوونی ئادەمیزادە لەکۆمەڵگایەکی سەرمایەداریدا. لەچیرۆکی کوردیدا چیرۆکە دریژەکەی ((مەم))ی نەمر- (پایزە-خەون) — بە فەنتازیایەکی گەڵێ عەجایب کۆتایی دێ.. من هەموو جوانیو ئەو چیرۆکە لەو کۆتاییە پڕ لە فەنتازیایەدا دەبینمەوە .

فەنتازی یان بڵێین چیرۆکی ناواقیعی لەهەمو تخووبێکی مەنتقی دەپەڕێتەوە تا هەستو نەستمان بەرامبەر بەواقیعی خۆمان قوڵترو پاکتر بکاتەوە, فەنتازی یانێ خولقاندنی جیهانێکی سەیرو عەنتیکە وەك ئەو جیهانەی لەخەونێکدا دەیبینیت, بەڵام بۆ بەیانیەکەی پێکەنینت بەو خەونە دێ, کەچی بۆ ئێوارە گەر بچیتە لای دەروونناسێکی پسپۆر لەوانەیە ڕەمزو هێماکانی نێو خەونەکەت بۆ شیبکاتەوە, چیرۆکیش وایە, بەڵام هەر هەر بەتەنها سازاندنی جیهانێکی سەیرو سەمەرەو ناواقیعی نیە, بەڵکو پڕە لەرەمزو هێماو ئیشارەتو ماناو مەبەست, چیرۆکنووسو فاڵچی (غەیب دۆن) لەنێو بازنەی فانتازیادایەکتری دەگرنەوە بەوەی ئەو شتانەی دەیڵێن گەر بە رێکەوتیش بێ

بێنە دی, واتا بقەومێن.. وەلێ گەر نەقەومان دەکرێ بەفاڵچی‌و غەیب دۆزەکە بڵێی درۆزن‌و ساختەچی, کەچی سەبارەت بەچیرۆك نووسەکە ناتوانیت هیچ تۆمەتێکی بخەیتە پاڵ. هەر فەنتازیایە ڕێ بەوە دەدا کەمردووەکان دەنێو چیرۆکەکاندا بێنە قسە, خێوێك ڕێت پێ بگرێ, گیان لەبەرو بێ گیانەکان بدوێن, یان جۆرە مرۆڤێك لەمەریخەوە دابەزێتە سەرزەوی‌و بتفڕینی, کەواتە چیرۆکی دێوو درنج تادەگا بەچیرۆك‌و ڕۆمانی خەیاڵی زانستی دەچنە نێو مەداری فەنتازیاوە, ئەگەر فەنتازیا بەتەنیا ئەوەبوو ختوکەمان بدات‌و کاتەکەی پێ بکوژین ئەوە هیچ ئامانجێکی نەپێکاوە, بەڵام ئەگەر بەماناو مەغزایەکی فیکری‌و فەلسەفی تیا بێ ئەوە دەکرێ بڵێی فەنتازیایەکی پڕ لەدەرس‌و عیبرەتە, خۆ بەستنەوە بەواقیعێکی سڕو ساردو مردوو خیانەتە لەگەڵ ژیان‌و حەقیقەت, ڕەسم گرتنەوەی فۆتۆگرافیانەی واقیع وەکو خۆی ئیفلیجی‌یەکە بەلای من ژمارەیەکی زۆر چیرۆك نووسانی کورد گواستنەوەو کۆپی کردنی واقیع و کارەسات‌و ڕووداوەکان وەکو خۆی تێپەڕی نەکردووە, ئەو چیرۆکانەی باڵیان لە فەنتازیاوە ڕسکاوە دەتگەیەننە ئاسمانی حەقیقەتێکی گەورەتر, کەواتە بە هەست‌و نەستێکی ئاسایی‌و لە کارکەوتوو ناگەینە حەقیقەتی فەنتازیا, فەنتازیاش بەقەد عومری مرۆڤ مێژووی دێرینی خۆی هەیەو لای هەموو میللەتانی دونیا هەبووە, کوردیش کە واقیعی رامیاری‌و کۆمەڵایەتی‌و فەرهەنگی پڕ لەسیحرە دەبوو زۆر لەگەڵ فەنتازیا ئاشنابێت, کەچی من بە پێچەوانەی ئەوە دەبینم, ڕۆمان نووسێکی وەك (گابریل گارسیا مارکیز) کەبۆ ئایندەو دواڕۆژی مرۆڤایەتی خەونی گەیشتن بە ((سۆشیالیزم)) بە مومکین دەزانێ, کەچی بەپێی ئەو واقیعە پڕ لە سیحرو غەرابەتەی کۆڵۆمبیاو وڵاتانی ئەمریکای لاتین تا سەرئێسقان لەناو مەداری فەنتازیا ئیش دەکاو خۆی دەڵێ: گەر کەسێك لەوڵاتی من بژی دەزانێ ئەو واقیعە پڕ لەسیحرییەتەی من چەندە لەواقیعی حاڵی میللەتەکەی خۆمەوە نزیکە, لەولاوە ڕۆماننوسێکی وەك (جنگیز ئیتماتۆف) دەنێو گەرمەی بانگەشەی ((ریالیزمی سۆشیالیزمی))دا هێدی هێدی گەڕایەوە سەر کەلتووری

((قەرغیزی)).. ئەو کەلتوورەی پڕ بوو لەسیحرو ئەفسانەو خەرافەتو فەنتازیا.. بەڵام توانی لەو سەرچاوە بەپیتەی میللەتەکەی خۆی واقیعێکی تر بخولقێنێو رەمزە میللییەکانی بەجیهانی بکاو لەو سەرەوە تێکەڵ بەهەموو گۆڕانیەکانی سەردەمی خۆی بکا, بێ شك هەندێ لە رەخنەگرەکان بەم بادانەوەیە سەغڵەت بوونو وایان دەزانی بەم تەرحەوە ئیتماتۆف خۆی لەڕێبازی سۆشیالیزمی دەدزێتەوە, نووسەرەکان هەموو لەوە گەیشتوون کە ڕەهەندەکانی فەنتازیا هەموو میللەتانی دونیا بەیەك دەبەستێتەوە، حەکایەتە خەیاڵ ئامێزەکان شایەتی ئەم بۆچوونەن چونکە هەر لە زوویکەوە مرۆڤ لەبەرامبەر دیاردە سروشتییەکان سەرسام بووەو سەدەها پرسیاری قورسیشی لەلا دروست بووە, ویستویەتی هەموو نهێنییەکانی دەوروبەر بدرکێنێ, هەر لەڕێگەی حەکایەتو ئەفسانەوە وەڵامی پرسیارەکانی خۆی داوەتەوە کەدەگاتە ئەو رادەیەی مێروولەیەك لەگەڵ خوداوەندێك لەیەك تای تەرازوودابن.

بەم پێیە دەگەینە ئەو قەناعەتەی بڵێین فەنتازیا کەڵك وەرگرتنە لەمەجازو ئەفسانەو خەونو هێماکان, قەتیش لەگەڵ یاساو دەستووری مەنتقێکی دەق گرتوو یەکدی ناگرنەوە, دواجار بەپێناسەیەکی زۆر سادە کۆتایی بەم نووسینە دێنم ئەویش ئەوەیە کەفەنتازیا یان فەنتازی واتا((زێدە ڕۆیی لە خەیاڵ دا... تا ئەوپەڕی.))*

بۆ کەڵك وەرگرتن لەپێناسەی ((فەنتازی)) بگەڕێوە سەر (فەرهەنگی زاراوە ئەدەبییەکان) بە زبانی ئینگلیزی:

(DICTIONARY OF LITERARY TERMS)

ئۆتریب و ئەتراویزیك

کـه هـەموو زمانـەکان دەگیرێـن و ئـیتر ناگەنـه ئـەو ئاسـتەی هـیچ دەربـڕن, ئەوکاتـەی هـەموو زمانـەکان ئیفلـیج و لاڵ دەبـن.. ئا ئـەو کاتـه مۆسیقا هـەموو شتێکی پێ دەکرێ, هەر تەنها خۆیشی زمانی رۆحه.. هـەموو لقەکانی دیکـەی هونـەر و ئـەدەبیش قەرزاربـاری مۆسیقان, مۆسیقا دادپـەروەرترین پادشایه و بـۆی هەیـه سـەرداری هـەمووان بـێ, تـاك و کـۆ, هـەر ئـەم هونـەرە مەزنەشـه, دەتوانێ بنیادەم لە گەندوگوو پاك بکاتەوە, ئەو کەسانەشی کە بە مۆسیقا پاك نابنەوە تۆ دەتـوانی گومـان لـه ئادەمییـەتیی ئەوانـه بکـەی گەلـێ جۆری گیـاو گوڵ و درەخت و مەل و ئاژەڵ بە مۆسیقای دەستکرد یا سروشت ئارام دەبن و دەگەشێنەوە. جا چ جای مرۆڤ..؟ پێوانەی گەشەسەندن و باڵابوونی کەلتووری رۆشـنبیری و ئـەخلاقی هـەر میللـەتێکیش پابەنـده بـه مۆسـیقاوه.. جـوانترین پێوانەشـه.. لـه رۆمـانی (گەمـەی تۆپـه شوشـەیییەکان) ی (هێـرمن هیسـه) دا مامۆسـتاکه مۆسیقا دەکـا بـه رێبازێـك بـۆ گەیشـتنی بـه پیرۆزتـرین و بـاڵاترین ئامانجی مرۆڤانه.. تا بگەین بـەو سەربەسـتییەی وا لـه ناوەوه.. چونکه تـا لـه ناوەوه سەربەست نەبین ناتوانین کۆت و زنجیر و پێوەنـدەکان بپچڕێنین, تـەنها ئەوسا دەتوانین پاك ببینەوە و بەرەو رەها و دونیایەکی بەرکەماڵ بفڕین..

ئـــەم پێشـــەکییە تـــەنها مایـــەی سەرســـامی خۆمـــه, سەرســـامی رۆژی (989/8/17) کـه لـه هـۆڵی (سـەندیکای کرێکـاران) بەرامبـەر چـەند گـەنجێك دانیشـتم و ئـەزموونێکی تـازەی مۆسـیقایان خسـته بـەردەمی جـەماوەر, بـۆ

ماوەی دوو سەعات لەگەڵ ڕۆحم قسەیان دەکرد.. وەلێ زۆر بەداخەوە.. گەرچی جەماوەرێکی زۆر تینوو بە هونەری مۆسیقا لەوێ بوون.. کەچی من لە لایەنی خۆمەوە هەستم بە جۆرێك لە فەرامۆشی و بێباکی کرد.. چ وەك دەروازە و بوارەکانی ڕاگەیاندن.. هەر لە ڕۆژنامە و گۆڤار و ڕادیۆ و تەلەفزیۆنەوە تا دەگاتە ئامادنەبوونی پسپۆڕانی ئەم هونەرە, هەڵبەتە کارێکی زۆر نەشیاوە ئەو قوتابییە زیرەکانە ئەزموونێکی تازەی مۆسیقی پێش کەش بە خەڵکی بکەن و کەچی ئەو مامۆستایانەی کە فێریان کردوون لەوێ نەبن.. گەورەیی لەوەدا نییە ئەم چەند گەنجە فەرامۆش بکرێن, بەڵکو شکۆمەندی ئەوەیە ڕێنمایی بکرێن.. بەڵام سەیریش نییە چونکە من لە زۆربەی کۆڕەکاندا کە ئاوڕی ڕاست و چەپی خۆم دەدەمەوە پێدەکەنم, بە ئەخلاقی سەردەم پێدەکەنم.. چونکە کە کۆڕی چیرۆك بێ شاعیرەکان زیاتر دێن, لە کۆڕێکی هونەری شێوەکاریدا چیرۆکنووسەکان لەوێن, کە کۆڕی مۆسیقاش بێ هەڵبەتە دەبێ ئەکتەر و شاعیر و فیتەر و ژنە عەبا بەسەرەکان بێن و کەچی مۆسیقازانەکان ئەو ڕۆژە دەبێ یا لە پرسەدا بن یان شەکراو خواردنەوەی برازایەك..!

عەجایب.. لەوە دەچێ ئێمەی کورد بڕوامان بەوە نەبێ کە دەبێ دوای خۆمان وەچەیەکی چاوکراوە و ڕاچەنیو بێتە پێشێ و شتێك بڵێین ئێمە نەمان وتبێ و شتێك بکەن کە ئێمە بۆمان نە کرابێ, من بۆ خۆم لە هەموو بوارەکانی هونەر و ئەدەبدا ئەو حاڵەتە دژوار و ناهەموار و نالەبارە بەدی دەکەم.. هەر هەموو گەورەکان پێت دەڵێن: (ڕۆڵە هەتا من هەبووم و خەریك بووم تۆ لە هیچ کونێکەوە دیار نەبوویت). ڕاست دەکەن مامۆستایان.. بەڵام ئەوەش بزانن کە (ئەگەر قوتابییەکەت لە خۆت ئازا و باڵاتر نە بوو ئەوە بزانە کە تۆ مامۆستایەکی چاك نەبوویت..!) زیرەکی ئەو قوتابییەش پێوانەیە بۆ تێگەیشتن لەو مامۆستایە.. لە زوویکەوەش مۆسیقازانی ڕووسی (ستراڤنسکی) وتوویەتی (ئەوە بەس نییە کە بە زۆر دەست لە ملانێی ئۆتریب بیت.. بەڵکو دەبێ وا بکەی منالێکی لێ بکەوێتەوە). مەبەست لە (ئۆتریب) خواوەندی مۆسیقایە.. یانێ با تۆ هەموو شەوێك لەگەڵ خواوەندی

مۆســـیقادا بخـــەویت.. چ کـــەڵکی هەیـــە گـــەر وا نەکـــەی فەرزەنـــدێکی مۆسیقاپەروەری لـە تـۆ ببێـت.. مـن هـیچ نـاڵێم.. وەلـێ دڵنیـام کـە (ئۆتریـب) عاشقی راستەقینەی خۆی دەناسێتەوە.. گـەر وانـەبێ ئـەوە ئەوسا (ئۆتریـب) چاری نامێنێ و دەبێ بچێ لەگەڵ پیاوێکی تردا بخـەوێ.. ئەوساش گلـەیی لـە خۆتان بکەن نەك (ئۆتر یب).. چونکە ئەم عاشقی راستەقینەی دەوێ..!

پەراوێز

(گەشە) ئەزموونێکی مۆسیقی تازە بوو کە کۆمەڵێ گەنج پێی هەستان و مەڵبەنـدی گشـتی کۆمەڵـەی هونـەرە جوانـەکان –لقـی سـلێمانی– پشـتگیری کردبـوون, کۆڕەکـەش لەلایـەن هونەرمەنـدی بـەتوانا غـەمگین فەرەجـەوە بەشێوەیەکی عەمـەلی پێشکەش کرا, سـەرەتا لـە رووی تیۆریـیەوە چـووە نێـو بابەتەکـەو ئەوسـا هاتـە سـەر سـەلماندنی ئەزموونەکـەی لـە بـەرگێکی بەرجەستەکراوی مۆسیقیدا, وەکو خۆیشی دەرکاندی بۆ ماوەی سێ سـاڵ بـەو ئەزموونـەوە مانـدووبووە, ئەزموونەکەشـی خسـتە باوەشـی مامۆسـتاکانی کـە دەسـتیان داوەتـە بـاڵی ئـەم خونچـانە هـەروە ك چـۆن (گـۆران)ی.. نـەمر یەکـەم شیعری خستە باوەشی (پیرەمێرد) و وتی (پێم بڵێ ئەگـەر حـەڵاڵ زادەیـە باشـە ئـەگینا بـا سـکی دایکـە فاحیشـەکەی هەڵـدڕم..) –غـەمگین– یـش بێفیزانـە رایگەیاند:

(کە ئەگەر ئەم ئەزموونە لەنەوەیەکی خزمـەتگوزارەوە دەردەچێت با دەسـت دەینە باڵی.. ئەگینا تا زووە با زیندەبەچاڵی بکەین) دوای ئـەوە نـاوی زۆربـەی مامۆستاکانی هێنا لەوانە (ولیەم یۆحەنا, ئـەنوەر قـەرەداغی, سـەلاح رەئـووف, خالیـد سـەرکار, فەرەیـدوون دارتـاش, نامـدار عومـەر, فرەنسـیس داود..) چەندینی تر.. کە جگە لە هونەرمەند ولیەم یۆحەنا کەسی دیکە لەوێ نەبوو.

کۆڕەکەش چەند لایەنێکی گرتەوە: سەرەتا باسی نەبوونی و کەم و کوڕی لـە بـواری داهێنـانی مۆسـیقای کـوردی و تـرس لـە ئـەزموونی تـازە, مۆسـیقای کـوردی و چـۆنیەتی جێگیربـوونی, جیـاوازی لـەنێوان مۆسـیقای دوێنـێ و ئیمڕۆدا, رەسەنایەتی, واشی پێشنیار کرد کە دەبێ ئێمـەش وەکو میللـەتانی

دیکه له فۆلکلۆرەوە دەست پێ بکەین و بۆ پێشکەوتنی مۆسیقاکەشمان وا چاکە لە ئەزموونە جیاجیاکانی مۆسیقای جیهانی نزیك بخرێتەوە.

بابەتی کۆڕەکەش سێ بەش بوو: بەشی یەکەم وروژاندنی چەند مەسەلەیەکی مێژوویی بوو سەبارەت بە مۆسیقای جیهانی و کوردی. بەشی دووەم.. کاروانی مێژووی مۆسیقای کوردی لە ساڵی (1900)ەوە تا ئیمڕۆ.. هەر لە گێڕانی ئاهەنگ و بەزمی گۆرانیبێژە سەرەتاییەکانی نێو ماڵی گەورەپیاوان و بلاوبوونەوەی شایەر و دەف ژەن و بلوێرژەن و لولك ژەن بەناو شارەکان دا و بەشداری کردنیان لە خۆشی و ناخۆشی تا دەگاتە قۆناغی خۆخەریك کردن بە فێربوونی هەواو ئاوازی میللی — (حەیران و لاوك و بەستە و مەقام) جگە لە رۆڵی قوتابخانە و دانیشتنی تایبەتی سەیرانگاو ماڵان و بۆنە نیشتمانی و ئاینییەکان.. دواجاریش پەیدابوونی تیپە مۆسیقییەکان. لە هەموو ئەم حاڵەتانەشدا قاڵبی گۆرانی دیارترین قاڵب بووە و هەوڵیش نەدراوە بۆ بەجیهانی کردنی مۆسیقای کوردی.

بەشی سێیەم: مۆسیقای کوردی و ئەزموونێکی تازە..

لێرەدا کاك غەمگین لە ئەزموونەکەی خۆی و ئەو چەند لاوە نزیك کەوتەوە بەوەی کە پارچە مۆسیقایەکی کوردی رەسەن لەسەر بنەمایەکی زانستی و هونەری و لەسەر رێزمانێکی مۆسیقی دیاریکراو داڕێژنەوە بەوەی کە چوارچێوەیەکی دیاریکراوی هەبێ و لێی نەچێتە دەرەوە.. بناغەی مۆسیقاکەش (گەشانەوەی گۆرانییە میللییەکان) بێ و مۆسیقای (گەشە) ش کە خۆی سوور بوو لەسەر ئەوەی وای ناو بنێ ببێتە قاڵبێکی کوردانە بۆ مۆسیقا.

شیکردنەوەی ئەزموونەکە: هەیکەلی گشتی — بنیاتی مۆسیقا لەسەر بناغەی گۆرانی و بەشێوەیەکی ئەکادیمی.

مۆسیقای (گەشە) و حەوت بەشە کەی بە پراکتیکەوە خرایە بەردەمی خەڵکەکە و بەشەکانیشی:

1. پێشەکی: بریتی بوو لە چەند رستەیەکی مۆسیقی کە پەیوەندییەکی تەواو لەنێویان دا هەیە.. بەپێی ڕێزمانی مۆسیقی کاری تێدا بکرێ.
2. پێش کەش کردنی رستەی یەکەمی یان بەشی یەکەمی ئاوازە فۆلکلۆرییەکە.
3. ناوەند : چەند رستەیەکی مۆسیقی پەیوەست بەیەکەوە.
4. پێشکەش کردنی ئاوازە میللییەکە و خستنە نێو قاڵبی گەشەوە بەبێ دەستکاری.
5. گەشەپێدانی ئاوازە فۆلکلۆریەکە بەمەرجێ لە رەسەنایەتی کەم نەکاتەوە. هەمان ئاواز بەشێوەیەکی ئاکادیمی دابەش بکرێتەوە بەسەر تیپە ئۆرکسترالییەکە, چونکە تا بەشی چوارەم بەیەك دوو ئامێر دەژەنرێ و لەم قۆناغەدا دەبێ بەسەر هەر هەموو تیپەکەدا دابەش بکرێتەوە.
6. گەڕانەوەیەك بۆ بەشی سەرەتای مۆسیقاکە.. مەبەست لەم گەڕانەوەیە ئەوەیە کە مۆسیقاکە چ وەك بارە میللییەکە و چ وەك بارە ئەکادیمییەکە گوێگر بەتەواوی گوێی لێ پڕ بێ. (گەڕانەوە بۆ سەرەتا).
7. بەشی کۆتایی (پێك هاتووە لە مۆسیقایەکی بنیات نراو لەو گۆرانییە میللییەی کە هەڵیدەبژێرین و دەیخەینە نێو قاڵبی (گەشە) ەوە.

بەپێی هەیکەلی (گەشە) و لەو ئەزموونە تازە و جوانەدا چەند گەنجێك بەشداریان کرد کە ئەمانە بوون:

1. گەشەی غەزەل– دانان و ئامادەکردنی (غەمگین فەرەج) لە گۆرانییەکی موحەمەدی ماملێوە.
2. گەشەی زیرەك– دانان و ئامادەکردنی (گۆران کامل).
3. گەشەی شلێران – دانان و ئامادەکردنی (لاوك لەتیف) لە گۆرانییەکی موحەمەدی ماملێوە.
4. گەشەی ناسکە جوانێ – دانان و ئامادەکردنی (سەید ئەحمەد جەبار) بەشی رەواندز – لە گۆرانییەکی حەسەن زیرەکەوە.

5. گەشەی گوڵاڵە سوورە.. دانان و ئامادەکردنی (بەختیار حەمەکەریم) لە گۆرانیەکی (رەشۆڵ)ەوە.
6. گەشەی بازی بێریان.. دانان و ئامادەکردنی (سامان حەمەکەریم) لە (موحەمەدی ماملێ) وە.
7. گەشەی خان باجی.. لە دانان و ئامادەکردنی (نەریمان کەریم) لە فۆلکلۆرەوە.
8. لەگەڵ دوو ئەزموونی تازە لە بواری گۆرانیدا کە هەردوو ئاوازەکەش هی هونەرمەند (غەمگین فەرەج) بوون.

گۆرانی یەکەم: لە وتنی هونەرمەند (عەدنان کەریم) و شیعری بەرزان هەستیار لەژێر ناوی (خۆش هاتی ئەی دڵنیایی) هەوای شیعرەکەش پەیوەندی بە شانۆگەریەکەی (جەلیل قەیسی)ەوە هەبوو کە لەژێر هەمان ناودایە..

گۆرانی دووەم: لە وتنی هونەرمەندی تازە هەڵکەوتوو (بەهجەت یەحیا) و شیعری (دڵپاك تاهیر) لەژێر ناوی (خەندە)دا.

ئەوەی کە شایانی وتنە هونەرمەندان (لاوك لەتیف) و (بەختیار حەمە کەریم) قیادەی تیپەکەیان دەکرد و جێ ی داخیشە کە نە بەشی رادیۆ و نە تەلەفزیۆن و نە رۆژنامە و گۆڤارەکان وەکو پێویست ئامادەبوونێکی ئەوتۆیان نەبوو.

بەکورتی و بە کوردی ئەم ئەزموونە نازدارە فەرامۆش کرابوو.. وەلێ من دڵنیام گەر ئەم کوڕوکاڵە هونەرپەروەر و عاشقی راستەقینەی مۆسیقا بن ئەوە دڵسارد نابن و شەو بە رۆژەوە گرێ دەدەن تا پێبگەن.. سبەینێیش هی خۆیانە. من بۆ خۆشم دوو شت پاڵی پێوەنام ئەم چەند لاپەڕەیە بنووسم.. یە کەمیان: سەرسامی.. دووەمیان: قەهر و خەفەتی فەرامۆش کردن و بێباکی سەبارەت بەو ئەزموونە تازە و رەنگینە.. دووبارەشی دەکەمەوە کە دەبێ ئەو چەند گەنجە عاشقانی پاك و بەوەفای (ئۆتریب) بن.. ئەگینا دەیدۆڕێنن..!!

سلێمانی
گەلاوێژی (1989)

ناسنامة

کەبیر لەداهێنان دەکەینەوە, داهێنان لەبواری چیرۆك و رۆماندا، چیرۆك و رۆمانی کوردی.. زۆرو کەم نیگەران و نائومێد دەبین.. گومانی تێدا نییە کە ئەم کوردەش وەك هەموو میللەتانی سەر ڕووی زەمین خاوەن کەلتورو مێژووی خۆیەتی, خۆ بەدرێژایی زەمانەو پشتاوپشت کارەسات و نەهامەتی و نووشستی زۆری دیوە، مێللەتێکیشە وەك زۆربەی گەلانی ڕۆژهەڵات سۆزو عاتیفەی دەریایەکی پڕ لە شەپۆل و گێژەنەیە.. ئەم سۆزە قەڵبەزەی تاڤگەیەکە کەفچڕییەتی, گەر هیچ قۆناغێکی بە چڕو پڕی نەدیبێ.. خۆ قۆناغی دەرەبەگی تا سەر ئیسقان سمیویەتی, گەر ئاورێکیش لەو گەنجینە پڕو دەوڵەمەندە بدەینەوە دەبینین خاوەنی سەدەها چیرۆك و حەکایەت و ئەفسانەو داستان و بەیتە.. ئەی کەواتە بۆ دەبێ کورد لەم دوو بوارەدا بەقەد ئەو خەونەی هەمانە خەمی داهێنانی لەبەر نەبێ, یاسووکە هەولەو هیچی تر, جاری وا هەیە کۆمەڵە چیرۆکێك, سەرجەم, دەخوێنیتەوەو.. کە تەواو دەبیت و دەتەوێت بەنێو دونیای چیرۆکەکاندا گەشتێك بکەی.. کەچی نەك شارێگەیەك.. بەڵکوو تووله ڕێگەیەکیش نادۆزیتەوە, نەك دارستانێك.. بەڵکو دوای ئەو هەناسە سواریيە درەختێکت دەست ناکەوێت لەژێر سێبەریدا پشوویەك بدەی.. نەك هەر کۆمەڵە چیرۆکێك .. جاری واهەیە هەموو ئەو چیرۆکانە دەخوێنیتەوە کەچیرۆك نووسێك لەژیانی خۆیدا نووسیویەتی کە

لەوانەیە پتر لە سی ساڵی خایاندبێ.. کەچی تۆ نەك هەر چیرۆکێکی چاك و جـوان بـەدی ناکـەی.. بـەڵکو لاپەڕەیـەکیش ناخوێنیتـەوە موچـڕکەیەك, تەزوویەك, ئۆخژنێك بەدڵتا بێ.. لەوانەیە نووسەرەکە بە خەیاڵی خۆی فیکری پێ فرۆشتبیت.. هەڵبەتە گەر مەسەلە بەتەنها فیکر بێ دەیەها دەروازەی دیکە هەیە, ئێمە ناڵێین چیرۆك و رۆمان تۆوی هیچ فیکرێکی لەخۆ نەگرتووە.. بەڵام دەبێ ئەوە بزانین کە ئەم هونەرە پیرۆزە لە دەرگای هەست و نەستی مرۆڤ دەدا.. لەڕێگەی عاتیفەوە ڕوو لە عەقڵ دەکا نەك بەپێچەوانەوە.. گرفتەکە لەوەدایە کە هەریەکە لەو ئەو نوسەرانە نایەوێ لە هاوەڵەکانیجوێ بێتەوە, تارادەیەك هەنگاوەکان بەقەد یەکن, وەك بڵێی لاسایی یەکدی بکەنەوە, ئەوەندەی چاوی بڕیوەتە ئەوەی ژمارەی کتێبەکانی پتر بن.. خەمی ئەوەی نییە بەدوای داهێنانی خۆیدا وێڵ بێ, حەز دەکا پێی بڵێن لە کاروانەکە دوانەکەوتووە, رەنگە هەندێکیان بیەوێ پێشبڕکێ لەگەڵ هاورێکانی خۆیبکا, گەرچی ئەم وەك هونەرمەندێك دەبێ لەگەڵ خۆیدا لە کێشەو ناکۆکیدابێو گەر حەزیشی کرد بکەوێتە بەراورد کردن چاکترە بەئەدەبی جیهانیدا بڕوانێو بزانێ بەرامبەر نووسەرەکانی ئەم دونیایە ئەو لە لەکوێ وەستاوە.. هەر ئەوەشە وا لە ئەدیبێکی رەسەن دەکا بەدوای ناسنامەیەکی تایبەت بەخۆیدا بگەڕێ.. بە واتایەکی تر بەدوای دەنگ و رەنگێکی جیا لە دەنگ و رەنگی هاوەڵەکانی, بەڵام تۆ بڵێی ئەو ناسنامەیە هەر لە گۆترە بچێتە گیرفانی, تۆ بڵێی ئەدیبێکی بێ تواناو زەمینەی فیکری.. نیمچە خوێندەوارو خەم سارد ببێ بە خاوەن دەنگیخۆی.. مەحاڵە.. یەکێك لەو ڕەگەزانەی رەنگی نووسەرێك لە رەنگی ئەوانی تر جیادەکاتەوە ((کەسیەتی)) ئەو نووسەرەیە, هەرچیەکی کە بەرهەمی دێنێ زادەی بیروبۆچوون و ئەزموون و رۆشنبیری ئەو زاتەیە. هیچ نووسەرێکیش نییە بێ مەقامێکی کۆمەڵایەتی..

ئەوەیش وەك خەڵکی تر کوڕی کۆمەڵەکەی خۆیەتی.. جا چ شاری و چ گوندنشین, لەژێر سایەو سێبەری کۆمەڵێ هەل و مەرج و پەیوەندی ئینسانیدا دەژی.. لەهەر کوێ بێ.. گرنگ ئەوەیە بە پرسیارەو بەرامبەر بە چەندەها

ئەرك و ماف, هەڵبەت ئەندامە لە خێزانێك, یا دەزگایەك, یالە کۆمەڵگایەك.. بێ دۆست و دوژمنیش نییە, بێ شك حەز لەشتێك دەکاو لە شتێکی دیکە لالووتە, بەبیرو باوەڕێك ئاسوودەیەو بەوی دیکەیان سەغڵەتە, لە ژیانی ڕۆژانەشیدا وەك هەرکەسێکی ئاسایی ڕێبوارانەو بەسەر پێی ناڕوانێتە شتەکانی دەوروبەر..بەڵکو لەهەموو شتێك ورددەبێتەوەو دەیەوێ بچێتە بنج و بناوانیان, دیارە هەریەك لەو نوسەرو هونەرمەندانە وەکو یەك نین, هەیانە وزەو هێزێکی فرەڕەهەندی لایە.. ئەگەر تۆ بەدوو چاو دونیا دەبینیت.. ئەم بە ((دە)) چاو, ئەگەر تۆ بەڕووی هاوارو ناڵە گوێت داخراوە, ئەو چرپەی ئەودیو دیوارە ئەستوورەکانیش دەبیستێ.. هەموویان دەخوێننەوە.. بەڵام هەریەکەو بەڕێژەیەکی جیاجیا کەڵکی لێ وەردەگرێ, هەیانە تاکو دەمرێ بۆی ناکرێ سەد کتێبی باش هەڵبژێرێ, هەیانە کتێبێکی زۆری کۆکردۆتەوە: بەڵام بۆ جوانی..! هەیانە زۆر هیلاکە: بەڵام تێی ناگا, هەشمانە دەخوێنێتەوە .. بەڵام نەك وەك عاشق و دەروێشێکی فیکر.. بەڵکە بۆ ئەوەیەتی تۆزێ مەعریفەت بەخەڵکی بفرۆشێ.. هەموو ئەوشتانە نووسەری ڕەسەن لە ناڕەسەن جیا دەکاتەوە.

کەواتە بێخودێکی گەورە هیچ خولقێنەرێك درووست نابێ, تۆ ئەگەر خوێنەرێکی زیرەك بیت دەتوانی نووسەری گەورەو چکۆلە لە یەکتری جیا بکەیتەوە, تۆ ناتوانیت بەئیفلیجێك بڵێی: ((پەنجەکانت بجووڵێنە..)) بەهەمان یاساش ناتوانی بەنووسەرێکی خەم سارد بڵێی ((ئا شاکارێك بخولقێنە)), بەرهەمی بەپێز زادەی بیرو هەوڵی نووسەری بلیمەتە, ئەمەیان سادەترین شێوازی ناسینەوەی شاکارو ناشاکارە, شاکاری جوان یانی دەربڕینی ڕاستی.. ڕاستیش جورئەتی دەوێ.. جورئەتیش لای کەم نووسەر دەست دەکەوێ, گرنگ ئەوەیە نووسەرەکە بتوانێ پردێك لە نێوان مەسەلە زۆرزاتی و مەوزوعییەکان بنیات بنێ, لەنێوان شمولیەت و تایبەتمەندیەتی, لە نێوان شتە ڕەهاو نیسبییەکان, لە نێوان شتە ڕۆحی و بەرجەستەکان.. وەڵامی دەیەها پرسیاری گەورەو گران دەداتەوە دەیەها پرسیاری گرانیش بۆخوێنەر

بـەجێ دێڵـێ تابـەدوای وەڵامەکانیـدا عـەوداڵیکا. نووسـەری گـەورەش وێڵـە بەدوای بنیات نانی زاتێکی راستگۆ .. سەربەستو نەترسو رەها.. ئەوەش تـەنها بـەوەك پێـك دێ نووسـەر ئـەزموونێکی پـڕو دەوڵەمەنـدی هـەبێ.. جگـە لەڕۆشنبیریەکی بەرفراوانو جۆر بەجۆر, گەڕانو دۆزینـەوەی ناسنامەش بە شەو و ڕۆژێك پێك نایە.. بەڵکو خۆی لەخۆیدا بەشێکە لـەداهێنان.. وەدەست هێنـانی ناسـنامەی داهێنـانیش شـتێکی حـازر بەدەسـت نییـە دەبـێ خـۆی بیخولقێنێ, هونەرمەندی خەراپ ئەوەیـە کـە نەگـەڕێ.. تەنهاخـەمی ئـەوەی بـێ خـۆی بسـەپێنێ نـەك خـۆی بدۆزێتـەوە.. نێوان خۆسـەپاندنوخۆ دۆزینـەوەش ئاسمانو ڕێسمانی فەرقە..!!

بەهرەم یەکە.. بەختم ناریَکە

لە ژمارە (1067)ی –هاوکاریولەگۆشەی (هەرجارەی نووسینێك)داو لەژێر سەردێڕی (بەهرەم حەوتە.. بەختم خەوتە) کاك زاهیر رۆژبەیانی لەمەسەلەیەك دوابوو کەگەوهەرەکەی ئەوەبوو لەنێوەندی ئەدەبی ئێمەدا (ئەدیبی فرە بەهرە) زۆرن. گوایە کەم نووسەر هەیە لەسەر تەنها لایەنو بابەتێك بگیرسێتەوە, زۆربەی هەرە زۆری نووسەرانیکورد لەدوو تاسێ لایەنو هەندێکیان پتریش – ئەوە چیرۆکە, شیعرە, رەخنەیە بەهەموو جۆرو بابەتەکانیەوە مێژوو, فۆلکلۆر, شانۆگەری.. هتد من لاریم لەوە نییە کەئەم بۆچوونەی کاك زاهیر راستەو دەشزانم لەنیاز پاکیەوە ئەم بۆچوونەی خۆی خستۆتە ڕوو, بەڵام ئەوەی کە لەگەڵیا نیم ئەوەیە!

وای بۆ دەچێ کەئەم دیاردەیە پتر لەنێو ئێمەداجێگیر بووبێ.. بارستەکەی خۆی بنووسمەوە(بەڵام باوەڕ ناکەم نەتەوەیەکیدیکە لەسەر ئەم گۆی زەویەدا هەبێت ئەوەندەی ئەم کوردەی ئێمە نووسەری فرەبەهرەی هەبێت) لەدوایشدا دەفەرموێ–(ئەمە هەرگیز دیاردەیەکی سرووشتی نییە.. یاسای چاخەکە وایە)

(لەتەنها شتێك هەموو شتێك بزانیت زۆر چاکترە لەوەی لەهەر شتێكو تەنهاشتێك بزانیت).

سەرەتا بائەوە بڵێین کە میللەتی ئێمە ئەوەندەلەمێژنی‌یە ئاشنای قەڵەمو کاغەز بووە , گەر ڕوو لەراستی بکەین دەبێ بڵێین درەنگەترو دواتر لەهەموو میللەتانی دونیا ئاشنای (کایە مەعریفی‌یەکان) بووین.. هەڵبەتە ئەوەش گووناهی خۆمان نی‌یە, بەڵکو کۆمەڵێهەل‌و مەرجی ناجۆروی مێژوویی لە ئارادا بووە جابۆیە ئێمە لەومێرد منالە باڵق بووە دەچین , کەدرەنگ خرابێتەقوتابخانە. جا یادەبێ شەوو ڕۆژ بەیەکەوە گرێ بدا یان لەشەرمانا واز لەمەکتەب بێنێ.. بۆیە زۆربەی لق و لایەنە ئەدەبی‌و هونەری‌و ڕۆشنبیریەکان بەتاڵن.. ئەوەندەبەتاڵن کەپیاو سەرسام دەبێ, بۆیە شتێکی‌شیاوە کەئەدیبێکی کوردپەل بۆ زۆر لایەن‌و بوار بهاوێ,دەست لەزۆر کون‌و کەلەبەر ڕابکا, لەڕووباری جیاجیا مەلەبکا..

بەکورتی کەس بەقەدنووسەر یاخوێنەری کورد پێویستی‌بەوە نی‌یە کە هەوڵ بدا بەکورتترین ماوە لەزۆر لایەن‌و بوار وردبێتەوەو فێر ببێ, واتەبەپێچەوانەی‌قسەکەی‌مامۆستا (هەقە لە هەر شتێك زۆر شت بزانێ) نەك (لەتەنها شتێك هەموو شتێك بزانێ) بۆ چوونەکەی کاك زاهیر راستە بۆئەو میللەتانەی کەعومری شارستانیەتیان هەزارە هاساڵە.. پەکیان بەوە نەکەوتووە .. چونکە دەزانن هەر لایەنێك کە ئەوان فەرامۆشی بکەن هەزارە ها هەن وەك شارە زەردەواڵە دەوری دەدەن, تائیستا پیرە ژنێکی کوردکەنەخۆشدەکەوێ ناچێتە لای ئەو پزیشکەی کەتەنها لەنەخۆشی‌یەکانی دڵ یان سەر شارەزایە.. بەڵکو حەز دەکا بچێتەلای پزیشکێك کەشارەزای سەرو دڵوچاو و لووت‌و گورچیلەیە.. بگرە تادەگاتە باداریە حەیاتەکە. من بۆخۆم حاڵی ڕۆشنبیری کوردی وادەبینم ..کوفرێکی گەورەیە خەریکی یەك لایەن بیت بەڵام نابێ مامۆستاوا تێبگات کەمن مەبەستم ئەوە بێ((بازۆر بێ‌و بەڵام بۆر بێ)) هەرگیز من مەبەستم ئەو زاتانەیە کەدوولایەنی هونەری یان ئەدەبی کاردەکەن کەچی لەهەمان کاتدا داهێنەریشن, با ئەوەشمان لەبیر نەچێت کەلەئەدەبی کوردیداهەن سالانێکی زۆرە خەریکی تەنها لایەنێکی ئەدەبین کەچی هیچیان بەهیچ نەکردووە, وەك خۆی دەفەرموێت-(ناوهێنانی

ناوێ- هەر لەلای خۆتەوە دەست درێژ کە.خۆیەتی) کەواتە عیبرەت لەوەدانیە کەئەدیبێك خەریکیەك لایەن بێت یان سێ لایەن. مەرجیش نیە کەهەرکەسێك خەریکی یەك لایەن بێت دەبێ گوڵ بباریێنێ..

نەخێر.. داهێنەری واهە یە لە سێ چوار بواردا خەریکەو هەر داهێنەریشە .. من نالێم لەنێو ئێمەدا زۆرن, وەلێ هەن. بەتایبەتیلەم وەچە ژانگرتووەی وا بەتاو دێ. من لەگەڵ مامۆستادام کە هەندێك تەنها فریای یەك لایەن دەکەون و بەس .. یەکلایەن و بەسەقەتی.. بۆ؟(بۆ)ی ناوێ .. کاتیئەوە نیە لەنێو ڕوو بارە جۆر بەجۆرەکانی هونەرو ئەدەب و مەعریفەتدا مەلەبکا.. تاتاوڵەوو دۆمینەو شەرە جنێو و پاشقول گرتن و ئارەق و مێزو راکردن بەدوای ناو و شورەتی ساتەوەختی .. فریای چی دەکەوێ.. پێم نالێیفریای چی دەکەوێ؟بەڵام ئەوانەی کە دەرویشانەو عاشقانەخەریکن یەکلایەن بن و بۆلایەنەکانی دیکەش هیچ..گوایە خوای خۆیان هەیە.. خوێنەری کورد بەر لەهەموو خوێنەری دونیا پێویستە هێزێکی سیحراوی بدۆزێتەوە چونکە ئەو وەختەی کەبۆی دەمێنێتەوە بەشی ئەوە ناکا فێری زۆر شت ببێ, بەڵام سەبارەت بەنووسەر,نووسەری زیرەك, خۆی چاك دەزانێ لەکام بواردا دەرهێنەرەو خۆ ئەگەریش پەریەوە بۆبوارەکانیتری ئەدەب و هونەر دیسانەوە ئاگای لەخۆیەتی, بەڵام وەك وتم -زۆریش هەن کەعومرێکە خەریکی تەنها لایەنێکەو هەموو دونیاش پێی ووتوە" کەچی واز ناهێنێ.

پێویستیش بەوە ناکا من نەخشەی (داهێنان و هەڵبزرکان) بخەمە بەر دەست کاك زاهیر.. ئەو خۆیلەمن چاکتر شارەزای نەخشەکەیە.

پاشان ئیمڕۆ لەوەدا نەماوە دیوارو شورە لەنێوان لقەکانی هونەرو ئەدەب دا بنیاتبنێی, هەموویان تێکەڵ دەبنەوە..وەك چەندەها جۆگەلەو ڕووبار دەریای زەوق و جوانی و مەعریفەت پێك دێنن.. مۆسیقاو شیعرو ڕۆمان پەیوەندیەکیخوێن و گۆشت ئاسایان هەیە, لەهێرمان هیسەی رۆمان نووسین تێناگەیت گەربەقووڵی شارەزای مۆسیقا نەبیت, پەیوەندیەکی زۆر لەنێوان ڕێبازی تەعبیریو ئینتباعی(هونەری شێوەکاری)چیرۆکداهەیە..هتد,

دوایـی نـەك تـەنهاكورد.. زۆربـەی میللەتانیدیكـەش لـەم بـوارەدا چـاك و خـەراپیان هەیـە..دەتـوانم سـەدەها نـاو بـژمێرم, چ لەئـەدەبی عـەرەبی و چ لەئـەدەبی بیانیـدا, كـە خـەریكی دووسـێ لایـەنن و كەچـی سەركەوتووشـن. هەربۆنمونە(جەبرا ابراهیم جەبرا)خـەریكی رۆمان و شیعرو چیرۆك و هونـەری تەشـكیلی و وەرگێـڕان و ڕەخنەشی‌لەسـەر هـەموو لـق و بابەتـەكانی ئـەدەب و هونـەر هەیـە.. كەچـی لەهەموشیاندا داهێنـەرە.. بـەڵام لەوانەیـە یـەكێك وەك ڕۆماننووس حسێبی بۆ بكاو یەكێكی دیكەوەك وەرگێڕ, لەئـەدەبی جیهانیشدا كەم ئەدیب هەبووە لەدووسی بوار كەمتر كاری كردبێ..

ئـەوەتا (دی.ئـێچ. لـۆرانس) رۆمان و چیرۆك و شیعروشانۆگەری‌ورەخنەشـی نووسیوەو كەچی هونەرمەندێكی تەشكیلیش بووە , لەهەمووشیانداهەر شۆڕە سوار بووە.. ئەوەتا جەیمس جۆیس, هۆگۆ,جان كوكتۆ ئەوەیان هەرمەپرسە..

ئۆسكار وایلد,سارتەر,كامۆ, پۆشكین, گـۆركی ,تۆماس هاردی, ئیلیـۆت, ئەراگۆن..هتد.. گەر نموونە بێنمەوە پێویستم بە چەندەها لاپـەڕە دەبـێ.. ئـەو زاتانـە هـەموو لەسـێ چـوار بوارداخۆیـان تـاقی كردۆتەوەلەهەمووشـیاندا هـەر ئەستێرەی درەوشاوەبوون.. من نالێم ئێمەش, ئیمڕۆ دەتوانین وابین.. نەخێر..

چونكە وەك وتم عومری شارستانیەت لای ئەوان درێژتر بووەلەهی ئێمە..

وەلێ دڵنیاین كەداهاتووی ئەم میللەتە چاكتر دەبێ و كەسانێك دێنەمەیدانەوە كـە دەسـت لـەخۆڵ بـدەن دەبـێ بـە ئـاڵتوون, كەسـانێكی بەڕاسـت دەرویـش و عاشقی فیكرو ئەدەب.. كەسانێك گەرچی ئێستا هەرلەقۆناغی گاگۆڵكێ دان..

بـەلام زۆر مەبەسـتیانە سـەفەری سـاڵێك بـە سـەعاتێك بـبڕن و قەناعەتیشـیان وانی‌یە كەلەتەنها جۆگەلەیەك فێری مەلە بن و هەر لەوێشدابمێننەوە..

بەڵكو خەون بەدەریاوە دەبینن.. دەریایەكی بێ سەرو سنووری مەعریفەت.

مـن گرفتەكـە لـەوەدانابینم كـە(بـەهرە حەوتـەو بـەخت خەوتـە) بـەڵكو نەگبەتی‌یەكە لەوەدایە كە (بەهرەیەكەو كەچی بەختیش هەر نارێكە..)

نیسانی 1989

ئەخشانە شیعر و رازێك

سەرەتا:

(پەخشانە شیعر) جیهانێکی پڕ سەربەستی و ئازادی شیعری کوردی ئیمڕۆمانە و.. مایەی ئەزموونێکی تازە و زیندووە.. دارستانێکە لە دارستانەکانی.. روبارێکە لە رووبارەکانی سەر زەوی شیعری هاوچەرخمان.. ئەم تاقیکردنەوەیە تازەیەش لە سەرتاسەری جیهان باوە و سەردەمێکە بنج و بناوانی خۆی داکوتاوە. وەك دیارە هەندێ کەس بە چاوی ترسەوە و هەندێکیش بە قین و گاڵتەوە سەیری پەخشانە شیعر دەکەن.. بەڵام هەق وانیە: ئەگەر لەنێو دونیای ئەدەبی کوردیدا نەمامێکی ساوا بێت و بیەوێت تازە چرۆ بکا: گوناهە لق و پۆپی تێك بشکێنرێ و لە رەگەوە هەڵتەکێنرێ.. باشتر وایە لێی بگەڕێین هەناسە بدا, ئەگەر تاقیکردنەوەیەکی راست و دروست بێ.. ئەوە بێ شك چەند کەسێك دەبن بە سوارچاکی ئەم مەیدانە و دەنگی دلێری شیعر ئاسمانیش دەتەنێ.. خۆ ئەگەر ئەزموونێکی کرچ و کاڵ و بێ رەنگ و بۆ بێ.. ئەوە ئەو دەنگانەش وەك بڵقی سەر ئاو دەتەقن و نابن بە هیچ.. بەڵام لەو باوەڕەدا بن کە ئەم ئەزموونە مایەی دروستبوونی دەیان هۆ و کارتێکەری زاتی و مەوزوعییە.. جگە لەوەش پەخشانەشیعر وەك توخمێکی چاك و پاکی شیعری ئازاد بەنێو هەموو دونیادا بڵاو بوەتەوە و شتێکی تازە و عەنتیکە نییە.. زۆربەی دیوانی شاعیرە ئینگلیزەکان کە

بەردەستمان دەکەون راستی ئەم قسەیەمان بۆ دەسەلمێنن.. پێویستیش بە ژماردنی نمونە ناکا و تا بڵێی زۆرن.. کێ دەتوانێ نکوڵی لە بەهرەی رامبۆ و ئێزرا پاوەند بکا..؟! ئێستا نەك هەر لە ئاوروپا و بەس: بەڵکو لە هەر چوار قوڕنەی دونیا پەخشانە شیعر بووەتە دوو چاوی ساغی شیعری تازە و هاوچەرخی ئەدەبی مرۆڤ.. بگرە لەنێو عەرەبەکانیش دەیان شاعیری گەورەیان هەن کە بە پەخشانەشیعر خۆیان بە خەڵکی ناساند.. کێ زاتی ئەوە دەکا بڵێ (محمد الماغوط) شاعیرێکی گەورە نییە..؟ شیعری تازە لە سەرتاسەری جیهاندا زۆر رێچکەی تەقلیدی شکاندووەو و سنوورەکانیش وەك جاران زەق و زۆپ نین و هێدی هێدی وا دەسڕێنەوە..!

ئەگەر چی دەبینین شیعری کوردی تازە تا ئێستاش خۆی بە کێش و سەروا بەستۆتەوە.. بەڵام هەرگیز کێش و سەروا — وەزن و قافیە — نابن بە پەساپۆرت و شیعرێکی خەراپ ناکەن بە شیعر.. شیعر نووس هەیە: بەرلەوەی شیعرەکەی بنووسێ بیر لە قافیە دەکاتەوە و بگرە ریزیان دەکا و ئینجا لەسەر قافیەکان — شیعرەکەی دادەڕێژێ.. نموونەی ئەم بۆچوونەشم بەوە دەسەلمێنم: هەر لاپەڕەی رۆژنامە و گۆڤارێك هەڵدەیتەوە دەیان شیعری بە زۆرکراو بە شیعرت بەرچاو دەکەوێ.. هەندێ لەو دیوانانەی لە بازاڕ کەوتوون و تۆزیان لێ نیشتووە چوار دێڕە شیعری پوخت.. چوار وێنەی جوانی تیا بەدی ناکەی.. هەست بە ژان و خەم و راستی و دەردێکی خاوێن و مەزن ناکەی.. هەر لە پرۆژەیەکی بازرگانی دەچێ.. شیعرێکی خۆشەویستی دەخوێنیتەوە بێئەوەی سۆزێکی پاك و پڕموچڕکە داتبگرێ.. شاعیرەکە باسی گریان دەکا و شیعرەکەشی پڕی نوکتەیە.. پڕە لە وێنەی لنگەوقوچ هەڵواسراو.. ئەم قسەیەشم ئەوە ناگەیەنێ کە سەروا و کێش رۆڵی گەورەی خۆی نییە لە جوانکردنی شیعر و سازاندنی ئیقاعێکی بە خوڕەم.. بەڵام چەندە رەنگینە گەر بە زۆری و زۆرداریکی نەبێ و هەناسەی شیعرەکە سوار نەکا و هوشمەندانە و لە شوێن و کاتی خۆی بەکاریان بهێنێ.. بێگومان ئەمەشیان شاعیری وەستا و دەست رەنگینی گەرەکە.. کەواتە شیعر بە

مۆسیقا و ئیقاعێکی ناوەوەی دەناسرێ و نەك بە کێش و سەروای دەستکرد.. ئـەم تاقیکردنەوەیـەش لـە مەیـدانی شـیعری کـوردی هاوچـەرخدا خـۆی دەسەپێنێ و چەند دەنگێکی پاك و راست و دلێر دەبنە رابەری.

وەك دەزانن (شیعر) هەمیشە داوای مۆسیقا و ئیقاعی خۆی دەکا.. هەقی خۆیەتی..!

بەڵام ئایا — پەخشانەشیعر — مۆسیقاکەی وا لە کوێدایە؟ رام وایە شیعرێك مایـەی ئـازار و خـەم و بیرکردنەوەیـەکی عـەقڵی و هـەژانێکی عاتیفـەی ئادەمزادانە بووبێت.. دەنگی پاك و راستەقینە ی دەروون بێت: هیچ گومانی تیا نییە کە ئەم جۆرە شیعرە وەکو ئاگر روناکی و گەرمی دەبەخشێ.. وە ئەگەر شیعریش لە وێنەی قەشەنگ و دەگمەن و راوکردوو بەدەر نەبێ — ئەوە بێگومانم لەوەی کە ئەو حاڵەتە پاك و راستەی شاعیرەکە دەهەژێنێ و پەرەی رۆحی دەخاتە سەر لەرەی خەم.. سەر سەمای مەرگ و ژیان.. هەر ئەوساش لـە رێگـەی وێنـە شـیعریە رەنگـین و دەگمـەن و راوکردووەکـان ئـەو مۆسـیقا نهێنییـە و ئـەو ئیقاعـە پـڕ خۆشـە دەسـازێ و هـەروەها خوێنـەریش و هـەم گوێگریش کە بە سەر شیعرەکەدا دەڕواتەوە: ئەویش دەکەوێتە هەمان حاڵـەت کە شاعیرەکەی پیا تێپەڕی بوو.. لـە کۆتاییدا ئـەویش هەست بـە سووتان و گڕی ئەزەلی شیعرەکە دەکا.. هەر بۆیەشە شیعری چاك نەمر و سنوربڕە و بگرە دوای وەرگێڕانیشی بۆ سەر زمانێکی دیکە ئیقاعی ناوەوەی هەر دەمێنـێ و.. مەحاڵـە بشـێوێ.. هـەروەك چـۆن سـیمفۆنیا لـە رێگـەی ئیقـاعی بـەرز و نزمـدا دەتوانـێ دیاردەیـەکی سروشـت یـان حاڵـەتێکی مرۆڤانـەی مۆسـیقاژەنەکە خۆیمـان بـۆ بسـازێنێ — جـا گـرنگ نییـە ئـەو حاڵەتـە زاتـی مۆسـیقاژەنەکە خۆیـەتی یـان لـە دەرەوە و بـەهۆی رووداوێکـەوە یـان مەسـەلەیەکەوە گواسترابێتەوە و کـاری لـە مۆسـیقاژەنەکە کردبـێ— کـە هـەمووشمان دەزانـین (مۆسیقا زمانی رۆحە و وەکو شیعر شـی ناکرێتـەوە) هـەروەها شـیعریش — بـە زمـانی خـۆی چیرۆکی ئـەم تلانـەوە و گینگڵـە دەگێڕێتـەوە.. هەسـتی ناسـك و هۆشێکی گەورە و پاك مۆسیقای پڕ نهێنی شیعرن..

کەواتە دەتوانین بڵێین: پەخشانەشیعریش مۆسیقایەکی‌هاوچەرخانەی خۆی هەیە.. خۆ ئەگەر هەندێ کەس تام و لەززەت لەو مۆسیقا نهێنییە.. لەو ئیقاعەی — ناوەوە وەرنەگرن: ئەوە گوناهی پەخشانەشیعرەکە نییە.. بەڵکو گوناهی رادەی هوشیاری و هەست نەکردنیەتی بە نهێنی هونەر و ئەدەبی هاوچەرخ.. ئەو جۆرە کەسە گەر شاعیریش بێت: دەبێ گومان لە زەوق و هەست و مەودای فیکری بکرێ.. کەسێکە چاك لە پەیوەندی و نهێنیەکانی ئەم سەردەمە تێنەگەیشتووە.. بۆ نمونە! زۆرن ئەو کەسانەی لە سیمفۆنیا و بالێ و ئۆپەرێت و پانتۆمایم چێژ وەرناگرن و تێی ناگەن.. بەڵام هیچ کەس ناتوانێ بڵێ: ئەمانە جۆرە هونەرێکی مەزن و پیرۆز نین.. خۆ ئەگەر کەسێکیش زاتی ئەوەی کرد و وای فەرموو: ئەوە نەزانین و بیرتەسکی بۆ دەمێنێتەوە و بەس..!

هەموو دیاردەیەکی شارستانی بۆ یەکەمجار سەیرە و کەم کەسێك پەسندی دەکەن.. بەڵام دوای ماوەیەك هێدی هێدی خەڵکێکی زۆر لێی نزیك دەبنەوە و دەیسەلمێنن و بە مولکی خۆیانی دەزانن.. زۆر فەلسەفە و رێبازی فیکری و دینی و تیۆری و زانستی بەم حاڵەتە تێپەڕیون.. هەروەها لە هونەر و ئەدەبیشدا زۆر جار هەمان شت دووبارە دەبێتەوە و.. دەبارەش بووەتەوە.. قەتیش لەو باوەڕەدا مەبە کەسێك لەبەر تەمبەڵی و تەوە زەلی و نەفامی خۆی.. یان لە ترسی کێش و سەروا پەنا بباتە بەر پەخشانەشیعر بتوانێ سەرکەوتن وەدەست بهێنێ.. هەرگیز..! ئەم جۆرە شیعر نووسە هیچ نادورێتەوە.. ئەوسا نە شیعر دەنووسێ و نە پەخشان.. کورد واتەنی: لە هەردوو دینان دەبێ..!

کەواتە نە کێش و سەروا.. نە کەرت کردنی بڕگەکان و نە حسێبی پەنجە و دابەش کردنی دێڕەکانی شیعرەکە بەو شێوە باوەی کە رۆیشتووە (چوار بڕگە.. هەشت.. دوانزە.. شانزە... هتد) یان (سێ.. شەش .. نۆ.. هتد) هەتا عەرووزیش.. ئەمانە هیچیان نابن بە پردی شیعری خەراپ.. بەسەر هەر پردێکیشدا بپەڕنەوە: ئەو پردەش دەڕووخێنن.. لە دەیان رۆژنامە و گۆڤار و نامیلکەی زێڕینیشدا بڵاوبکرێنەوە هەر مردوون و ناوی خاوەنەکانیشیان

دەزڕێ.. چونکە شیعری ڕەسەنی ئەم سەردەمە وا ناڵێ.. یان ئەوەتا وەکو زووتر وتمان بە زۆری و زۆرداڕەکی قافیەیەك بدۆزێتەوە تا لەگەڵ قافیەکەی سەرەوە یان ئەوەی ژێرەوە یەك بگرنەوە و تەبا و تەرازوو بن. ئایا دەتوانین بەم جۆرە شیعرە بڵێین مۆسیقایەکی تایبەتی خۆی هەیە تەنها لەبەرئەوەی کێش و سەروای فەرامۆش نەکردووە؟ نەخێر.. مۆسیقای شیعر کێش و سەروا نایسازێنن.. ئیقاعی شیعر لە خەمێکی ڕەسەن.. ئازارێکی کوشندە. بیری قووڵ.. ئەوینێکی مەزن.. ئەزموونێکی پڕ.. لە گریانێکی گەورەوە دەخوڵقێ..

هەموو شاکارێکی هونەری و ئەدەبی ئیقاع و مۆسیقای تایبەتی خۆی هەیە.. ڕۆمان و کورتە چیرۆك و شانۆگەری و .. هتد. هەر کامێکیان بگری بەبێ ئیقاع ڕەنگ و سەنگ ون دەکا و دەمرێ.. بۆ نمونە: ڕەنگ و هێڵ سێبەری پەخش و بڵاو .. ئێرەی تۆخ و ئەوێی کاڵ جۆرە ئیقاعێك بە تابلۆکە دەبەخشن.. کە ئەوەیان لە هونەرمەندێکەوە بۆ یەکێکی دیکە دەگۆڕێ.. بەبێ هارمۆنی نە ڕۆمان: ڕۆمانە.. نە ڕەسم: ڕەسمە.. هتد. کەواتە پەخشانەشیعریش بێ ئەو (مۆسیقای ناوەوە) هەناسە نادا و ناژی: ژانێکی گەورە و پیرۆز ئیقاعێکی نەمر و بەجۆش بە هەموو شاکارێکی هونەری و ئەدەبی دەبەخشێ.. نابێ ئەوەشمان لەبیر بچێ کە لەم سەردەمەدا سەدان بابەت و ناوەڕۆکی تازە هاتونەتە کایەوە.. کە ئەوەش خۆی لە خۆیدا دەبێ بە هۆیەکی کاریگەر و دروست بۆ پەیدابوونی شێوە و فۆرمی تازە — نەك هەر لە شیعردا — بگرە لە دونیای چیرۆك و شانۆگەری و هونەری تەشکیلیشدا زۆر ئاسایی‌یە فۆرمی نوی خۆی بسەپێنێ.. (بیکاسۆ) بە قوتابخانەی (تەکعیبی) وە گیرسایەوە و بەردی بناغەکەی بۆ دانا.. ئەوەشیان بوو بە شۆڕشێك لە هونەری تەشکیلیدا و دەربڕینێکی هوشیارانەتر بووە بۆ گەیاندنی ئەو مەبەست و ناوەڕۆکانەی ئۆقرەیان لەبەر بڕی‌بوو.. هەموو ناوەڕۆکێکی تازەش فۆرمی خۆی لەگەڵدایە.. هەر ئەوەشە کە ناویان ناوە شۆڕشی هونەر و ئەدەب.

دەشێ پەخشانە شیعر ببێتە مایەی مشت و مڕێکی دوورودرێژ.. بەڵام گەر بە وردی سەیری دیوانی شاعیرانی ئیمڕۆمان بکەین: لە زۆربەی هەرە زۆریاندا

دەتوانین گەڵاڵەی دەیەها پەخشانەشیعر بکەین کە لە ژێر ناوی شیعری تازەدا بڵاوکراونەتەوە.. زۆر لە ئەدیبان هەن و دەڵێن (شیعری چاك: شیعرە.. ئیتر بۆ ناویان ناوە پەخشانەشیعر) هەندێکی تر دەڵێن: (پەخشان: پەخشانە.. شیعریش .. شیعرە.. ئەم پەخشانەشیعرە چیە؟) ئێمەش بۆ ئەو راو و بۆچوونانە دەڵێین: ئەی پۆستەرە چیرۆك.. چیرۆکەشیعر.. رۆمانی شانۆیی.. هتد. چین؟ گرنگ دابەش کردن و ریبازدۆزینەوە نییە.. بەڵکو گرنگ ئەوەیە چی دەڵێی.. چۆنی دەڵێی.. بەڵام رۆژێ لە رۆژان مێژووی شیعری کوردی تازە ئەم مەسەلەیەش روون دەکاتەوە و دەزانێ ئەم هونەرە نوێیە بۆ هاتۆتە کایەوە و کە ئەوەیان دەسپێرمە کەسانێکی پسپۆڕ و لێهاتوو.. بەس بەداخەوە تا ئێستا کەس زیرەکانە نەچووەتە ناو دونیای شیعری کوردی تازە و هاوچەرخمان.. هێشتا دەقی ئوتوەکەی نەشکاوە.. هێشتا گەنم و زیوان لە یەکدی جوێ نەکراونەتەوە.. بە هەرحاڵ, ئەو شیعرانەی (گۆران) کە ئیمرۆ ئێمە بە زەوق و شەوقەوە دەیانخوێنینەوە و سەرمانی بۆ بادەدەین.. سەرەتا نەك هەر لای خەڵکی رەمەکی و خوێندەوار.. بەڵکو لای هەندێ لە شاعیرانی سەردەمی خۆیشی تاقیکردنەوەیەکی تازە بووە و بگرە بووەتە مایەی سەرسوڕمانیش!

گەر هەندێ کەس بڵێن: پەخشانەشیعر لاسایی‌کردنەوەی شاعیرە عەرەبەکانە و ئەوانیش لە رۆژئاواوە قۆزتویانەتەوە.. ئێمەش بۆ ئەم رایە وەڵاممان هەیە و دەڵێین زۆر ئاسایی‌یە و.. دەکرێ زیاتر لەم بارەیەوە بوترێ تا راستی‌یەکە ئاشکرا و روون ببێتەوە.. بەڵام هەرگیز بەم چەند رایە خێرا و سەرپێییەی من تەواو نابێ و دەرفەتی رەخساوترم گەرەکە تا بیسەلمێنم.. بەس هەموومان دەزانین هونەر و ئەدەب لە کارتێکردن و کاردانەوە بەدەر نین.. بەو مەرجەی داهێنان و خستنەسەریش فەرامۆش نەکرێن.. رۆژهەڵات و رۆژئاواش هەمیشە و بەردەوام کاریان لە یەك کردووە و لە زۆر بار و بواردا شتیان گۆڕیوەتەوە و.. باویشە.. بەڵام حەز دەکەم خوێندەواری کورد ئەوەی

لـــەبیر نەچـــێ کـــە زۆربـــەی شـــیعری ســـتران و حـــەیران و لاوك و بەیتـــە کوردیـیـەکانمان — کـە ئـەوەیان سەرچـاوەیەکی فۆلکلـۆری میللتەکەمانـە — ســەرتاپایان پەخشانەشـیعرێکی رووتـــە و هیچـــی تـــر.. هـــەموو ئـــەو راوو بۆچوونانەشم بۆ پەخشانەشیعر لە بەیتە کوردیەکاندا دیوە.. لە شیعری نایاب و رەســەنی حـەیران و لاوك بێـژەکان.. ئەگـەریش چـی لـە پلەیـەکی بـەرزدا نـەبووبن وەك ئیمـڕۆ داوامـان لـێدەکرێ.. بـەڵام هـەر هونـەرێکیش مـۆرکی سەردەمەکەی خۆی بەسەرەیەوە و بەپێوانە ی سەردەمێکی پێشکەوتووتر یـان دواکەوتووتر ناپێورێ.. کەسیش ناتوانێ بڵێ شیعری لاوك و حـەیران و بەیتـە کوردیـــەکان پەخشـــانی رووتـــن.. کەســـیش ناتوانـــێ بڵـــێ وەکـــو شـــیعرە کلاسیکیەکان لەسەر (عـەروز) سـەنگ و کێش کـراون.. حسێبی پەنجـە و بڕگـە لـەت کردنیشـــی تـــەواو فـــەرامۆش کـــردووە.. ئـــەوە ئەگـــەر وەك ســـەرەتایەك بگەڕێینـــەوە بـــۆ بەیتـــە رەســـەنەکانی کـــوردی.. بـــەڵام ئێمـــە زۆر چـــاك دەزانـــین شیعری کلاسیکی کوردی پتر جێدەستی شاعیرانی عـەرەب و تـورك و فارسـی بەسـەرەوە بـووە.. بۆیـە ئـەوەی تـازە رەت بکاتـەوە.. پێویسـتە زووتـر شـیعری کلاسیکی رەت بکاتەوە.. بەڵام مەحاڵە بۆی بکرێ هیچیان رەت بکاتەوە!

گومان لەوەدا نییە شیعری تازە بەرە بەرە واز لە حسێبی پەنجـە و سـەروای دەستکرد دەهێنـێ.. وەك دە سـاڵ لەمەوبـەر ناکەوێتـە دوای بڕگـە لـەت کـردن.. ئیتر ئەوسا ناوی دەنێن شیعری تازە.. پەخشانە شیعر یـان هـەر ناوێکی تـر گـرنگ نییـە.. بگـرە دەیـان رێبـاز و فـۆرمی تـازە جێگـەی خۆیـان دەکەنـەوە.. وەچـەیەکی وریـا و چـاونەترس وا بەڕێوەیـە..! بـەڵام ئەگـەر دەبیـنین ئیمـڕۆ زۆربەی خەڵکی وەك (حـەیوانێکی) کێوی و ترسـناك سـەیری (پەخشانەشـیعر) دەکەن.. ئەوە بێ شك لـە رۆژانـی داهـاتوودا مـاڵی دەکـرێ و زۆر شـاعیریش بـە شـانازییەوە بـەخێوی دەکـەن.. دەشـێ خـەڵکی وەك گۆرانـی خـۆش بیانچڕن.. دەبن بە ناوئاخنی ئەو نامانەی دڵدارەکان بۆ یەکدی دەینێرن..!

پەخشانەشـــیعریش": فـــۆرمێکی سەربەســـت و ئـــازادی شـــیعری ئـــەم سەردەمەیە.. وەك مەل وایە و حەز بە قەفەز ناکا.. زۆر جاریش لە زمانی خەڵکی رەمەکی نزیك دەبێتەوە.. پشت بە وێنەی جوان و نەترس و دەگمەن و زیندوو دەبەستێ.. پشت بەو قەهر و ئەشکەنجەیە دەبەستێ کە شیعرەکە دەسازێنێ.. بەڵام هەرگیز خەیاڵ فەرامۆش ناکا.. زۆر جاریش ئەوەندە خۆی رووت دەکاتەوە: خەڵکی بە ترس و شەرمەوە سەیری لەش و لاری جوانی دەکەن..!

ئەم سەردەمە جەنجاڵە پێویستی بە شیعری سەربەست و ئازاد هەیە.. بەڵام.. بەڵام بێ ئەوەی هونەری مەزن و پیرۆزی شیعر بدۆڕێ.. پەخشانەشیعر وەك سەرچاوەی کانیەك: وا تازە خەریکە دەتەقێ و رێگەیەك بۆ خۆی خۆش دەکا.. دەشێ ببێ بە رووبار و لەسەر هەردوو کەناری خۆی ئاوەدانی وەدی بێنێ.. بەری ئەو کانیە بەردەن.. بە ئێوە کوێر نابێتەوە.

شوباتی 1984

لێشاوی ضاتەمەنی

دوای ساڵانێکی زۆر لە نەبوونی سەربەستی نووسین و قسە کردن و رادەربڕین، بەمانا فراوانەکە، لەدەرەنجامی راپەڕین و تەقینەوەی غەزەبی جەماوەر بەسەر دام و دەزگا گەندەڵەکانی ڕژێم دا.. ئەوەبوو دیمان بەدرێژایی ساڵانی رابردوو سەدەها گۆڤارو نامیلکەو رۆژنامەو بڵاوکراوەی جۆربەجۆر کەوتنە بازاڕ، جگە لەوەی کەهەر پارتێك و رێکخراوێك کۆمەڵێ رۆژنامەی خۆی هەیە بەزبانحاڵی ئەو لایەنە جیاجیانە، دیارە هەرلایەنێك هەقی خۆیەتی بیرو ڕاو بۆچوون و فیکرو ڕێبازی خۆی هەبێ، ئەدەبیاتی خۆی هەبێ، بەڵام نەك لەسەر حسێبی چۆنیەتی، دەبێ هەموو لایەك دژ بەدیاردەی -زۆرو بۆر- بوەستێ، دەبا ئێمە بەجورئەتبین و بپرسین: ئایا درووستە هەر سێ چوار کەسێك کۆببنەوەو نامیلکەیەك دەرکەن و واشی بنوێنن کەلەگەڵ کۆمەڵگاکانی دیکەدا جیاوازن، ئایا ڕاستە کۆمەڵە گەنجێك، کەتازە بەدونیای ئەدەب ئاشنان بەیاننامەی قورس دەربکەن و وای بنوێنن کەچەندین قۆناغ لەپێش ئەو خەڵکەوەن. ئەوەی من هەستم پێ کردووە مەسەلە ئەوە نییە کە ئەو چەند کەسەی نامیلکەیەك دەردەکەن. فیکریان فیکرێکی تێپەڕو جیاوازبێ، بەڵکو وای لێهاتووە دەستەی نووسەرانی هەندێ لەو نامیلکانە کوڕی هەمان گەڕەك و کۆڵانن، یان ئێواران لەهەمان چایخانە دادەنیشن،یان لەهەمان یانە دەخۆنەوە ، یەکێ لەو هۆیانەی وا لەو گەنجانە دەکا و گۆڤار دەرکەن ئەوەیە

کەبەرهەمی خۆیانی تیا بڵاو بکەنەوە , بۆیە زۆربەی جار کەسەیری بەرهەمە بڵاوکراوەکانی نێو گۆڤارێك دەکەی دەبینی نووسینەکانی هی برایانی دەستەی نووسەرانە نەك نووسەرانی دەرەوەی دەستە, تۆ بڵێی هەڵرشتنی ئەو هەموو شیعرو چیرۆك و پەخشان و وتارە جۆربەجۆرانە حاڵەتە جوان و درووستەکەبن, ئایا لەنێو ئەو فەوزای نوسین و بڵاو کردنەوەیەدا چەند شاکاری جوانمان خوێندۆتەوە ...؟ ئاخۆ لەم قۆناغەدا خەمی ئێمە خڕکردنەوەو هاندانی حەماسی جەماوەرە یان خستنەرووی فیکرێکی راستەقینە, فیکرێك کەتوانای شیکردنەوەی سەرکەوتن و هەرەسی هەبێ... کامەیان پێویستە: ئەدیبێکی پڕ درووشم و ژێردەستەی ئایدۆلۆژیا یان ئەدەبێکی پڕ لەجوانی و تێرامان و ورد بوونەوەو پاکژ کردنەوە, فیکرو ئەدەبێك کەبەهێمنی و زیرەکانە بمان دوێنێ نەك هاوار بکا, لەتەك مۆسیقای مارشی جەنگاوەراندا هەقە گوێ لە نەوای شمشاڵیش بگرین, لەپاڵپیا هەڵدان بەشۆڕشەکەمان قودرەتی شیکردنەوەی بارەسیاسییەکەمان هەبێ و رەخنەگرتنی ئازایانە و وردبینانە بکەین بەقیبلەنوما, ئەدەبی فیکر تەنها تەبایی بوون نییە... لەچاکترین حاڵەتدا ناتەباییە لەگەڵ ئەو هەموو دیاردە دزێوانەی کە لەگەڵ شۆڕشدا کت و پڕ گەرماو گەرم دەخولقێن .. ئەگەر سیاسەت هونەری ئەو حاڵەتەبێ کە هەیە یان بووە. ئەوا ئەدەب هونەری حاڵەتێکە کەدەشێ ببێ..

جوانی ئەدەب لەوەدایە باوەش بەداهاتوودادەکات, مێژووی راستەقینەیەهەموو سەردەمەکانە .من ئەم لێشاوی چاپکردنە بە قینەوە کپ کردنێکی سێکسی درێژ خایەن دەشوبهێنم, هەر کت ومت لەکپکردن و خنکاندنی, غەریزەی سێکسی نێرینەکانی لای خۆمان دەچێ, کەلە کە لە هەفتەی یەکەمی ژن هێناندا نەك هەر بەشەو بەڵکو بەڕۆژیش واز لەبووکێ ناهێنێ, دیاری هەڵرشتنی ئەم کەف و کوڵی نووسین و وهەوەسە خەفە بوونی بەدوادادێ, ئەوانەی خۆشیان بەسەردارو لێپرسراوی جوڵەی فیکرو ئەدەبی کوردی دادەنێن نایانەوێ لەم ئان و ساتەدادڵی کەس برەنجێنن, چونکە دڵنیان

كە ئەگەر گومان لە چالاكی ئەو كۆڕو كۆمەڵە بكەن ئەوە دەخرێنە نێو خانەو بەرەی دوژمن.. بۆیە تا ئێستا هەرهەموو لێی بێدەنگن‌و بەڵكو حاڵ وای لێ هاتووە هیچ سەركردەیەكی كورد نییە كەنەبوبێتە هاندەری دیاردەی ئەم لێشاوی چاپەمەنییە, ئایا راستە لەنێو ئەم هەڵلای ئابڵوقە ئابووریە قورسەدا سەدەها رۆژنامەو نامیلكەو گۆڤار لەهەفتەیەكدا بكەونە بازاڕ نرخی زۆربەیشیان ئەوەندە بەرزبێ كەلە توانستی كەم كەس دا بێ بتوانێ بیانكڕێ..؟ ئایالەنێو قاتوو قڕی پلێت‌و فیلم‌و كاغەزو كارتۆن‌و مەرەكەب‌و پێویستییەكانی دیكەی چاپەمەنیدا ئەم لێشاوی چاپكردنە بەقازانجی فیكرو ئەدەب‌و نان دەشكێتەوە یان زەرەر..؟ راستە خنكاندن‌و كپ كردنی هەمووو هاوارێكی ئینسانی و ئەدەبی و غەیرە ئەدەبی , فیكری غەیرە فیكری .

جۆرێك لەتەقینەوەی بەدوادا دێ, بەڵام ئێمە لەوە دەترسین ئەم لێشاوی چاپەمەنییە ببێ بەدیاردەو درەنگ چارەی بكرێ ئیستا ئێمەی ئەدیب‌و نووسەران لەكۆمەڵە زەلامێك دەچین كەلەژوورێكدا بین‌و هەرهەمووشمان بەدەنگی بەرز قسە بكەین‌و بێ ئەوەی كەسێكمان بێدەنگ بێ و گوێ لەوی دیكە بگرێ.. تۆ بڵێی ئێمەی كوردبیرو باوەڕی ئەوەندە دژ بەیەكمان هەبێ...؟ تۆ بڵێی لەبواری سیاسەتدا ئەو هەموو چەپ‌و ئەو هەموو راستە حەقیقەتێك بێ‌و پێویست بەوەبكا هەریەكەو فەلسەفەو رێبازی خۆی هەبێ..؟! تۆ بڵێی لەبواری ئەدەب ئەوەندە جیهانبینی رەنگاو رەنگمان هەبێ كەئەو هەموو بەیاننامەو پرۆگرامەی گەرەك بێ..؟ ئێمە وای بۆ دەچین كەئەگەر چی لەرووكەشدا كێشەو ململانێ خەستیش بێ... بەڵام قەت لەناوەڕۆكدا ئەوەندە جیاوازنین. خۆزیا زۆربەی ئەو لاوە خوێن گەرمانە كۆ دەبوونەوەو لە یەك دو بڵاوكراوەی یەكگرتوودا هەوڵ‌و دەنگ‌و رەنگی‌خۆیان یەك دەخست بۆ ئەم مەبەستەش هەقی خۆیەتی لایەنی لێپرسراوەكان لەسەر ئاستی هەموو كوردستان خەمی یەك دوو دەزگای بڵاو كردنەوەی كوردی بخۆن كەتیایدا هەموو نووسەران بەپیرو گەنجییەوە بتوانن دەنگی خۆیان بگەیەننە

خوێنـدەواران ئـەگینا ماوەیـەکی دیکـە لەبـەر نامیلکـەو گۆڤـارو رۆژنامـەی کەڵەکەکراوی سەر شۆستەو شەقامەکان پیادەکان ڕێ بەرنابەن لەژێر تەباری ئەو هەموو نامیلکەیەدا دەخنکێین..

حاڵـەتی درووسـتو جـوان ئەوەیـە ئـەو دەنگـە تازانـە لـەبری ئـەوەی ببنـە سەرنووسەرو سکرتێری نووسینو جێگری سەرنووسەرو دەستەی نووسەرانو راوێـژکارو بەڕێوەبـەری دەزگایـەکی چـاپەمەنی.. لـەبری ئـەم قەڵـەباڵغیو خـۆ سەرقاڵ کردنـە جـوانتر وایـە خۆیـان پـەروەردە بکـەن، خوێندنـەوەی بـەردەوام، بـەهێمنی کۆشـش بکـەنو لـەنێو زەریـا فیکریەکانـدا بکەونـە مەلـە.. نـەك لـەنێو هەڵلای بازاڕی چاپەمەنیدا خۆیان بزر بکەن..

ئومێدمان وایە ئەم باسە تەنها زەنگێك بێو.... بەس!

لە ضاڤکراوەکانی نووسەر

1- تەنیایی – کۆمەڵە چیرۆك – 1983.
2- گوڵی رەش – کۆمەڵە چیرۆك – 1988.
3- گەڕەکی داهۆڵەکان – کۆمەڵە چیرۆك – چاپی یەکەم 1996 چاپی دووەم 2000.
4- حەسارو سەگەکانی باوکم – نۆڤلێت – 1997 چاپی یەکەم، 1999-2000 چاپی دووەم.
5- بەتووڕەیی ئاوڕێك لەڕابردوو بدەرەوە – شانۆگەری لە ئینگلیزییەوە – نوسینی: جۆن ئۆزبۆرن – 1986.
6- فرمێسکەکانی کوکوختی – کۆمەڵە چیرۆك – لە ئینگلیزییەوە 1987.
7- مارا ساد – شانۆگەری – نوسینی: پیتەر ڤایس – لە ئینگلیزییەوە 1999.
8- هەقتە بزانی – رۆژنامەگەریو راگەیاندن – لە ئینگلیزییەوە، 2000.
9- مەرگەساتی شالیر – شکسپیر – شانۆگەری، لە ئینگلیزییەوە 2000.
10- بێ کتێب هەڵناکەم – تێڕوانینی ئەدەبی – 2000 – 2001.

لة بلاوكراوةكانى بنكةى
ئةدةبى و رووناكبيريى طةلاويَذ

ساڵى 1998

ژ	ناوى كتێب	جۆر	نوسەر
1	چە پكىٚ گوڵ چە پكىٚ نێرگز	دەقى ئەدەبى	هێمن
2	ئەژديها	ڕۆمان	موكرى
3	چە پكىٚ كورتە چيرۆكى ڕوسى	چيرۆك	و/موكرى
4	بەناوى ژيانەوە..ئەريك فرۆم	لێكۆڵينەوە	و/ئازاد بەرزنجى
5	فەرهەنگى خەم/4	شيعر	حەسيب قەرەداخى
6	سەما	كورتە چيرۆك	رەئووف بێگەرد
7	قوبادى جەلى زادە	شيعر	قوبادى جەلى زادە
8	ژوانگەى ژان و هەژان	ڕۆمانە شيعر	جەمال شارباژێرى
9	كورد و ئاشورى	لێكۆڵينەوە	كرێكار عەبدولاّ حوسێن
10	بۆننامە	قەسيدەيەكى درێژ	شێركۆ بێكەس
11	لە خزمەتى ئەدەبدا	لێكۆڵينەوە	مەلا بەختيار
12	بازنەكانى ململانێى و ستراتيژى ئاسايشى نەتەوەى كورد	لێكۆڵينەوە	مەحمود مەلا عيزەت
13	سەرچاوەكانى كوردناسى	مێژوو	د.فەرهاد پيربالّ
14	باران	كورتە چيرۆك	حەسەن جاف
15	دارمانى خەونەكان	شيعر	محەمەد ڕەنجاو
16	موسافير و چاوەڕوانى نەورەسێك	شيعر	ئاسۆ جەبار

ساڵی 1999

1	کەنارەکانی خەون	شیعر	شیرین.ك
2	چناری شیر	رۆمان	جەبار جەمال غەریب
3	بەسەرهاتی سیاسی کورد	روداوی سیاسی	میرزا موحەمەد ئەمین
4	رۆژانی ئاوارەییم لە سوێسرا	یاداشت	جەمال نەبەز
5	هەڵۆکانی ژێر خاك	کورتە چیرۆك	محەمەد رەشید فەتتاح
6	کەمتیار	رۆمان	کەریم دەشتی
7	چیرۆکی حکومەتێکی خەیاڵی	چیرۆك/مێژوو	مامۆستا زێوەر
8	ئەم ژوورە هیچی تیانییە	هەڵبژاردەیەکە لە شیعری گەلان	و/لەتیف هەڵمەت
9	تیرێژەکان و شیعری شێرکۆ بێکەس	دەخنە	کۆمەڵێ نوسەر
10	مەلی بەفر	رۆمان	غەفور صالح عبدالله
11	تەنیا مەرگ	سی دەقی شانۆیی	و: عبدالمطلب عبدالله

ساڵی 2000

1	ڕۆژنامەی کوردستان	رۆژنامەگەریی	و/شێرزاد کەریم
2	ئێمە ئەم شیعرانەمان نوسیووە	ئەدەبی منداڵان	و/د.عەزیز گەردی
3	چیرۆکی مەرگێکی ئاشکرا	ڕۆمان	و/ئەرخەوان
4	سێ تەڵ وەنەوشە بۆ کەزێ کانی شیعر	ڕەخنە	ڕەئوف عوسمان
5	یاداشتەکانی گیشارا	یاداشت	و/بورهان قانع
6	ئەدەبی کوردی و ڕەخنەی ئەدەبی نوێ	ڕەخنەی ئەدەبی	د.کەمال مەعروف
7	نزار قەبانی	ئەدەبی	تەها بابان
8	کافکا	ئەدەبی	هیمدادی حوسێن
9	دیموکراسی لەنێوان مۆدێرنێتە و پۆست مۆدێرنێتەدا	ڕەخنە	مەلابەختیار
10	بنەماکانی مۆزیك	مۆزیك	ع.ج.سەگرمە
11	شاعیری جوانەمەرگ فەریق ئەمین	شیعر	ئەحمەد باوەڕ
12	یادگاری خانەقاه	یاداشتو شیعر	بنەماڵەی شێخ رەئوف
13	لەکەناری روباری پیدرادا دانیشتمو گریام	رۆمان	و/ یاسین عومەر
14	بێ کتێب هەڵناکەم	تێڕوانینی ئەدەبی	شێرزاد حەسەن